

KÜRESEL DİYALOG

12.2

1 yılda pek çok dilde 3 sayı

Shruti Majumdar ile
Sosyoloji Üzerine

Sebastián Galleguillos

Ukrayna'daki
Savaş Dair Notlar

Sari Hanafi

Kapitalizm
Üzerine Teoriler

William I. Robinson
Patricia Ventrici
Esteban Torres
Fabrício Maciel

Yükseköğretimin
Sorunları

Johanna Grubner
Stephanie Ross
Larry Savage
Ka Ho Mok
Elizabeth Balbachevsky
Yusef Waghid

Teorik
Perspektifler

Michael Burawoy

Türkiye'de
Sosyoloji

N. Beril Özer Tekin
Aslı Telseren
Diele Koylan
Özkan Öztürk
İlknur Hacısöftağlu

Serbest Bölüm

- > Hiper-Küreselleşmeden Sürdürülebilir İş Birliğine
- > UNESCO Dünya Mirası Alanı Völklinger Hütte
- > Karl Polanyi'den Sağcı "Popülizm"e dair
- > Cinayet Faillerinin Hikayelerinden Öğrenmek
- > Brezilya'da Dijital Platformlar Üzerinden Dağıtım İş

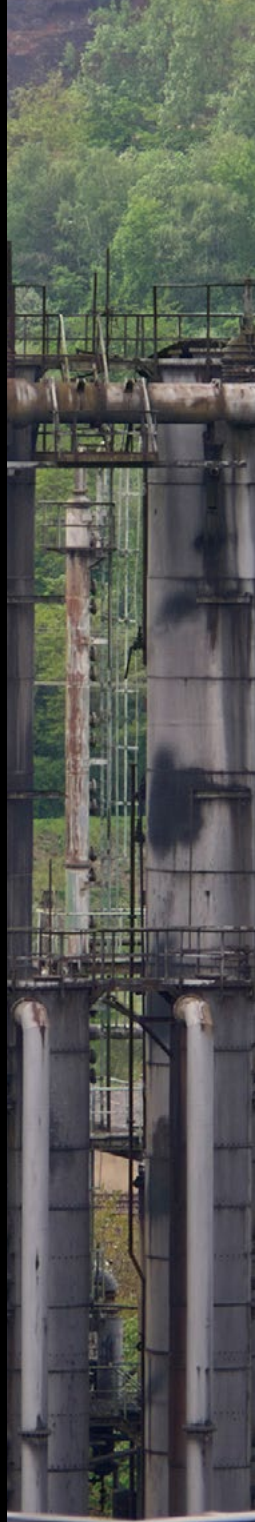
BÜLTEN

International
Sociological
Association
isa

CİLT 12 / SAYI 2 / AĞUSTOS 2022
<https://globaldialogue.isa-sociology.org/>

KD

> Editörden

Küresel Diyalog'un bu sayısında 'Sosyoloji Üzerine' bölümü, Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddete Karşı Güven Fonu'nda Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Uzmanı olarak çalışan Hintli sosyolog Shruiti Majumdar'la yapılmış bir söyleşiyi içeriyor. Majumdar, Sebastián Galleguillos'a sosyolojik bakış açısının uluslararası organizasyonlar içinde çalışırken nasıl fayda sağladığını anlatıyor ve uluslararası kalkınma alanında araştırma ve pratiği birleştirmekle ilgilenen sosyologlara tavsiyelerde bulunuyor.

Bu esnada, Ukrayna'ya karşı savaşın başlamasının üzerinden yarım yıldan fazla geçmişken, uluslararası ilişkiler ve siyasette süregelen derin değişikliklere şahit olmaktadır. *Küresel Diyalog* bu sayıda, ISA başkanı Sari Hanafî'yi geçmiş yıllara, dünyanın pek çok yerindeki savaşlar ve onların yıkıcı etkilerine bakmak ve Rusya'nın saldırısının yarattığı kopuşu jeopolitik sonuçlar bağlamında analiz etmeye davet ederek durum üzerine düşünmeyi teşvik ediyor.

İlk sempozyum, çağdaş kapitalist toplumları anlamak için geniş yelpazede yaklaşımlar ve argümanlar göstererek kapitalizm teorilerini inceliyor. Patricia Ventrici teknolojik değişiklikler, güvencesizleşme ve sendikalaşma arasındaki bağlantılara dair somut analizler sunarken, Esteban Torres küresel sınıf yapılarının giderek artan karmaşıklığını açıklamak için kapitalizm teorilerine "mundialleşme" kavramını getiriyor. Fabrício Maciel Brezilya toplumuna referansla, otoriter ve sağcı hareketlerin yükselişini daha iyi açıklamak için güvencesizliğe ek olarak aşağılanma ve itibarsızlaşmanın da göz önünde bulundurulması gerektiğini gösteriyor. William I. Robinson, merkez ve çevre arasındaki coğrafi tabakalaşmanın evrimini ve tüm dünyada yavaşça devletler içinde artan eşitsizliklere kayıyor olduğunu göstermek için küresel bir yaklaşım kullanıyor.

1990'ların başından beri yükseköğretim kurumları kamu sektörünün neoliberal yeniden yapılanmasından etkilenmiş ve giderek piyasalaşmıştır. Johanna Grubner'in düzenlediği ikinci sempozyumumuzdaki makaleler, dünyanın farklı yerlerinde süregelen bu dönüşümleri inceliyor. Stephanie Ross ve Larry Savage Kanada yükseköğretim sektörünün

neoliberalleşmesinin etkilerini metalaşma ve çalışma rejimlerinin yeniden örgütlenmesi bağlamında analiz ediyorlar. Ka Ho Mok, Doğu Asya yükseköğretim kurumlarının kitleselleşmesi ve rekabetçi emek piyasası ışığında yükseköğretim mezunları için iş fırsatlarına bakıyor. Elizabeth Balbachevsky neo-popülist hükümetlerin karşısında üniversitelerin önünde çıkan zorlukları tartışıyor ve Brezilya üniversiteleri örneğinde yarı özerk karar alma süreçlerinin üniversitelerin istikrarını nasıl garanti altına alabileceğini gösteriyor. Yusef Waghif, COVID-19 pandemisinin getirdiği uzaktan eğitim eğilimini eleştirel biçimde inceleyerek (Güney) Afrika üniversitelerinin Afrikalı *ubuntu* etiği çizgisinde yeniden yapılandırılmasını savunuyor. Bu anlamda üniversiteler hem özerk hem de toplumla bağlantılı ve toplum içinde konumlanmış olmalıdır.

Teorik bölüm kapitalizm üzerine düşüncelerden oluşuyor. Burada Michael Burawoy Eric Olin Wright'ın gerçek ütopyalar kavramını ele alıyor ve bu kavramı sistematik olarak Karl Marx ve Karl Polanyi'nin düşünceleriyle ilişkilendiriyor. Üç yaklaşım birden göz önünde bulundurulduğunda kazanılabilecekleri göstermekle birlikte, üçünün ortak eksiklerine de parmak basıyor: "insanlığı kapitalizmden kurtaracak kolektif aktörü kim oluşturacak? Marx, Polanyi ve Wright'ın çözmek için bize bıraktığı problem bu."

Bu sayıda Türkiye'den sosyolojiyi mercek altına alıyoruz. N. Beril Özer Tekin'in derlediği makaleler toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, beyaz yakalı emeği ve pandemideki iş-yaşam alışkanlıkları, pandeminin yaşlıların üzerindeki etkileri ve Türk hükümetinin çevre yıkımı meselelerine dair güncel yaklaşımı gibi çeşitli konuları ele alıyor.

'Serbest Bölüm'de Hans-Jürgen Urban'ın makalesi ve Küresel Diyalog'a verdiği fotoğraf serisi endüstriyel kalkınmaya, Bruna de Penha ve Ana Beatriz Bueno ise dijital platformların örgütlediği teslimat işine ışık tutuyor. Sağcı popülizme dair Polanyici bir bakış açısı ve cinayet faillerine dair sosyolojik düşünceler, bu bölümdeki diğer konuları oluşturuyor. ■

Brigitte Aulenbacher ve Klaus Dörre,
Küresel Diyalog editörleri

> **Küresel Diyalog pek çok dilde yayınlanmaktadır. Küresel Diyalog'un tüm sayılarına [internet sitesinden](#) ulaşılabilir.**

> **Yayınlanması istenen yazılar globaldialogue.isa@gmail.com adresine gönderilmelidir.**

ISA International
Sociological
Association

**KÜRESEL
DİYALOG**

> Yayın Kurulu

Editörler: Brigitte Aulenbacher, Klaus Dörre.

Yardımcı Editörler: Raphael Deindl, Johanna Grubner, Walid Ibrahim.

Yardımcı Editör: Aparna Sundar.

Yönetici Editörler: Lola Busuttil, August Bagà.

Danışman: Michael Burawoy.

Medya Danışmanı: Juan Lejárraga.

Danışman Editörler:

Sari Hanafi, Geoffrey Pleyers, Filomin Gutierrez, Eloísa Martín, Sawako Shirahase, Izabela Barlinska, Tova Benski, Chih-Jou Jay Chen, Jan Fritz, Koichi Hasegawa, Hiroshi Ishida, Grace Khunou, Allison Loconto, Susan McDaniel, Elina Oinas, Laura Oso Casas, Bandana Purkayastha, Rhoda Reddock, Mounir Saidani, Ayse Saktanber, Celi Scalón, Nazanin Shahrokni.

Bölge Editörleri

Arap Dünyası: (Tunus) Mounir Saidani, Fatima Radhouani, (Lübnan) Sari Hanafi.

Arjantin: Magdalena Lemus, Juan Parcio, Dante Marchissio.

Bangladeş: Habibul Khondker, Khairul Chowdhury, Mumita Tanjeela, Bijoy Krishna Banik, Sabina Sharmin, Abdur Rashid, M. Omar Faruque, Mohammed Jahirul Islam, Sarker Sohel Rana, Md. Shahidul Islam, A.B.M. Najmus Sakib, Eashrat Jahan Eyemoon, Helal Uddin, Masudur Rahman, Shamsul Arefin, Yasmin Sultana, Syka Parvin, Ruma Parvin, Saleh Al Mamun, Ekramul Kabir Rana; Sharmin Akter Shapla, Md. Shahin Aktar.

Brezilya: Gustavo Taniguti, Angelo Martins Junior, Andreza Galli, Dmitri Cerboncini Fernandes, Gustavo Dias, José Guirado Neto, Jéssica Mazzini Mendes.

Fransa/İspanya: Lola Busuttil.

Hindistan: Rashmi Jain, Rakesh Rana, Manish Yadav.

Endonezya: Hari Nugroho, Lucia Ratih Kusumadewi, Fina Itriya, Indera Ratna Irawati Pattinasarany, Benedictus Hari Juliawan, Mohamad Shohibuddin, Dominggus Elcid Li, Antonius Ario Seto Hardjana, Diana Teresa Pakasi, Nurul Aini, Geger Riyanto, Aditya Pradana Setiadi.

İran: Reyhaneh Javadi, Niayesh Dolati, Sayyed Muhamad Mutallebi, Elham Shushtarizade.

Kazakistan: Aigul Zabirowa, Bayan Smagambet, Adil Rodionov, Almash Tlespayeva, Kuanysh Tel, Almagul Mussina, Aknur Imankul, Madiyar Aldiyarov.

Polonya: Urszula Jarecka, Joanna Bednarek, Marta Błaszczyńska, Anna Turner, Aleksandra Biernacka.

Romanya: Raluca Popescu, Raisa-Gabriela Zamfirescu, Irina Elena Ion, Bianca Mihăilă, Ruxandra Păduraru, Ana-Maria Rențea, Maria Vlasceanu.

Rusya: Elena Zdravomyslova, Daria Kholodova.

Tayvan: Wan-Ju Lee, Tao-Yung Lu, Yu-Wen Liao, Po-Shung Hong, Yi-Shuo Huang, Chien-Ying Chien, Yu-Chia Chen, Mark Yi-wei Lai, Yun-Jou Lin, Yun-Hsuan Chou.

Türkiye: Gül Çorbacıoğlu, İrmak Evren.

Bu sempozyum sınıf, dijitalleşme, toplumsal eşitsizlik gibi konulara dair güncel tartışmaları ve perspektifleri ve **kapitalizm üzerine teoriler** için nasıl açıklanabileceklerini bir araya getiriyor.

Bu bölümdeki makaleler, **yükseköğretimin karşılaştığı sorunları** tartışmakta ve yükseköğretim sisteminin içinde bulunduğu dönüşüm sürecini ve sonuçlarını ele almaktadır.

Bir ülkenin odak olduğu bu bölümde, toplumsal cinsiyet, teknoloji ve çevre sorunları temaları ışığında **Türkiye sosyolojisinin** farklı alanları ele alınmaktadır.

Küresel Diyalog, SAGE Yayınları'nın cömert bağışı ile hazırlanmaktadır.

> Bu Sayıda

Editörden 2

> SOSYOLOJİ ÜZERİNE

Kadına Yönelik Şiddeti Ele Almak için Sosyolojiyi Kullanmak:
Shruti Majumdar'la Söyleşi

Sebastián Galleguillos, ABD 5

> UKRAYNA'DAKİ SAVAŞA DAİR NOTLAR

Ukrayna, Putin'in İmparatorluk Paradigması ve Avro-Amerika

Sari Hanafi, Lübnan 8

> KAPİTALİZM ÜZERİNE TEORİLER

Kapitalizm ve Küresel Eşitsizlik

William I. Robinson, ABD 10

Latin Amerika'da Platform Kapitalizmi

Patricia Ventrìci, Arjantin 12

Sermayeler Arası Sistem: Moleküler ve Organik Sınıflar

Esteban Torres, Arjantin 14

İtibarsız Kapitalizm

Fabrício Maciel, Almanya 16

> YÜKSEÖĞRETİMİN SORUNLARI

Yükseköğretimde Neoliberalleşme, Piyasalaşma ve
Güvencesizleşme

Johanna Grubner, Avusturya 18

Pandemi-Sonrası Süreçte Yükseköğretimin
Neoliberalleşmesi

Stephanie Ross ve Larry Savage, Kanada 19

Yükseköğretim ve İstihdam: Doğu Asya Trendleri

Ka Ho Mok, Hong Kong 21

Brezilya'da Popülizm Gölgesinde Üniversitelerin Direnci

Elizabeth Balbachevsky, Brezilya 24

Ubuntu Üniversitesi İhtimali Üzerine

Yusef Waghid, Güney Afrika 26

> TEORİK PERSPEKTİFLER

Gerçek Ütopyaların Zarureti

Michael Burawoy, ABD 28

> TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ

Türkiye Sosyolojisi: Zorluklar ve Olasılıklar

N. Beril Özer Tekin, Türkiye 31

Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşit/sizliği ve Feminizm

Aslı Telseren, Türkiye 32

Türkiye'de COVID-19 and Orta Sınıfın Tüketimi

Dicle Koylan, Türkiye 34

Türkiye'de Çevre Sosyolojisi

Özkan Öztürk, Türkiye 36

Türkiye'de İdeolojik Çatışmaların Ortasında Kadınlar

İlknur Hacısöftaoğlu, Türkiye 38

Türkiye'de Pandemi ve "Dijital Göçmenler"

N. Beril Özer Tekin, Türkiye 40

> SERBEST BÖLÜM

Hiper-Küreselleşmeden Sürdürülebilir İş Birliğine Giden
Yollar

Hans-Jürgen Urban, Almanya 42

Doğa Geri Geliyor:

UNESCO Dünya Mirası Alanı Völklinger Hütte

Max Aulenbacher, Almanya 44

Neden Yukarı Bakmalı? Karl Polanyi'den Sağcı "Popülizm"e dair

Sang Hun Lim, Güney Kore 47

Cinayet Faillerinin Hikayelerinden Öğrenmek

Martín Hernán Di Marco, Norveç 49

Brezilya'da Dijital Platformlar Üzerinden Dağıtım İş

Bruna da Penha ve Ana Beatriz Bueno, Brezilya 51

“Genç sosyologlara tavsiyem, disiplinler arası ve teori ve pratik yelpazesinde geniş okumalar yapmalarıdır. Bir de büyük sorular sormaktan çekinmesinler.”

Shruti Majumdar

> Kadına Yönelik Şiddeti Ele Almak için Sosyolojiyi Kullanmak

Shruti Majumdar'la Söyleşi

Shruti Majumdar UN Women'in Afganistan ofisinde Kadına Karşı Şiddeti Önleme portföyü için Program Yöneticisi olarak çalışmaktadır. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler çatısı altında Hindistan, Bangladeş, Sırbistan, Ürdün ve Özbekistan gibi ülkelerde kadının güçlendirilmesi programlarında, program yürütücülüğü ve araştırmanın kesişiminde on yıldan fazla saha deneyimine sahiptir. Shruti'nin Brown Üniversitesi'nden yüksek lisans ve doktora dereceleri ve Delhi Üniversitesi Lady Shri Ram Koleji'nden sosyoloji lisans derecesi bulunmaktadır.

Bu söyleşiyi John Jay Cezai Adalet Koleji'nde (CUNY) doktora öğrencisi olan **Sebastián Galleguillos** gerçekleştirmiştir. Galleguillos aynı okulda Uluslararası Suç ve Adalet alanında yüksek lisans derecesine de sahiptir. Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin (ISA) Birleşmiş Milletler Gençlik Temsilcisi ve Şili Talca Üniversitesi Ceza Hukuku Çalışmaları Merkezi'nden araştırmacıdır. İlgi alanları karşılaştırmalı kriminoloji, sosyal medya ve suç ve hapis cezasının alternatifleridir.

SG: Birleşmiş Milletler'de şu anki pozisyonunuzdan bahsedebilir misiniz? Ne kadar zamandır bu pozisyonda çalışıyorsunuz ve temel görevleriniz nelerdir?

SM: 2018'den beri [UN Women](#)'da Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddete Karşı Güven Fonu'nda çalışıyorum. Dünya çapında kadına karşı şiddetin ortadan kaldırılması için çalışan sivil toplum örgütlerini destekliyor ve onlara yatırım yapıyoruz. BM Güven Fonu 25 yaşındadır ve kadın hakları örgütleri ve kadın hareketleriyle çalışma konusunda uzun bir tarihe sahiptir. Yalnızca 2020 yılında 71 ülkede sivil toplum öncülüğünde pek çok konuyla uğraşan 150 projeyi destekledik. Konular arasında şiddet mağdurlarına hizmet sunmak; kadınlara karşı şiddete dair kanunların, politikaların ve eylem planlarının uygulamasını güçlendirmek; şiddet ve cinsiyet eşitsizliğinin temelinde yatan nedenlerin üstesinden gelerek şiddeti tümüyle engellemek var.

İzleme ve Değerlendirme Uzmanı olarak görevlerim ikiye bölünebilir. İlk olarak araştırma ve değerlendirme kapasitelerini inşa etmelerini ve veriyi programlarında merkezi hale getirmelerini sağlamak için doğrudan sivil toplum örgütleriyle çalışıyorum. Programlarının topluluklarındaki etkilerini ölçmek için en uygun, etik ve güvenli metodolojileri bulmalarına yardımcı oluyorum. İşimin ikinci ve büyük kısmı ise UN Women'de kadınlara karşı şiddete dair iç araştırma işlevini ve kapasitesini büyütmektir. Bu çalışma kadınlara ve kızlara karşı şiddetin korkunç derecede yaygın olması nedeniyle çok önemlidir. [Tüm dünyada her üç kadından birisi yakın partneri ya da başka bir kişi tarafından fiziksel ya da cinsel şiddete uğradığını belirtmiştir.](#) Bu sayı son on yılda değişmemiştir. Aynı zamanda şiddetin önlenabilir olduğunu biliyoruz, dolayısıyla on yıllardır ön saffalarda çalışan örgütlerden ders almamız önem taşımaktadır. Ben araştırma önerisi yazma, kaynakları mobilize etme, dışardan araştırmacı ekiplerini yönetme ve ön

saflardaki örgütlerle iş birliği içinde bilgi üretme konusunda çalışıyorum. Bu araştırma aynı zamanda benim bu örgütlere her gün vermekte olduğum desteği de besliyor. Kısacası işim sürekli sosyolojik araştırma ve geliştirme pratikleri arasında gidip gelmeyi içeriyor. Bu benim için çok tutkuyla bağlı olduğum bir şey.

SG: Farklı üniversitelerden lisans, yüksek lisans ve doktora dereceleri alarak pek çok yıl sosyoloji okudunuz. Sosyolojik merceğinizi ve becerilerinizi UN Women'da nasıl uygulamaya geçiriyorsunuz?

SM: Evet, neredeyse on yıl boyunca resmi olarak sosyoloji okudum; hala da bu disiplinin bir öğrencisiyim! Lisans derecem 2000'lerin başında Delhi Üniversitesi'nden aldım. Pek çok genç Hintli sosyolog gibi ben de M.N. Srinivas'ın çalışmalarından ve onun disipline, içinde yaşadığımız dünyayı, özellikle de sosyal yapı ve değişimi anlamak için sunduğu araç ve metodlara dair sarsılmaz inancından çok etkilenmişim. Çok erken yaşta sosyoloji okumak istediğimi ve gerçek dünya sorunlarına sosyolojik bir bakışla yaklaşmak istediğimi biliyordum. Bu nedenle lisans eğitimimim ardından Brown Üniversitesi'nden yüksek lisans ve doktora eğitimi almak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne taşındım. Brown Üniversitesi kalkınma sosyolojisi ve kalkınmaya dair zorluklarla ilgili disiplinlerarası çalışmalar için harika bir merkezdir. Yapısal şiddet ve toplumsal hareketlerle ve diğerleriyle karşılaştırıldığında bazı grupların neden belirli zaman ve mekanlarda daha marjinalize olmaya (ya da mobilize olmaya) yatkın olduğuna dair sorularla ilgilenmeye Brown'da başladım. Buna ek olarak, her ne kadar niteliksel ve niteliksel yöntemlerde eğitim alsam da, iyi etnografiler beni çekiyordu. Doktora eğitimim boyunca, sonrasında da Dünya Bankası'nda bir sosyolog olarak Hindistan, Bangladeş, Sırbistan, Özbekistan, Ürdün, Liberya ve diğer ülkelerde büyük ölçekli kalkınma projeleri içinde etnografik çalışma yürütme şansına eriştim.

Bu becerileri BM'de şu andaki işimde her gün kullanıyorum, çünkü kadınlara karşı şiddet alanında sosyolojik bakış açısı kesinlikle önem taşıyor: sorunun temelindeki nedeni, şiddeti güçlendiren toplumsal yapıları ve normları tespit etmek için; hükümetler ve sivil toplum örgütleriyle birlikte bağlamsal olarak alakalı projeler yaratmak için; ve bu projelerin hedefledikleri kişiler için etkili olup olmadığı ve eğer öyleyse neden ve nasıl olduğunu tespit etmek için. [Burada](#) son zamanlarda gerçekleştirdiğim bazı çalışmaları bulabilirsiniz. Bunlar, dünya çapında 100'den fazla uygulayıcı ve sosyal bilimciyle birlikte kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddeti önlemek üzerine, en iyi işleyen çözümleri içeren, üç dilde yazılmış bir dizi makaleyi içermektedir. Bazı zor soruları çözümleyen niteliksel ve karma yöntemli araştırmaların sistematik bir değerlendirmesini yapan, türünün ilk örneğidir. Bu soruların bazıları, kesişen kırılma noktaları ve bazı kadınların ve kız çocuklarının neden şiddete diğerlerinden daha çok maruz kaldıkları, toplulukların şiddeti önlemek için nasıl harekete geçebileceği, sivil toplum örgütlerinin

çalışmalarına karşı her gün deneyimledikleri direnç ve saldırı ve çalışmaları sürdürebilmek için nasıl stratejiler uyguladıklarıdır. Saha hala çoğunlukla halk sağlığı iktisatçıları'nın alanıdır. Dolayısıyla sorular da şiddeti sona erdirmek için neyin işlediği etrafında dönmektedir. Bunu şeylerin nasıl ve neden işlediği üzerine sosyolojik araştırmayla tamamlamak ve damgalama, güç ve yapısal şiddet üzerine araştırma yapmak, bu soruna dair uzun vadeli, bütünsel ve sürdürülebilir çözümler geliştirmek için daha çok çalışma yapmak gerektiğini göstermektedir.

SG: Deneyimlerinize dayanarak sosyologların uluslararası organizasyonlarda çalışırken karşılaşılabilecekleri zorluklardan bahsedebilir misiniz? Bu zorlukları nasıl aşıyorsunuz?

SM: Bence zorluklardan çok fırsatlar var! Sosyologların yukarı yönde analiz, tasarım ve aşağı yönde kalkınma programlarının değerlendirilmesi konusunda sunabileceği çok şey var. Aynı zamanda disiplinler arasında verimli iş birlikleri için pek çok yol mevcut. Buna rağmen aklıma gelen az sayıda zorluk (ki bunlar tüm araştırmacılar için geçerli olmakla birlikte bazılar muhtemelen sosyologlar için daha çok geçerlidir), yalnızca disiplinler arası sınırları değil, kalkınma araştırmaları ve kalkınma pratikleri arasında sınırları da aşmaktır. Diğer bir deyişle, sosyolojik kuram pratik için etkili bir biçimde nasıl kullanılır ve sonrasında, kuramı şekillendirmek için pratik nasıl kullanılır ve ikisi arasındaki diyalog için nasıl daha çok alan yaratılır?

Araştırma ve pratiğin genellikle farklı ritimlere sahip olma eğilimi vardır; sahada mağdurların ve risk altındaki kadın ve kız çocuklarının ihtiyaçlarından yola çıkarak birlikte çözüm üretebilmek için etkili biçimde diyalog kurma yollarını bulmak önemlidir. Sivil toplum ve hükümetlerin her gün ele aldığı, ama yine de teoriye dayanan sorunlardan yola çıkan uygulamalı araştırmalara daha çok araştırmacı dahil olmalı. Dünya Bankası'nda [Social Observatory](#) [Toplumsal Gözlemevi] diye adlandırılan bir ekibin üyesi olma şansına sahip oldum. Burada, Güney Asya'da tam da bahsettiğim türden heyecan verici yenilikçi gömülü araştırma yapıyorduk. Uzun yıllardır sahada çalışan fakat çalışmalarını belgelemekte zorlanan Sivil toplum örgütlerinin, özellikle de kadın hakları örgütlerinin gündelik praxislerinden ders almamız ve bunları belgelememiz ve sosyolojik kuramı şekillendirmelerini sağlamamız büyük önem taşımaktadır.

İkinci bir zorluk, ki bu sosyologlara özeldir, titiz etnografik araştırmaları kalkınma pratiğinde sorulan bazı ana soruları yeniden düşünmenin temelini oluşturacak biçimde nasıl kullanabileceğimizdir. Birkaç yıl önce The New York Times "[What if Sociologists had as Much Influence as Economists?](#)" [Ya Sosyologların İktisatçılar Kadar Etkisi Olsaydı?] başlıklı kışkırtıcı, muhteşem bir makale yayınladı. Michèle Lamont'un makalede ileri sürdüğü gibi, sıklıkla projelerin sorduğu sorular iktisatçıların yanıtlayabileceği sorulardır; işin içine daha çok sosyolog girdiğinde sorulan

sorular da zaman içinde yön değiştirecektir. Nasıl ve neden'e kayacaklardır; mesela, sivil toplum örgütlerinin veya hükümetlerin yürüttüğü projelerin daha geniş toplumsal sistemler ve yapılar üzerinde nasıl ve neden etkisi olduğu sorulacaktır.

SG: UN Women'da pandemi sırasında kadın haklarını güçlendirmek için ne gibi politikaları teşvik ettiniz? Sizce hangi alanları görmezden geliyoruz?

SM: Pandemi ve tüm dünyada onu takip eden karantina önlemleri, başta yakın partner şiddeti (daha çok kadın ailesiyle aynı yerde kaldığı için), yabancıların uyguladığı cinsel şiddet, çevrimiçi cinsel taciz ve bazı bölgelerde kadın sünneti ve çocukların erken ve zorla evlendirilmesi gibi zararlı geleneksel pratikler olmak üzere farklı şiddet biçimlerinde gözle görülebilir bir artışa yol açtı. BM Güven Fonu'nda politika yapımcıların ve bağışçıların dikkatine sunmak için düzenli olarak çok sayıda sivil toplum örgütüyle iş birliği içinde bu eğilimler hakkında yazıyorum. Karantinalar süresiz olarak devam eder ya da yeniden uygulamaya koyulurken, dünyanın dört bir yanında sivil toplum örgütleri durumu sürekli bir krize benzetiyor ve acil durum hazırlıklarını yapmak ve direnç inşa etmek istiyorlar. Başta daha küçük örgütler ve taban örgütleri olmak üzere sivil toplum örgütlerinin, uyum sağlama kapasitelerini inşa etmek için esnek ve çekirdek fonlamaya ihtiyaçları vardır. Bu kaynak, maaşlar, sağlık sigortaları, iletişim ve ulaşım için gereklidir. Karantina uygulamaları sivil toplum örgütlerinin kapasitelerini ciddi biçimde zayıflatmış ve hayatta kalma şanslarını tehdit etmiştir. Binalarının bazıları COVID-19 testleri için ayrılmıştır, sığınma evleri ve çalışanları kapasitelerini zorlamaktadır ve bazıları onlara en çok ihtiyaç duyulan bu zamanda ofislerini kapamak, çalışan sayısını azaltmak ve bazı çalışanları işten çıkartmak zorunda kalmıştır. Onlara ihtiyaç vardır, çünkü kadınlar yardım için, hala yerel kadın hakları örgütlerine ve topluluk yapılarına ulaşmaktadır. Whatsapp, sosyal medya, yardım hatları üstünden, kulaktan kulağa ya da doğrudan, kadınlar yerel sığınma evlerinden, yardım grubu liderlerinden, topluluktaki sağlık çalışanlarından, dini liderlerden, topluluktaki rehberlerden ve katiplerden destek istemektedir.

Bunun ışığında UN Women'da sivil topluma desteğimizi daha da güçlendirdik, daha çok kaynak yarattık ve bu örgütlere esnek fon sağladık. Aynı zamanda onları dinliyor ve onlardan öğreniyoruz¹. Çünkü şu anda bu örgütler, ilk müdahale edenler olarak çok fazla veriye sahiptir. Karar alıcıların ve araştırmacıların bu veriyi çözümlemek ve eyleme geçmek için onları dinlemelerini ve onlarla yakından çalışmalarını sağlamalıyız. Kısacası, mağdurların ve taban sivil toplum örgütlerinin sesleri, politika için başlangıç noktası olmak zorunda. Bunun yanı sıra, bu dönemde kadınlara ve

kız çocuklarına karşı şiddetin önlenmesi çok özelleştirilmiş ve yerelleştirilmiş olmak zorundadır.

SG: Son olarak, uluslararası alanda bir kariyere başlayan genç sosyologlara ve sosyal bilimcilere herhangi bir tavsiyeniz var mıdır? İş fırsatı bulmak için ve-rebileceğiniz herhangi bir öneri ya da bilgi var mıdır?

SM: Tavsiyem, disiplinler arası ve teori ve pratik yelpazesinde geniş okumalar yapsınlar. Büyük sorular sormaktan çekinmesinler! Sosyologlar, teorik bilgileri ve metodolojik araçları sayesinde, kalkınma pratiğiyle düşünceli ve eleştirel bir biçimde ilişki kurmak ve alanı ileri götürmek için gerekli donanıma sahiptir. COVID-19 pandemisi deneyimi, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilerlemenin kırılganlığını ve süregelen zorlukların boyutunu gözler önüne serdi. Tüm alanlarda güç konusunda derin ve kalıcı değişiklikleri zorunlu kılan dönüştürücü yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğuna dair büyük bir farkındalığın yaşandığı, kritik bir eşikteyiz. Ataerkillik ve kök salmış toplumsal cinsiyet eşitsizliğini aşılması gereken zorluklar olarak gören bütüncül programlar yaratmamız ve şu sorular sormamız gerekmektedir: Ataerkilliği yaratan, cisimleştiren ve güçlendiren sistemler, ideolojiler ve kurumlar nelerdir? Bunları nasıl belirli bağlam ve zamanlarda sürdürülebilir biçimde dönüştürebiliriz? Sosyologların bunlara hem araştırmada hem de pratikte katkıda bulunabileceğine çok inanıyorum.

Aynı zamanda kariyerlerine başlayan genç sosyologları mümkün olduğunca çok alan deneyimi kazanmaları için teşvik ediyorum. BM ülke programları, kalkınma konusunda karmaşık zorluklara dair temellendirilmiş bir anlayış kazanmalarını sağlayacaktır. Bu alanda ilanlar [BM kariyer sitesinde](#) bulunabilir. Bunun yanı sıra kalkınma konusundaki meselelere dair güncel kalmanın yanı sıra alandaki yenilikçi araştırmaları da takip etmek eşit derecede önem taşımaktadır. Özellikle her iki şapkayı da giymek istiyorsanız! Bu bağlamda ISA gibi örgütlerin içinde diğer sosyologlardan öğrenmenin yarattığı potansiyelini ne kadar vurgulasam azdır. Güncel kalmak, kendi araştırmalarınızı yaymak ve iş birlikleri yaratmak için harika bir platform.

Son olarak, her iki şapkayı da giyen sosyologlara ulaşmakta tereddüt etmeyin. Doktora programımdan mezun olmuş kişilerle iletişime geçmek, işin doğasını tam olarak anlamak için harika bir yoldu. Bu ilişkiler aynı zamanda karmaşık ve sürekli değişen kalkınma alanında yönümü bulmak için destek sistemim olmayı sürdürüyorlar. ■

Shruti Majumdar'a ulaşmak için <shruti.majumdar@gmail.com>

1. [United Nations Women \(2020\). Voices from the ground: Impact of COVID-19 on violence against women.](#)

> Ukrayna, Putin'in İmparatorluk Paradigması ve Avro-Amerika

Sari Hanafi, Beyrut Amerikan Üniversitesi, ve Uluslararası Sosyoloji Derneği Başkanı (2018-2023)

Fotoğraf: Pixabay/Creative Commons Lisansı.

Rusya'nın Ukrayna'yı kriminal biçimde işgali, dünyayı sarsmıştır. Bu, yalnızca soyutlanmış değil, aynı zamanda olağanüstü bir savaştır. Olağanüstülüğü, bir üçüncü Dünya Savaşı'na dönüşebilme, ve daha da spesifik olarak, nükleer bir savaşa dönüşebilme kapasitesinde yatmaktadır. NATO'nun doğruya doğru genişlemesi bir provokasyon, ya da en azından Filistinli filozof Azmi Bishara'nın (2022) deyimiyle "savaşa giden yoldan kaçınmama azmidir". Fakat yine de bu, şiddet dolu işgali ve bir ülkenin egemenliğinin tek taraflı ihlalini meşru kılmamaktadır. Uluslararası Sosyoloji Derneği (ISA) savaşın başında bir bildiri¹ yayınlarak Ukrayna'da Rus ordusunun saldırısına dair derin endişesini ifade etmiştir. ISA ve kişisel olarak benim için, savaş hiçbir zaman kabul edilebilecek bir çözüm değildir ve sahip olduğumuz tüm değerlerin karşısındır. ISA, Ukraynalı sosyal bilimcilerle ve Rusya Federasyonu ve Belarus da dahil olmak üzere diğer her yerde savaşa karşı sesini yükseltmiş ve demokrasi ve insan haklarını savunmuş meslektaşlarımızla dayanışma içindedir.²

> Putin'in imparatorluk paradigması

Putin'in Rusyası sürekli olarak, insanlığın uzun süredir geliştirmekte olduğu liberal demokratik ideallerin altını oymaktadır. Putin 2000 yılından beri yalnızca iktidarda değildir, aynı zamanda diğer ülkelerin (Gürcistan, Suriye, Ukrayna, vs) herhangi bir demokratikleşme çabasına karşı aktif olarak savaş açmaktadır. Amerika'nın tek taraflı güç gösterilerinin (örneğin, Irak'ın işgali) bazılarını kısmen taklit etmiştir, fakat aradaki fark, Saddam Hüseyin'in Irak rejiminin gerçekten bir diktatörlük olmasıdır. Ukrayna, her ne kadar NATO'ya katılma konusu nedeniyle çok bölünmüş olsa da, demokratik bir ülkedir. Yakın zamanda yapılmış araştırmalara göre, nüfusun yarısından fazlası AB'ye ka-

tilma taraftarıyken, yalnızca %40-%50 arasında bir nüfus NATO'ya katılma taraftarıdır (Bishara 2022). Rusya'nın hazin "büyük güç milliyetçiliği"ni göz önünde bulundurduğu için bu muğlak pozisyon zekicedir. Büyük güç milliyetçiliği üç hat üzerine kuruludur: Ortodoks kilisesinin ve Çarların yarattığı Rus kimliği; (Rusya, Belarus ve Ukrayna'yı aynı alanda düşünen) Slav etnisitesi; ve daha düşük ölçekte, (eski Asya Sovyetler Birliği cumhuriyetleri ve Çin'le ittifak üzerinden Rusya'nın görkemi için gerekli olan) Avrasya. Marx 19. yüzyıl Çarlık Rusyası'na Avrupa'da gericiliğin kalesi olarak atıfta bulunurken, Putin'in popülist Rusyası, döneminin ekonomik başarısına rağmen, yine bu hazin rolü oynamaktadır.³ Bu, Suriye'deki Rusya (ve İran) savaşı sırasında şahit olduğum (içinden sağ olarak çıktığım) bir roldü: Carl Schmitt'in kategorilerini Putin'in (ülke içi ve imparatorluk) paradigmasında yansıtan ve ona Rus filozof Aleksandr Dugin'in tanıttığı dünya görüşüne dayanan "kimlikçi demokrasi" ve ulus-devlet ötesinde bir "büyük alan" güç tasarımı antremanı.

> Dört ders

Bu makalede yalnızca sosyolog olarak değil, aynı zamanda Orta Doğu'da yaşayan biri olarak analizimi paylaşıyor ve bu savaştan öğrenebileceğimiz dört dersi anlatıyorum.

İlk olarak, Avro-Amerikan uluslararası ilişkiler söyleminde ve pratiğinde bir çifte standart bulunmaktadır. Küresel Güneyde direniş, boykot ve dayanışma savaşçıları gibi kavramlar yasaklanmışken, Ukrayna'daki savaşı tanımlarken aynı kavramların olumlu çağrışımları vardır. İsrail Sosyoloji Topluluğu Başkanı Lev Grinberg'in⁴ açıkça yazdığı gibi: "Nasıl olur da, uluslararası kanuna açıkça aykırı bir biçimde, İsrail Filistin topraklarında 55 yıldır askeri işgalci olur da, Batı ülkelerinin hiçbirisi ona karşı yaptırım uygulamaz?" Benzer şekilde, Filistin'in Boykot, Tecrit ve Yaptırım (BTY) hareketi bazı Batı ülkelerinde kriminalize edilirken, pek çok Avrupalı araştırmacı Rus araştırmacılara kurumsal ve bireysel bazda tam boykot uygulanması çağrısında bulunmaktadır.

İkinci olarak, dünyanın diğer yerlerinde savaşın vahşeti nasıl oluyor da Avrupa ve Amerika'dan Ukrayna'daki savaşa aynı tepkileri almıyor? Suriye'de büyümüş bir Filistinli olarak yaşamımı anlatmanın farklı yolları var. Bunları biri, yaşamımı barışın yalnızca kısa aralıklarla varolduğu bir bölgede savaşlar içinde sürmüş olarak görmektir. 1967 ve

>>

1973're Arap-İsrail savaşları; İsrail'in Filistin toprakları üzerindeki savaşı – İkinci İntifada, 2000-2005; İsrail'in 2008, 2012, 2014, 2021'de Gaza'ya açtığı savaş; İsrail'in 1982 ve 2006'da Lübnan'daki savaşları; 1980-88 arasında Irak-İran savaşı; 1991'de Kuveyt'in işgali; 1991 ve 2003'te Irak savaşı; 2011'den günümüze Suriye savaşı; 2014'ten günümüze Yemen savaşı; ve 2014-2020 arasında Libya'daki savaş. Bu korkunç savaşlar, Ukrayna'dakinden çok daha büyük ölçekte kitlesel imhaya, ızdıraba, yerinden edilme ve en nihayetinde, ölümlere neden oldu. Batılı güçler yumuşak tepki verdiler ve vermeye de devam ediyorlar. Sıklıkla da istikrar adına ve ekonomik nedenlerle sömürgeci gücü (İsrail) ve diktatörleri (Körfez ve Mısır) destekliyorlar.

Üçüncü olarak, tarihsel emperyalizm ya da günümüzdeki Avro-Amerikan neo-sömürgeciliğine odaklanan bazı sömürgecilik sonrası eleştiriler, yükselen diğer imparatorlukların etkisini ve sadakat alanı yaratırken oluşan vahşetin boyutlarını görememektedirler. Rusya, İran, İsrail, Türkiye ve Körfez krallıkları Orta Doğu'da faaliyet gösteren çok önemli imparatorluklardır. Bazılarının askeri eylemleri sömürgecilik, sefalet ve otoriterliğe yol açmıştır. Bu bağlamda, Laura Doyle'nin "imparatorluk-arası" kavramı, imparatorlukların yalnızca ardışık değil, çoğu zaman paralel biçimde işlediklerini, böylece "eş zamanlı imparatorluk tarihlerinin karşılıklı üretilmiş, çok olasılıklı ve interaktif politikalarını ve onların beklenmedik, bazen de ironik etkilerini" (Doyle 2014) anlamaya davet ettiği için faydalıdır. Dolayısıyla, bu çok vektörlü dinamiklere sahip veya rizomatik imparatorluklarda basitçe dalgalanma etkisi yoktur, fakat genellikle şiddetli biçimde interaktifler, kurumsal olarak yerleşiktirler ve stratejik olarak takip edilmektedirler.

Dördüncü olarak, Rusya ve Belarus akademisine karşı boykot çağrısı, akademinin teşvik etmeye çalıştığı değerlere karşıdır. Sömürgeci ya da otoriter güçlerle bir ilişkisi olan herhangi bir kuruma karşı kurumsal boykot uygulanmasının bir ahlaki zorunluluk olduğuna inanıyorum, fakat bireysel düzeyde değil. İlgili bireylerle ilişki kurmak, çatışmaya dair farklı yaklaşımları dinlemek ve açık, aktif bir diyalog teşvik etmek için önemlidir. Bu, basitçe liberal demokratik ideallere sahip kişileri desteklemenin yeterli olmadığı, fakat biz, akademinin, aynı zamanda bu değerleri kısmen ya da tümüyle kucaklamayı reddedenleri dikkatle dinlememiz ve arabulucu rolü oynayarak etkileyici, ahlaki ve siyasi bir stratejiyi desteklememiz gerektiği anlamına gelir. Radikal eleştirel sosyal kuram karşısında ben, güçleri eleştirirken aynı anda eleştirdiği güçlerle diyalog kurmayı başarabilen, yerleşik eleştirel bir kuram çağrısı yapıyorum. Elbette, akademik söylem, entelektüel dürüstlük ve toplumsal sorumlulukla ilgili kurallar eşliğinde yürütülmelidir. Propagandayı, tahriki, ötekilerin kültürünü şeytanlaştırmayı ve nefret söylemini etkisiz hale getiren bu sorumluluk, akademik özgürlüğü ima edildiği gibi basit bir ifade özgürlüğünden daha kırılgan hale getirir. Akademinin rolü, siyaseti, Schmitt'in dost ve düşman kavramsallaştırmasından özgürleştirmektir. Bu kavramsallaştırmada en büyük yakınlık derecesi grubunun diğer üyeleriyle birlikte savaşma ve ölmeye gönüllü olmak; en büyük düşmanlık seviyesi ise düşman gruba mensup diğerlerini öldürmeye gönüllü olmaktır. Eğer siyasi libera-

lizm hayatta kalmayı sürdürmek istiyorsa, ona karşı olan eleştirmenlerin fikirlerini ciddiye alması ve bu fikirleri kibirli bir şekilde reddetmemesi gerektiği konusunda tarihçi Amit Varshizky ile hemfikirim. Bize Alman filozof Ernst Cassirer'in İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yazdığını hatırlatıyor: "Bir düşmanla savaşmak için onu tanımalısınız. Sağlam bir stratejinin ilk ilkelerinden biri budur. Onu tanımak yalnızca onun hatalarını ve zayıflıklarını bilmek değildir; onun güçlü yanlarını da bilmektir. Hepimiz bu gücü küçümseme eğilimindeyiz... Siyasi mitlerin çıkış noktalarını, yapılarını, yöntemlerini ve tekniklerini dikkatli biçimde incelemeliyiz. Düşmanla nasıl savaşacağımızı bilmek için onunla yüz yüze gelmeliyiz."⁵

> Sonuç: Dayanışma seviyesini yükseltmek

Son olarak, toplumsal ızdıraba inatçı biçimde karşı ko-yarken, akraba, komşu, ulus ve insanlıkla farklı seviyelerde dayanışma oluşturmak için, özümüzdeki Maussçu toplumsal sevgi yeteneğiyle bağlantılı insani ahlaki muhakemeyi harekete geçirmeliyiz. En yüksek seviyedeki dayanışmaya, yani insanlıkla dayanışmayı ve Jan-Christoph Heilinger'in (2019) "kozmopolitan yükümlülükler" dediği şeye sahip olmayı hedeflese de Ukrayna'daki savaşın sonuçlarına karşı verilen Avrupalı tepkilerin, kozmopolitten ziyade daha çok kültürel, Yahudi-Hristiyan yakınlıklar ve son kertede milliyetçi kimliklerden beslenen bir dayanışma seviyesi olduğunu gösterdiği kabul etmeliyiz. Bunu, akademik çalışmalarda olduğu kadar anaakım ve sosyal medyada mültecilere karşı farklı muameleler üzerine, örneğin Ukraynalı mültecilerle karşılaştırıldığında Suriyeli, Afgan ve Afrikalı mültecilere nasıl davranıldığına dair duyduğumuz bazı eleştirileri vurgulamak için öne çıkartıyorum. Bu farklı ahlaki akıl yürütmelerin, bu farklı muamelelere yalnızca ırksal bir bakış açısından bakmak ya da bunu saf bir ırkçılık manifestosu olarak görmek gibi basitleştirmenin önüne geçtiği de kabul edilmelidir.⁶ Bununla beraber, Barılı araştırmacılar aynı zamanda Araplar ya da Müslümanlar arasındaki kültürel/dini yakınlıkları kabul etmeye ve bunları sistematik olarak tehlikeli sektör hisler olarak görmemeye hazırlıklı olmalıdır. ■

Sari Hanafi'ye ulaşmak için <sh41@aub.edu.lb>

Referanslar

- Bishara, A (2022) "Russia, Ukraine and NATO: Reflections on the Determination to Not Avoid the Road to War." The Arab Center for Research and Policy Studies.
- Doyle, L (2014) "Inter-Imperiality: Dialectics in a Postcolonial World History." *Interventions* 16(2): 159-96.
- Heilinger, J-C (2019) *Cosmopolitan Responsibility: Global Injustice, Relational Equality, and Individual*. Berlin ; Boston: de Gruyter.
- Lewis, DG (2020) *Russia's New Authoritarianism: Putin and the Politics of Order*. First edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/isa-human-rights-committee/isa-statement-on-the-russian-military-offensive-happening-in-ukraine>.
 - ISA internet sitesine de Ukrayna Sosyoloji Derneği'nden gelen bildiri de dahil olmak üzere, (ulusal sosyoloji dernekleri, araştırma komiteleri ve diğer akademik derneklerden) tüm kurumsal savaş karşıtı bildirilerin bir listesini eklemiştir.
 - <https://itici.org/en/once-again-bastion-of-reaction/>.
 - <https://www.972mag.com/ukraine-lebanon-russia-israel/?fbclid=IwAR0Qq6e-emWkOmPJpJzI5V5AeOmCpHmYQKew7RwXHQ1vDjZ6LDxtts>.
 - <https://www.haaretz.com/world-news/premium.HIGHLIGHT.MAGAZINE-to-understand-putin-you-first-need-to-get-inside-aleksandr-dugin-s-head-1.10682008>.
 - Elbette bu eleştirilerin bazıları meşrudur. Bkz. H.A.Hellyer'in "Coverage of Ukraine has exposed long-standing racist biases in Western media" [Ukrayna'ya dair yayınlar Batı medyasında uzun süredir varolan ırkçı önyargıları açığa çıkardı] makalesi. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/02/28/ukraine-coverage-media-racist-biases/>.

> Kapitalizm ve Küresel Eşitsizlik

William I. Robinson, Kaliforniya Üniversitesi, Santa Barbara, ABD

Yoksulluğun yaygın olduğu Ghana'da kentsel alanda sokaktan bir sahne. Fotoğraf: Jenna/Flickr, Creative Commons License.

2 018 yılında, uluslararası kalkınma ajansı Oxfam'a göre insanlığın en zengin %1'i dünyadaki varlığın %52'sini, en tepedeki %20'si %95'ini alırken geri kalan %80 (yani insanlığın çoğunluğu) yalnızca %5'ine sahipti. Bu derece göze batan eşitsizlikler Oxfam raporu yayınlandığında akıllamaz görülmüş olmuştusa bile, sonraki yıllarda daha da derinleşmeye devam etti. Koronavirüs pandemisinin ilk altı ayında, küresel zenginler varlıklarını 10 trilyon dolar artırırken, Oxfam'ın 2021'de yayınladığı izleme raporuna göre dünyadaki hemen her ülke salgın sırasında eşitsizlikte artışa şahit oldu.

> Kapitalist genişleme ve eşitsiz kalkınma

Bu tür eşitsizlikleri çalışan radikal sosyologlar, sistemi savunan kişilerin aksine, kapitalist sınıfın varlık üretme araçlarına sahip olması ve dolayısıyla toplumun kolektif olarak ürettiği varlığın mümkün olduğu kadarına kar olarak el koyması sayesinde, böyle bir toplumsal kutuplaşmanın kapitalizme içkin olduğunu gözlemlemişlerdir. Aynı zamanda sistemin, 500 küsur yıllık varlığı boyunca (kâr maksimize etmek amacıyla) sermaye biriktirmek için yeni fırsatlar arayışıyla sürekli dışarı doğru genişlediğini belirtmektedir-

>>

ler. Kapitalizm, Batı Avrupa'daki orijinal merkezinden dışarı doğru süregelen sömürgecilik, emperyalizm ve daha yakın zamanda küreselleşme dalgaları aracılığıyla genişlemiş, neticede tüm gezegeni girdap içine çekmiştir. Yirmi birinci yüzyılın başında artık sistemin dışında kalmış ulus ya da halk kalmamıştır.

Sosyologlar dünya kapitalist sisteminin birbirinin içine geçmiş iki eşitsizlik biçimi ortaya çıkardığını belirtmektedir. Biri, dünya çapında zengin ve yoksul arasında, yani Oxfam'ın raporlarında gösterdiği gibi, *insanlar arasındaki* eşitsizliktir. Diğeri ise dünya halklarının zengin ve yoksul ülkeler olarak tabakalaşması, ya da *ülkeler arasındaki* eşitsizliktir. Dünya Bankası verilerine göre, Kongo'daki ortalama yıllık gelir kişi başı 785 dolar iken, 19. yüzyıl sonunda Kongo'yu sömürgeleştiren ülke olan Belçika'da 47.400 dolardır. Akademik lügatta dünya sömürgecilik sayesinde kutuplaşarak, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'yı kapsayan zengin "Birinci Dünya" merkezi oluşturmuş, Latin Amerika, Afrika ve Asya'da yüzyıllarca bu merkezin sömürgecilik ve tahakkümü altında ızdırap çekmiş bölgeler "Üçüncü Dünya" çevresine indirgenmişlerdir. Son yıllarda akademisyenler ve yorumcular Üçüncü Dünya'yı Küresel Güney, Birinci Dünya'yı ise Küresel Kuzey olarak adlandırmışlardır.

Karl Marx'ın kapitalizm analizi ve (Bolşevik Devrimi'nin lideri) V.I. Lenin'in ve onun jenerasyonundaki sosyalist devrimcilerin klasik emperyalizm teorilerinden yola çıkarak radikal siyasal iktisatçılar ve uluslararası ilişkiler araştırmacıları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bağımlılık, dünya-sistemleri ve azgelişmişlik teorileri geliştirdiler. Sömürgeciliğin, dünya ekonomisini çevrede yaratılan varlığı merkeze çekecek, bu sayede çevreyi fakir bırakacak ve merkezi zenginleştirecek biçimde örgütlendiğini ve bunun Küresel Güney ve Küresel Kuzey arasındaki eşitsizliği açıkladığını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla, sermayenin mekanda eşitsiz olarak biriktiğini ve bazı halkları gelişmiş bazılarını da azgelişmiş bıraktığını iddia etmektedirler.

> Küresel eşitsizliğin değişen örüntüsü

Fakat yüzyılın başında bazı yeni eğilimler dünyadaki ülkelerin ve halkların böyle sığ biçimde bölünmesini sorguladı. İlk olarak, daha önce Üçüncü Dünya olarak bilinen bazı ülkeler, özellikle Doğu Asya'dakiler, sanayileşerek Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi zengin ülke kulüplerine katıldılar. İkinci olarak, oradaki en fakir ülkelerde bile güçlü kapitalist sınıflar ve küresel tüketim kültürüne entegre olmuş olan yüksek tüketici orta sınıflar ortaya çıkmıştır.

Üçüncü olarak, geleneksel zengin ülkelerde İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah görmüş olan işçi sınıfları, yakın zamandaki küreselleşmenin sonucu olarak hızla aşağı doğru hareketlilik, sosyoekonomik istikrarsızlık ve bir zamanlar rahat olan yaşam standartlarında aşınma deneyimlediler. Bazı sosyologlar buna bu işçi sınıflarının "Üçüncü dünyalaşması" adını verdiler.

İsviçre Bankası UBS'nin yakın zamanda yayınladığı bir rapor, dünyanın milyarderlerinin pek çoğunun ABD'de olduğunu, fakat ultra varlıklı insanların sayısının en hızlı biçimde Asya'da büyüdüğünü belirtmiştir. Dünyadaki beş milyarlerden birinin yaşadığı Çin'de her hafta iki yeni milyarder ortaya çıkmaktadır. Brezilyalı, Meksikalı, Hintli, Suudi, Mısırlı ve ulusötesi kapitalist sınıf diye adlandırdığım gruba ait diğer kapitalistler artık küresel ekonomide trilyonlarca dolar yatırım yapmaktadır. *Forbes* tarafından yayınlanan bir başka rapor, varlığın en hızlı biçimde Üçüncü Dünya'daki süper zenginler arasında büyüdüğünü belirtmektedir. "2012 ve 2017 arasında Bangladeş ultra zengin kulübünün %17,3 büyüdüğüne şahit oldu" denmiştir. "Aynı zaman dilimi içinde Çin'deki büyüme %13,4; Vietnam'da %12,7'ydı. Kenya ve Hindistan ise %11,7 ve %10,7 ile çift haneli büyüme kaydeden diğer ülkelerdi."

Bazıları bu eğilimlere dayanarak Küresel Kuzey ve Küresel Güney'e coğrafi bölgelerden ziyade ulusötesi nüfus grupları bağlamında atıfta bulunmanın daha anlamlı olacağını ileri sürdüler. Bu yaklaşıma göre, Küresel Güney Üçüncü Dünya'nın yoksul halklarına ve aynı zamanda sembolik olarak yoksullara ve dünyanın zengin bölgelerinde dışlanmışlara atıfta bulunmaktadır. Küresel Kuzey ise hala orantısız olarak geleneksel zengin ülkelerde yoğunlaşmış güç ve varlık merkezlerine ve aynı zamanda tüm dünyada bu güç merkezlerini sürdüren, yöneten ve bunlardan faydalanan zengin ve güçlülere atıfta bulunmaktadır. Sosyologlar bu konular üzerine tartışmaya devam ederken, bir şey çok açıktır: herhangi bir sosyal adalet perspektifinden bakınca varlığın radikal biçimde dünya halklarının yoksul çoğunluğuna yeniden dağıtılmasına ihtiyacımız var. Bu, istesek de istemesek de dünya kapitalist sistem içindeki güçlerle bir çatışmayı gerektirir; çünkü küresel ekonomiyi kontrol eden ulusötesi kurumsal seçkinler (yani yukarıda bahsedilen Oxfam raporunda belirtildiği biçimiyle insanlığın yüzde biri) gücüne ve varlığına karşı her türlü meydan okumaya direnecektir. ■

William I. Robinson'a ulaşmak için <w.i.robinson1@gmail.com>

> Latin Amerika'da Platform Kapitalizmi

Patricia Ventrici, Centro de Estudios e Investigaciones Laborales (CEIL-CONICET), Buenos Aires Üniversitesi, Arjantin

Uruguay'da bir gig ekonomisi işçisi. Evlere yemek servisi dijitalleşme ve güvencesizleşme arasındaki bağlantının belirgin bir örneğidir.
Fotoğraf: Ted McGrath/Flickr, Creative Commons.

Teknoloji şirketlerindeki, COVID-19 pandemisinin başlamasıyla katlanarak artan baş döndüren büyüme, Latin Amerika'da platform kapitalizmin gelişimini güçlendirdi ve Küresel Güney'de sermaye, emek ve bunların dönüşümüne dair bazı tartışmaları derinleştirdi.

> Dijital meritokrasi ve “kalkınma sıçraması”

Bölgedeki birkaç ülke (Arjantin de bunun net bir örneğidir), “bilgi ekonomisinin” uzun süredir beklenen “kalkınma sıçramasını” başarmak ve uluslararası çerçevede yeni bir yer elde etmek için tarihi bir fırsat olduğu fikrini destekleyen kamusal söylemin güçlendiğini görmüştür. Bölgedeki belirli ülkelerin (Arjantin, Brezilya, Meksika) Unicorn denen, ABD borsasında bin milyon dolardan fazla işlem gören, küresel bağlamda önemli dijital şirketler yaratma kapasitesi, bu anlatının temelinde yatmaktadır.

>>

Bu niteliksel sıçramaya, Kaliforniya ruhuyla sosyalleşmiş yeni girişimci seçkinler öncülük edecektir. Bu ruh, genellikle tarımsal işletmelere ve daha nadir olarak da bazı ağır kapitalizm alanlarıyla bağdaştırılan yerel ve geleneksel oligarşiye karşıdır. Tanımı gereği küresel bir meslek ve ruh tarafından teşvik edilen ve zamanın egemen diline hakim olan bu yeni lider kesimi, kendisini geleneksel “ulusal burjuvazi”nin karşısında tanımlar. Bu “ulusal burjuvazi”, devlet yardımlarına bağımlı, rekabetten kaçan, yerel, muhafazakar, çok keskin sınırları olan ve her zaman biraz çağdışı kalmış seçkinler olarak nitelendirilir.

Böylece, hayali kurulan Schumpeterci ekonomi, sonunda bu bölgelere dijital meritokrasinin sihiyle ulaşabilecektir. Dijital ekonomi ekosistemi kendisini eski rant temelli oligarşinin aşılması olarak sunmaktadır. *Startuplar* ve *unicornlar*, çevre ülkelerimiz için arzu edilen kapitalist ilerlemenin yeni isimleridir.

> İki yüzlü gelecek: dijitalleşme ve güvencesizleşme

Bununla birlikte, bölgedeki bu tür işletmelerin hızlandırılmış fakat hala yeni başlamış gelişimi, parçalanmış ve çelişkili bir gerçekliği, yani platform ekonomisinin gelişmesi için maddi bir zemin olarak dijitalleşme ve güvencesizliğin arasındaki kenetlenmeyi göstermektedir. Toplumsal ikiliğin derinleşmesine doğru bu hareket, diğer düzeylerde, dijital platformların emek dünyasında ürettiği yeniden yapılandırma açıkça görülmektedir. Günümüzde, bölgede “çalışmanın geleceği” üzerine tartışmalar birbirine zıt iki imgenin hakimiyetindedir: bir yanda software endüstrisiyle bağlantılı yeni işlerin sofistikasyonu, diğer yanda uygulamalarda (Uber, Glovo, ve Rappi şoförleri, ev içi hizmetler, vs.) talep üzerine çalışan platform işçilerinin hiper-güvencesizliği. Piramidin tepesindeki ilki, yüksek kalifiye çalışanlardır; maaşları dolar bazında düşünüldüğünde ucuz oldukları zaman bile yerel bağlamda ayrıcalıklı sayılan çalışma koşulların sahiptirler. Bunun nedeni bu tür işleri yapacak işçilerin yokluğudur (software mühendisleri, web tasarımcıları, veri bilimciler, sistem analistleri). Bu yokluk işletmelerinin genişlemesi için emek gücüne ihtiyacı olan yerel şirketler için temel sorunu oluşturmaktadır. Yelpazenin diğer ucunda, mikro-işlerin aşırı istikrarsızlığı, çalışma ilişkilerinde bir düzensizlik modeli ve aşırı esnekliğinin konsolidasyonunu, Arjantin gibi bazı ülkelerde çalışmayı koruyan tarihi başarıların yankı uyandıran yıkımını ima etmektedir. Bu yönde,

çalışmanın giderek *platformlaşması*, bu tür “bağımsız” işlerin bir yenilik olduğu emek piyasasında çok yüksek düzeyde kayıt dışılaşmanın kristalleşmesi için temeli hazırlar.

> Çağın söylemi: girişimcilik

Sembolik operasyonlar düzeyinde, bir rehber hat, maddi olarak birbirinden çok uzak bu boyutları birbirine bağlar: *girişimcilik* söylemi. Bu büyük ölçüde bir tür resmi ideoloji haline gelmiş kurumsal köklerin sembolik inşasıdır; platform şirketlerin bunun en iyi ve en verimli somut örnekleridir. Liyakatin, toplumsal koşullanmadan tümüyle arınmışlık illüzyonu altında, yayılmış bir özgürlük, cesaret, inovasyon, özerklik, risk ve hiper üretkenlik fikriyle harekete geçmiş, hiper-bireyselleşmiş bir özne figüründe haklı çıkarılmasını içerir. Bölgenin büyük teknoloji şirketleri bu söylemsel aygıtı, sosyal yapının en uzak sektörlerinin dünya görüşlerine güçlü bir biçimde sızan kendi çıkarlarının temeli olan sağduyunun inşasında çok etkili bir araç olarak görürler. Latin Amerika’nın bugünkü büyük krizi bağlamında *girişimcilik*, tekno-liberal-dijital ruhuyla, verimsiz ve çökmüş geç neo-liberalizmi gerçekleştirmek için çalışmaktadır.

Dolayısıyla asgari sosyal desteğin çöktüğü ve genel olarak devletlerin, daha çok da çevre kapitalizminin “başarısız” devletlerin zayıflaması karşısında şirketlerin öngörülemez biçimde sermaye yoğunlaştırması bağlamı içinde özgürlük, temel olarak piyasa özgürlüğü fikrinin şiddetli biçimde meşrulaştırılması önemli bir tutarsızlık üretmektedir. Girişimcilik söyleminin işleyişi, gündelik istikrarsızlık deneyiminin acısını riskin adrenalinine, sıkıntıyı da sözde bireysel fırsata dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu “güçlenme” kumarı, toplumsal ızdırabın özelleştirilmesine dönüşmekte ve yoksullaşmış maddi koşulları ve hiper-üretkenliğin yerine getirilmemiş talimatları nedeniyle iki yönden sıkıştırılmış özneye daha çok suç yüklemektedir.

Bu yeni sosyal biçimlenimin ilerlemesi, yeni bir sağduyu ve kolektif örgütlenme ufukları neslini ima eden zamanımızın zorluklarına yeni bir zorluk eklemektedir. Direnişin kahramanları sendikalar ve toplumsal hareketler, bu zorluğun ana aktörleridir, fakat onların (şu anda kritik bir dönemden geçmekte olan) potansiyelleri, eskimiş bir matığı yapı sökme uğratma ve çıkmazlara uyum sağlayabilecek kolektif biçimleri yeniden icat etme kapasitelerine bağlıdır. ■

Patricia Ventrici’ye ulaşmak için <patriciaventrici@gmail.com>

> Sermayeler Arası Sistem: Moleküler ve Organik Sınıflar

Esteban Torres, Ulusal Córdoba Üniversitesi-CONICET, Arjantin

Sosyal değişim süreçlerinin ilerlemesine dair bir açıklama sunabilmek için Dünyayı Yağmalama Oyununun (DYO) tarihsel evrimine dikkat etmek gerekmektedir. Bu oyun, dünya toplumunun ulusal, bölgesel ve küresel alanlarında aynı anda gerçekleşmektedir.¹ DYO'yu (ya da dünya güç oyununu) altı tarihsel sistem arasındaki kesişimde şekillenmiş bir değişken etkileşimler alanı olarak tanımlayabilirim: kapitalist sistem, devlet sistemi, iletişimsel sistem, ırksal sistem, patriyarkal sistem ve doğa sistemi. Kapitalist sistem 19. yüzyıldan beri dünya toplumunun merkezi maddi boyutunu oluşturmaktadır. Bu onu, basitçe, hakim sistem yapmıştır.

Kapitalist sistemin DYO'nun evrimi sonucunda geçirdiği temel dönüşüm, yeni bir dünya sınıf yapısının oluşmasıdır. Söz konusu toplumsal sınıfların, paradigmatik olarak Marx ve Weber tarafından kavramsallaştırılmış olan, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki ilk Avrupa sanayi şehirlerindeki gruplaşmalarla pek ilgisi yoktur. Eğer Marxist sınıf yapısı temelde kapitalist ve işçi sınıfları arasındaki antagonist ilişkiyle tanımlanmışsa, bugünün dünya toplumunun sınıf yapısı temel olarak moleküler ve organik sınıflar arasındaki diyalektik üzerinden tanımlanmaktadır. Eğer ilk yapıda söz konusu olan üretim araçlarının sahipliği ise, diğerinin oluşumunu ilk etapta belirleyen şey gelir kaynağıdır.

> Moleküler sınıflar

Moleküler sınıflar bir bağımlılık biçimi ve bireyin ekonomik mevzilenme biçimi olarak tanımlanabilir. Bu, ilk olarak bireyin gelir yapısıyla ilişkilidir. Moleküler sınıfın öznesi grup değil, bireydir. En azından yirminci yüzyılın sonundan beri dünya toplumunun her ulusal alanı bir moleküler sınıf yapısı tarafından şekillendirilmiştir.

Bu görünüşte dört sınıf biçiminin varlığını tanımlamak mümkündür: kâra bağımlı sınıf (KBS), emeğe bağımlı sınıf (EBS), yardıma bağımlı sınıf (YBS) ve suça bağımlı sınıf (SBA). Bir bireyin belirli bir zamanda belirli bir moleküler sınıfa üyeliğini belirleyen şey, temel gelir kaynağıdır. Eğer temel gelir kaynağı değişirse, birey “yeniden sınıflandırılır”. Böylece her birey belirli bir zamanda yalnızca belirli bir moleküler sınıfa değil, aynı zamanda o sınıfın belirli bir tabakasına da aittir.

Bir bireyin sınıf tabakası gelir hacmiyle ilişkili ekonomik pozisyonuna dayanarak tanımlanır. Yirmi birinci yüzyıl itibarıyla dünya toplumunun ulusal alanlarında beş sınıf tabakası tanımlamak mümkündür. Yukarıdan aşağıya doğru bu tabakaları en üst, üst, orta, alt ve düşük sınıf tabakaları olarak adlandırıyorum. En üst sınıf tabakasına ait olan bir kişi, giderek büyüyen skandal milyarlar evreninin, yani üst-seçkinlerin bir parçasıdır. Üst tabakaya ait bir birey, alt-seçkinlerin parçasıdır. Bu iki üst sınıf tabakası seçkin alanını oluşturur. Öte yandan orta, alt ve düşük sınıf tabakalarına ait bireyler, popüler alanı oluşturur. Bu tabaka, kendi içinde önemli farklılıklar bulunduran bir alandır.

Dolayısıyla, modern sınıf teorilerinin ileri sürdüğünün aksine, sınıf, tabakalaşmanın belirleyicisi değildir; her sınıf tabakalaşmıştır ve her tabaka bir sınıflar tabakasıdır. Bir moleküler sınıf birden fazla tabakada görülebilir ve bir tabaka birden daha fazla sınıfı bir araya getirebilir.

> Organik sınıflar

Eğer moleküler sınıflar her ulusal alan içindeki bireylerin sınıfları arasındaki yapılanma ve etkileşim biçimlerinden ortaya çıkmışsa, organik sınıf ilişkileri de küresel alan içindeki bölge ve ülke sınıflar arasındaki yapılanma ve etkileşim biçimlerine dayanmaktadır. Bir organik sınıf, moleküler sınıfların ulusal ve/ya bölgesel yapısına eşittir. Organik sınıf, bir ulusal sistemin temel olarak gelir yapısına dayanan ekonomik mevzilenme ve bağımlılık biçimidir. Dünyadaki organik sınıflar ağının varlığının farkında olduğunda, genel ve tekil bir kapitalist ekonomik sistem fikrinden bir *sermayeler arası sistem* fikrine geçmek mümkün olabilir. Dolayısıyla, benim perspektifimden, genellikle “kapitalist sistem” diye adlandırdığımız bir metasistemdir; asimetrik etkileşim içindeki kapitalist sistemler sistemidir; soyut maksimizasyon mantığı açısından değil ama örgütlenme biçimi açısından kendi içinde farklılaşmıştır.

Sermayeler arası sistemde üç paradigmatik tür organik sınıf etkileşim halindedir: (i) bilgiye bağımlı sınıf (BB=bilgi kapitalizmi); (ii) sanayiye bağımlı sınıf (SB=sanayi kapitalizmi); ve (iii) metaya bağımlı sınıf (MB=meta kapitalizmi). Böylece birbirini belirleyen iki organik sınıf tabakasının varlığını görmek mümkündür: merkez ve çevre. Bir alt bölge,

>>

“Genellikle ‘kapitalist sistem’ diye adlandırdığımız bir metasistemdir; asimetrik etkileşim içindeki kapitalist sistemler sistemidir”

bir ülke veya bir kıtanın bu tabakalardan birine ait olması, onunu küresel ekonomik pozisyonunu yansıtır, bu da ekonominin büyüklüğüne bağlıdır.

On dokuzuncu yüzyılda sermayeler arası sistemin mundialleşmeden² beri, BB ve SB organik sınıfları kendilerini merkezi tabakada yeniden ürettiler. MB organik sınıfı ise kendisini çevredeki tabakada yeniden üretti. Dolayısıyla ülke ya da bölge sınıfları, bir organik sınıfa ve bir tabakaya çifte üyeliği temelinde tanımlanır. Altı çizilmesi gereken bir başka önemli gerçek, organik sınıfların moleküler sınıfların dünyevi maddiyatının merkezini belirliyor olduğudur. Bu, her bireyin, daha doğrusu tüm sınıflardan bireylerin, bir merkez ya da çevre sisteminden böyle yeniden yaratıldığını ima eder. Bu tür bir yerelleştirme, ek bir maddi kararlılık, birey üstü bir karakteri ima eder. Böylece, dünya toplumunda her sınıftan birey, moleküler ve organik olmak üzere çifte bağımlılık ve çifte mevzilenmeden oluşmaktadır.

1980'lerden beri genişlemekte olan çağdaş mundialleşme süreci aynı zamanda sermayeler arası sistemin sınıf yapısının büyüyen mundialleşmesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu genişlemeyle birlikte sınıf eşitsizlikleri artık yalnızca farklı ulusal toplumların ekonomik yapısı içinde bireylerin oluşturduğu sınıflar arasındaki eşitsizlikler değildir, aynı zamanda dünya iş bölümü içinde ülkeler (ve bölgelerin) oluşturduğu sınıflar arasındaki eşitsizlikleri de temsil etmektedir.

Bu yeni yaklaşımda moleküler sınıfların ve organik sınıfların aktörler olarak görülmediğini belirtmek önemlidir. Modern toplumsal sınıf teorisinin aksine, sınıfta içsel bir eylem mantığı bulunmamaktadır. Birey sınıfları ve ülke sınıfları toplumsal aktörler değildir, önceden belirlenmiş çıkarları da yoktur. En azından Bourdieu'dan beri bu sosyal gerçek açığa çıkmıştır. Bireylerden oluşan sınıflar gerçekten eyleme geçtiklerinde bireysel aktörler olurlar; kendilerini şirketler, devletler, sendikalar, toplumsal hareketlere sınıflandırdıklarında ya da bunları yarattıklarında kolektif aktörler haline gelirler. Toplumsal eylem bu dünya sınıf yapısını göz önünde bulundurmadan açıklanamaz.³ ■

Esteban Torres'e ulaşmak için <esteban.torres@unc.edu.ar>

1. Burada “küresel” ve “dünyasal” arasındaki fark büyük önem taşımaktadır. Benim anladığım biçimiyle küresel, dünya toplumunun her ulusal lokasyonundan genişleyerek ya da geri çekilerek biçimlenmiş yekil bir alanken, dünyasal bir dizi küresel alandan inşa edilmiştir. Daha açık olarak, dünyasal, ulusal, bölgesel ve küresel alanlardan oluşmuştur (Bkz. Torres E., “Dünya Paradigması. Sosyoloji için Yeni bir Öneri”, *Küresel Diyalog* 11.1, <https://globaldialogue.isa-sociology.org/uploads/im-gen/2259-v11i1-turkish.pdf>, sf. 40-41.)

2. Küreselleşmeden farklı olarak, dünya toplumunun genişlemesi

3. Bu kapitalizm teorisi yayınlanma aşamasında olan kitabım *The Intercapital System: The New Economy of World Society*'de [Sermayeler arası Sistem: Dünya Toplumunun Yeni Ekonomisi] geliştirilmektedir.

> İtibarsız Kapitalizm

Fabrício Maciel, Misafir Öğretim Üyesi, Friedrich-Schiller Üniversitesi Jena, Almanya

Kapitalizmi anlamak basit bir iş değildir, çünkü sürekli değişen bir ekonomik sistem ve yaşam biçimidir. Yirminci yüzyıl boyunca kapitalizmin aşamalarını belirleme ve sınıflandırma için çok kere girişimde bulunulmuştur. Şimdi, yirmi birinci yüzyılda, sistemin teknolojik boyutu halihazırda en agresif yüzünü göstermekte ve küresel düzeyde yeni bir tür dijital sınıf altı üretmektedir. Bu senaryoda koronavirüs pandemisi dünyanın dört bir yanında sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliği daha da açığa çıkarmış ve derinleştirmiştir.

Buraya nasıl geldiğimizi anlamak için siyasetin romanlaştırılmasıyla desteklenen, konjonktürün illüzyonlarından kaçmalıyız. Bu, siyasi alanı bir büyük gösteriye dönüştürerek ve sistematik olarak ekonomik alanda olan biteni gizleyerek küresel anaakım medyanın temel uzmanlığı haline geldi. Burada bizi içinde bulunduğumuz ana getiren daha geniş yapısal ve tarihsel senaryoyu yeniden inşa etmemiz gerekmektedir.

> Küresel sınıf altının yükselişi

1970'lerden beri kapitalizm, Karl Polanyi'nin ünlü ifadesini güncellersek, "büyük bir dönüşüm" geçirmiştir. Görkemli 30 yıldan sonra ABD ve Avrupa'da refah devletinin çöküşü, Ulrich Beck'in provokatif biçimde tanımladığı haliyle "çalışmanın bu cesur yeni dünyasını" anlamak için temel başlama noktasıdır.

Refah devletinin altın yılları boyunca, yani 2. Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin ortasına kadar, kapitalizm hala dünyaya sosyal adaleti destekleme becerisini ispat etmeye çalışıyordu. Almanya, Fransa, Büyük Britanya gibi merkez ülkelerde güvencesiz çalışmanın gelişinin altını çizdiği refahın çöküşüyle, kapitalizmin herhangi bir tür adaleti destekleme kapasitesine sahip olmayan bir sistem olduğu açığa çıkmış oldu.

O zamandan beri küresel düzeyde yeni bir kapitalizmin inşası başladı. Buna itibarsız kapitalizm adını veriyorum. Temel özelliği hem çevre hem merkez ülkelerde küresel bir sınıf altının üretilmesidir. Sınıf altının varlığı çevre ülkelerin ve hatta Latin Amerika ve Afrika gibi bütün bir kıtanın, ayrırı-

cı bir özelliğidir. Şimdi, göçmenlerin kitleler halinde gelişyle ve aynı zamanda ABD ve Avrupa gibi merkez ülkelerde ve kıtalardaki popüler sınıfların kendi içlerinde yoksullaşmasıyla, küresel bir sınıf altının üretimi, itibarsız kapitalizmin temel niteliği olmuştur.

Bununla birlikte, bu yeni kapitalizm insan yaşamında değerin yokluğunu üretme ve doğallaştırmada uzmanlaşmıştır. Örneğin, Brezilya anayasasında var olan itibar fikri, bize bireylerin maddi ve ahlaki varlıklarını koruyabilmek için gerekli asgariyi hatırlatır. Bu asgari düzey, bir iş fırsatı ya da devlet politikalarıyla garanti altına alınmazsa elimizde küresel sınıf altının yaşamının niteliği olan itibarsızlık durumunu içine batmış olmak kalır. Brezilya'da hiçbir işe sahip olmayan bu sınıf altı, ekonomik olarak faal nüfusun %30'unu oluşturur. Bu kişiler, Jessé Souza'nın deyimiyle bir tür alt-vatandaşlık yaşamaktadır. Bir diğer %30, itibarsız işçi sınıfı, genellikle prekarya olarak tanımladığımız bir tür iş güvencesizliği içinde yaşamaktadır.

> Güvencesizlik mi itibarsızlık mı?

Burada durup güvencesizlik ve güvencesiz iş kavramları üzerine düşünmeye değer. Bu kavramlar bariz biçimde kötü durumları ve çalışma koşullarını tarif etmektedir. Ben itibarsız iş kavramını bugün dünyadaki milyonlarca insanın deneyimlediği hem maddi sefalet hem de utandırıcı ahlaki ve varoluşsal duruma ışık tutmamızı sağladığı için öneriyorum. Brezilya örneğinde nüfusun %30'u itibarın kenarında yaşamaktadır, çünkü en azından itibarsız da olsa bir işleri vardır. Diğer %30 ise herhangi bir işe sahip olmadıkları iş itibar hattının altındadır.

Avrupa senaryosunda, özellikle Fransa örneğinde ise, Robert Castel itibarsız kapitalizmi anlamak için önemli noktalar sunmuştur. Onun için refah devletinin aşınması, maaşlı toplumun kırılması anlamına gelmektedir. Bunun temel özelliği, emek piyasasının giderek artan sayıda insanı, yenden girişleri için yeni koşullar yaratmadan dışarı attığı sosyal kopuş sürecidir. Sonucu ise yazarın "artık" adını verdiği Avrupa sınıf altının toplumsal imalatıdır. Bu, bundan böyle küresel sınıf altının istatistiklerinin bir parçası olacaktır.

>>

“Çoğu Brezilyalı yöneticinin 2018 seçimlerinde otoriter hassasiyetlere bağlı kalmasının sebebi, ultra-meritokratik piyasa mentalitesidir.”

> İtibarsız kapitalizm ve aşırı sağ

Bu bağlamda küresel siyasi sahnede itibarsız kapitalizm ve aşırı sağın yükselişi arasındaki ilişkiyi incelememiz gerekiyor. Buradan, küresel ölçekte neo-otoriteryanizmin ortaya çıkışına izin veren solun ve sol partilerin yanlışları olduğunu ileri süre yaygın tezi bir kenara bırakmamız gerekiyor. Bir kez daha, konjonktürün illüzyonlarıyla ayrılmak ve bizi buraya getiren derin yapıların analizini yeniden yapmak gerekiyor.

Klaus Dörre, Almanya örneğinde işin güvencesizleşmesi ve aşırı sağın hassasiyetlerine ve mentalitesine bağlılık arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu gösterdi. Böylece, her ne kadar Brezilya ve dünyadaki bazı diğer ülkelerde olduğunu gibi koşullara bağlı senaryolarda itibarsızlığı derinleştirse de, otoriteryanizmin itibarsız kapitalizmin bir nedeni değil etkisi olduğunu anlayabiliriz.

Dolayısıyla, popüler sınıflar, otoriteryen hissiyatlara itibarsızlık durumuna zorlanma korkusundan bağlılık gösterse de, yönetici sınıflar, sosyal olarak garanti altına alınmış

ayrıcalıklarını kaybetme paniği nedeniyle otoriteryanizmle flört ederler. Birkaç yıldır Brezilya’da yöneticilerle yaptığım ampirik araştırmanın bulguları bunu gösteriyor. Ayrıcalıklı bir sınıf kökeni, yüksek maaşlar ve lüks yaşam biçimine sahip çoğu Brezilyalı yöneticinin 2018 seçimlerinde otoriter hassasiyetlere bağlı kalmasının sebebi, Jair Bolsonaro’nun söylemlerinde açıkça görülebilen ultra-meritokratik piyasa mentalitesidir.

Şimdi, hükümetin ultra neoliberal politikaları tarafından üretilen itibarsızlığın derinleşmesiyle, pandemi karşısında ölüm politikasıyla bağlantılı olarak, Brezilya halkı güçlü bir mesaj gönderiyor: Brezilya tarihindeki sözde en büyük siyasi ve yasal dolandırıcılıkla suçlanarak tutuklanan Lula de Silva, 2022’de başkanlık seçimleri için oy verme niyetlerini gösteren anketlerde birinci sırada görünüyor. Yakın geleceğin, bu itibarsız tarihin tersine çevrilmesine izin verip vermeyeceğini ve bundan ne öğrenebileceğimizi göreceğiz. ■

Fabrizio Maciel’e ulaşmak için <macielfabrizio@gmail.com>

> Yükseköğretimde Neoliberalleşme, Piyasalaşma ve Güvencesizleşme

Johanna Grubner, Johannes Kepler Üniversitesi, Avusturya ve Küresel Diyalog'un Yardımcı Editörü

1 980'lerden itibaren, neoliberal yeniden yapılanma süreci olarak da tanımlanan kökten dönüşüm süreci, ekonominin, siyasetin ve toplumun yeniden yapılandırılması için harekete geçirildi. Yükseköğretim sektörü ve üniversiteler 1990'lardan beri kamusal sektörün genel anlamdaki yeniden yapılandırılmasının bir parçası olmakta ve günümüzde de tasarrufa yönelik ekonomik ve neoliberalleşme modelleriyle şekillenmektedir. Devlete dayalı- bürokratik düzenlemelerden piyasa ve işletmecilik temelli kontrol mekanizmalarına kayma birçok ülkede görülmektedir. Bu durum, farklı düzeylerde ciddi sonuçlar doğurmaktadır.

Bu alandaki yeniden düzenlemeler üç boyutta ele alınabilir: İlk olarak çoğu ülkede, ders programlarının standardize edilmesi ve ilgi alanlarına göre ders seçme özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar, öğrencilerin çalışma yöntemlerini kökten bir değişime uğrattı. Aynı zamanda, üniversitelerdeki yığılma, mezuniyet sonrası iş olanaklarına etki ederek, kazanılan akademik derecelerin önemini kaybetmesine neden oldu. İkinci olarak, birçok yükseköğretim sisteminde, refah devletinden, sosyal yardım alanların kamu görevlerinde çalıştırılmasına yönelik devlet politikasına geçişi destekleyen neoliberal eğilim, prekaryalaşmaya sebep olmaktadır. Üniversitelerin ve akademisyenlerin pazarlama odaklı performans kıyaslamasına tabi tutulmasıyla, rekabet giderek artmış ve bu durum, verimliliğin en etkili biçimde artırılmasını hedefleyen, esnek, denetimsiz iş gücü piyasası ve iş yeri koşullarının gerekliliklerini (görünürde) karşılayan çalışan profilini ortaya çıkarmıştır. Ve üçüncü olarak, bu yeni gereklilikler, toplumsal cinsiyete dayalı düzenlemeler üzerinde de etkili olarak, yükseköğretimde yer alan herkesin eşit olduğu ve görünürde toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir sistemi ortaya koymuştur. Yapısal anlamda ise, bu sistem zaman yönetimi konusunda becerikli ve bakım sorumluluğu olmayan kişileri tercih etmektedir.

Bu bölümde yer alan makaleler, yükseköğretim sistemindeki söz konusu dönüşüm ve trendleri ele alarak, bu trendlerin getirdiği farklı sonuçlara odaklanmaktadır. Stephanie Ross ve Larry Savage'ın kaleme aldığı ilk makalede, yükseköğretimin metalaşması ve çalışma rejimlerinin yeniden düzenlenmesi ölçeğinde Kanada'daki yükseköğretim sektörünün neoliberalleşme süreci tartışılmaktadır. Bu bağlamda, COVID-19 pandemisi döneminde

İllüstrasyon: Arbu.

yapılan uyarlamalar ile değişimin zorunluluğuna ve olanaklarına dikkat çekmişlerdir. Ka Ho Mok, Doğu Asya'daki yükseköğretim kurumlarındaki yığılmanın ışığında üniversite mezunlarının iş olanaklarına odaklanmaktadır. Bu gelişme nedeniyle daha da rekabetçi hale gelen iş gücü piyasasının akıbeti ele alınmaktadır. Elizabeth Balbachevsky, üniversitelerin neo-popülist hükümetler karşısında yaşadığı zorluklara değinerek, bu hükümetlerin yükseköğretim sistemini dönüştürmek yerine yıkmaya çalıştığını öne sürmektedir. Brezilya üniversitelerinin yarı-otonom karar-alma süreçlerinin, hükümetin yanlış yönetimi sebebiyle idari çöküş yaşayan üniversitelerin istikrarlarını nasıl korumaya çalıştığına dair örnekler sunmaktadır. COVID-19 döneminde önemi artan uzaktan eğitim bağlamında Yusef Waghid, üniversitenin bilgi aktarımından sorumlu tek kurum olduğu düşüncesini eleştirel bir yaklaşımla tartışmaktadır. (Güney) Afrika üniversitelerinin, bir Afrika anlayışı olan *ubuntu* ile yeniden yapılandırılmasıyla özerk kurumlar haline gelebileceğini ve bu yolla hem toplumda yeri edinebileceğini hem de toplumla bağını kaybetmeyeceğini savunmaktadır. ■

> Pandemi-Sonrası Süreçte Yükseköğretimin Neoliberalleşmesi

Stephanie Ross, McMaster Üniversitesi, Kanada ve ISA Emek Hareketleri Araştırma Komitesi (RC44) üyesi, ve **Larry Savage**, Brock Üniversitesi, Kanada

2022 yılının Şubat ayında, Kanada'nın Yeni İskoçya eyaletinde bulunan Acadia Üniversitesi Fakülte Birliği (AUFA) grevdeydi. Foto: Can Mutlu

Günümüzde yükseköğretim kurumlarında çalışanlar üç büyük trendi fark etmekte geç kalmışlardır. İlk olarak, yükseköğretim kurumlarının amacı piyasa ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelmiştir. İkinci olarak, yükseköğretimde çalışmanın içeriği, organizasyonu, dağılımı ve kazanımları önemli ölçüde değişime uğramış ve derin etkiler yaratmıştır. Üçüncü olarak ise, birbirine bağlı bu iki sürecin etkisi her ne kadar direnişin eşitsiz ve bireysel anlamda başa çıkma, rıza ya da çıkış stratejilerini ortaya koysa da, kolektif örgütlülük ve mücadele dalgasının önünü açtığını da göstermektedir. COVID-19 pandemisinin yükseköğretime etkisi bu trendleri

daha da belirginleştirmiş, pandemi-sonrası yükseköğretimin nasıl bir hal alacağı ve kime hizmet edeceği üzerine soruları da beraberinde getirmiştir.

> Yükseköğretimin metalaşması olarak neoliberalleşme

Geçtiğimiz yıllar, yükseköğretimde neoliberal bir dönüşümün varlığını ortaya koymuştur. Amaçları bakımından yükseköğretim artık piyasanın ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Yükseköğretim kurumları giderek araştırma ve iş gücü arzında özel işverenlerin ihtiyaçlarına hizmet ederek, rekabetçi küresel ekonomide başarı elde etmeye çalışmak-

>>

tadır. Söz konusu kurumlar piyasa disiplininin birer öznesi olmakta, öğrenciler, öğrencilerin ödedikleri okul ücretleri ve bu öğrencilere verilen devlet bursları ile beraber özel bağışçılar üniversiteleri alet ederek kendilerine prestij sağlamak adına bu kurumlara yaptıkları yatırımlar ve fonlar ile rekabet ortamı oluşturmaktadır. “Yükseköğretimin şirketleşmesini” gözlemleyenler, kurum içi karar-alma normları ve prosedürlerinin dönüşümünü dile getirerek, kıdemli idarecilerde toplanan merkezi güce dayalı şirket-tarzı yapıların benimsenmesiyle, fakülte ve diğer destek gruplarının önemli rol oynadıkları eşit karar alma süreçlerinin etkisizleştiğini belirtmektedirler. Aynı zamanda piyasa yönelimi, bütçe kesintileri ve kaynaklar konusunda iç ve dış rekabet yapısının bir göstergesi olarak performansı da araçsallaştırmaktadır. Bu dönüşümler eğitim programlarının içeriğine de yansımış olup, öğrencilere iş gücü piyasasında değer gören yeterliliklerin sunulması vad edilmekte, programların beceriler ve perspektiflerin geliştirilmesine katkı sağlama-sından ziyade öğrencilerin işe uygunluklarına göre hazırlanması öncelenmektedir.

> Çalışmanın yeniden düzenlenmesi: Neoliberal çalışma rejiminin uygulanması

Çalışma düzeninin yeniden düzenlenmesi yükseköğretimin neolibralleşmesi yönünde önemli bir adımdır zira yeni akademik iş süreci ve beraberinde getirdiği güç ilişkileri piyasaya yönelik eğitim vizyonunu uygulama ihtiyacı içindedir. Somut olarak, yükseköğretimdeki emek süreçleri, akademik emeğin öğretim, araştırma ve hizmet bileşenlerine ayrılmasına neden olmuş, bu farklı bölümlere atananların yetersizliği ile beraber her an yenisiyle değiştirilmeye açık emeğin değeri de giderek düşmektedir. Öğretim ve araştırmada kısa dönem sözleşmeli çalışanların artmasıyla, bu değişim hem tasarrufa hem de idari kontrolün artmasına neden olmuş, güvencesiz sözleşmeli çalışanların yükseköğretim içindeki söz hakkı da ellerinden alınmıştır. Akademisyenlerin maruz kaldığı yoğun çalışma programına, bölünme, sınırlı sayıdaki “iyi işlere” yönelik artan rekabet ve güvencesiz çalışma düzeni de eşlik etmektedir. Bu yoğun çalışma düzeninin önemli bir parçasını da duygusal emek oluşturmaktadır. Öğrencilerin, eğitime yükledikleri anlama yönelik beklentileri de üniversitenin neoliberal kavramsallaştırılmasının kurbanı olmuş, ve bu durum fakültelerin söz konusu beklentileri yeniden düzenleme gerekliliğini ortaya koymuştur. Son olarak, çalışanların verimliliği söz konusu olduğunda artan sorumluluklar ve yukarıdan aşağıya uygulanan gözetimin yaygınlaşması yükseköğretim kurumlarında merkezi bir yer edinmiştir. Öz geçmiş, akademisyenin kronometresi haline gelmiş, neoliberal emek süreçlerinde akademisyenleri disipline etmek için araçsallaştırılmıştır.

> Pandemi-sonrası yükseköğretim: her şey eskisi gibi mi yoksa alternatiflere yer var mı?

COVID-19 pandemisi üç trendin- metalaşma ve merkezileştirme, çalışmanın yeniden düzenlenmesi ve yoğunlaşması ile çatışma ve direnişin- daha fazla görünür hale

gelmesine yol açmıştır. Bu acil durum, yükseköğretim kurumları idarelerinin pandemiye karar-alma süreçlerini merkezileştirmesine olanak tanımış, böylelikle kurum içinde eşit söz hakkına sahip organların politika üretmesinin önüne geçilmiştir. Yüz yüze eğitime ne zaman geçileceği ve iş yeri sağlık ve güvenlik uygulamalarının ne zaman ve nasıl hayata geçirilebileceğine dair kararlar çatışmanın ana eksenini oluşturmuştur. Öğretim üyelerinin işe dönüşüne dair endişeleri - idarecilerin, çalışanlarının sağlık ve refahından önce pazar payını ve bütçeyi düşünmelerinden- ve söz konusu konularda iyileştirmeye yönelik herhangi bir eylemde bulunmamalarından dolayı- çalışanlarda güvensizlik, öfke, kırgınlık ve kopuşa yol açmıştır.

Bununla birlikte pandemi, çalışmanın yoğunlaşmasına neden olmuştur. Öğretim üyeleri, hızlıca acil durum eğitim ve öğretim programlarına adapte olmaya zorlanmış, yeni teknolojilerin ve becerilerin öğrenilmesi gerekli kılınmıştır. Öğretim üyelerinin duygusal emek sarf etmeleri gereken durumlar artış göstererek, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermenin getirdiği beklentilerin yanı sıra hastalık, ölüm, iş kaybı, ve geleceğe yönelik kaygı gibi durumlarla da baş etmek zorunda kalmışlardır. Akademisyenler bir yandan öğrencilerle ilgilenirken diğer yandan da kendi korkularını kontrol altına almaya çalışmış, evden çalışma düzeni aynı zamanda uzaktan eğitim alan kendi çocuklarıyla da yakından ilgilenmelerini gerektiren durumları doğurmuştur. Tüm bu süreçte, araştırma verimliliğine dair beklentilerde herhangi bir değişiklik olmamış, bu durum yapısal olarak tabakalaşmanın fazla olduğu bu sektörde ayrıcalıklı konumda olan akademisyenlere avantaj sağlamıştır.

COVID yorgunluğu, öğretim üyelerinin idareye yönelik tepkileri ve sektörün finansal durumunu düzeltmeye dayalı kemer sıkma politikaları, kolektif direnişe yön vermiştir. Pandeminin ilk günlerinde, yükseköğretimde yaşanan grev vakaları aniden düşüşe geçmişken, şimdi mücadeleye ve iş bırakmaya yönelik eylemlerde artışa tanık olmaktadır. Bu durum en net biçimde 2022'nin başlarında tüm Kanada ve İngiltere'deki lise-sonrası eğitim sürecindeki grevlerde görülmektedir. Pandemi koşulları kolektif eylemi daha zor hale getirirse de, aynı zamanda yükseköğretim kurumlarında çalışanların yönetimden ne denli yabancılaştırıldıklarını anlamalarını da sağlamıştır.

Grevler aracılığıyla direnişin, pandemi-sonrası neoliberalleşen üniversiteleri ne kadar dönüşüme uğratabileceği konusu tartışmalıdır. Ancak, şu açıktır ki dış siyasi ve ekonomik baskılar üniversite idarelerinin, çalışmaya dair yeniden düzenleme ve karar-alma süreçlerini bu baskılara göre şekillendirmesine devam etmesine yol açacak, bu durum da akademisyenler arasında öfke, kırgınlık ve eylemliliğe sahne olacaktır. ■

Stephanie Ross'a ulaşmak için <ross10@mcmaster.ca>
Larry Savage'a ulaşmak için <lsavage@brocku.ca>

> Yükseköğretim ve İstihdam: Doğu Asya Trendleri¹

Ka Ho Mok, Lingnan Üniversitesi, Hong Kong

Yükseköğretimin giderek yaygınlaşması mezunların istihdamı üzerinde baskı oluştururken, iş gücü piyasasında da artan rekabete neden olmaktadır. Foto: Lingnan Üniversitesi

Son yıllarda Doğu Asya iş gücü piyasası, kitleselleşmiş yükseköğretim sisteminin verdiği mezunların iş araması sebebiyle üniversite-eğitimi almış işçilerle dolup taşıdı. Doğu Asya’da yükseköğretimin hızla gelişmesi mezun istihdamı konusunda baskı yaratarak, iş gücü piyasasını daha rekabetçi hale getirdi. Tablo 1, 2020 yılında eğitim düzeyine göre Doğu Asya’daki (seçili ülkeler/bölgeler) işsizlik oranını göstermektedir. İşsizlik oranının görece düşük seviyede olması nedeniyle, veriler kitleselleşmiş yükseköğretim ve artan işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisini doğrudan göstermemektedir. Ancak bulgular, yeni mezunların son yıllarda kitleselleşme nedeniyle güçlü rekabetçi pozisyonlara yerleşemediğini göstermekte, bu durum mezunların girdiği işlerin kalitesi ve söz konusu işlerin kayıt dışı iş gücü piyasasında olup olmadığına dair soruları da beraberinde getirmektedir.

> Yükseköğretimin kitleselleşmesi ve mezun istihdamı önündeki engeller

Küreselleşme ve bilgi ekonomisine dönüşümün hız kazanmasıyla, gelişmekte olan birçok ülke yükseköğretim sistemlerini küresel rekabete uyum sağlayacak ölçüde ya-

pılandırdılar. Öte yandan, beklentilerin aksine mezunlar iş gücü piyasasında güçlü bir rekabet sağlayamadılar. İşsizlik oranları düşse de, 170 milyondan fazla insan hala işsizdir (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2019). Dünya Bankası istatistiklerine göre, genç iş sahibi nüfus yirmi birinci yüzyılın başı itibarıyla düşüş eğilimi göstermektedir. Avrupa, Kuzey Amerika ve Afrika ile karşılaştırıldığında, özellikle Doğu Asya olmak üzere Asya ülkelerinde genç istihdam oranlarında önemli oranda düşüş görülmektedir (Şekil 1). Doğu Asya verileri genç istihdam oranlarında dalgalı bir yükselişe işaret etmektedir, bu durum COVID-19 pandemisinin neden olduğu durağanlık döneminde şiddetini arttırmıştır.

Son çalışmalar, Batı ve Doğu Asya ülkelerindeki yeni nesil üniversite mezunlarının iş bulma konusunda zorluk yaşadığını, eksik istihdam ya da işsizlikle karşı karşıya kaldıklarını öne sürmektedir. Şekil 2’de, Doğu Asya’daki genç işsizliğin büyüme trendinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, üniversite mezunları, daha düşük eğitim düzeyi gerektiren düşük-ücretli işlere girerek, istihdam edilmekte, bu durum iş gücü piyasasında “fazlasıyla yeterli olma” sorununa yol açmaktadır. Fazlasıyla yeterli olmanın ve kitleselleşmenin yarattığı etki işsizlik oranlarında artışa, düşük aylık ücrete ve güvencesiz istihdama yol açmaktadır. Üniversite mezun-

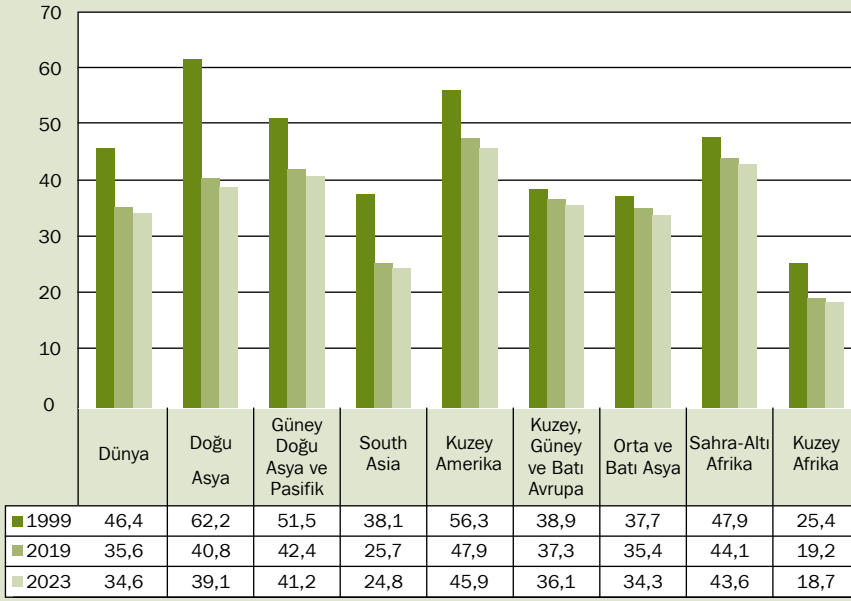
>>

Doğu Asya'da (Seçili Ülkeler/Bölgelerde) Eğitim Düzeylerine Göre İşsizlik Oranları 2020

Ülke/Bölge	Eğitim Düzeyi	İşsizlik Oranı (%)
Hong Kong	Lise Sonrası Eğitim	5,10
Japonya	Kolej& Üniversite	2,90
Güney Kore	Üniversite & Üstü	3,50
Tayvan	Üniversite & Lisansüstü	4,92

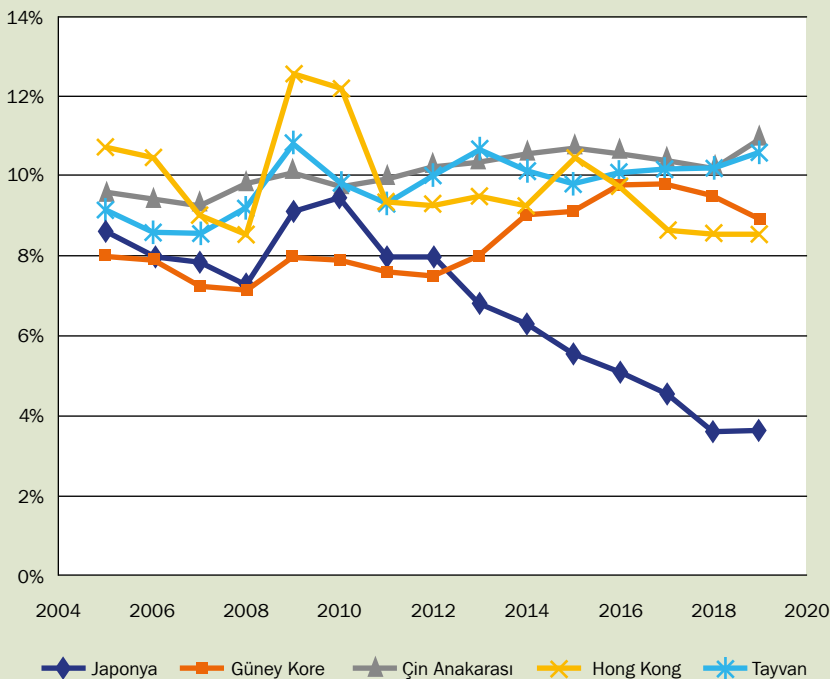
Tablo 1. Veri kaynağı: Hong Kong ÖİB, <https://www.statistics.gov.hk/pub/B10100062020AN20B0100.pdf>; Japonya, <https://news.yahoo.co.jp/byline/fuwaiza/20210325-00228342/>; Kore İstatistiksel Bilgi Servisi, <https://kosis.kr/eng/search/searchList.do>; Nüfus Sayım ve İstatistik Departmanı, Ulusal İstatistik, Çin Cumhuriyeti (Tayvan), <https://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=42761&ctNode=1609&mp=5>.

Genç İstihdamın Nüfusa Oranı

Şekil 1. Veri kaynağı: Dünya Bankası, <http://datacatalog.worldbank.org>.

Doğu Asya'da Genç İşsizlik Oranları

Şekil 2. Veri kaynağı: Çin Ulusal İstatistik Bürosu, <http://www.stats.gov.cn>; Hong Kong ÖİB Nüfus Sayım ve İstatistik Departmanı,, <http://www.censtatd.gov.hk/sc/>; Ulusal İstatistik ÇÇ (Tayvan), <http://www.stat.gov.tw>; Güney Kore Ulusal İstatistik Ofisi, <http://kostat.go.kr>; Japonya İstatistik Bürosu, <http://www.stat.go.jp>.

larının yarattığı aşırı arz yalnızca insan sermayesi teorisinin öne sürdüğü gibi yükseköğretime yatırımın sosyal hareketliliği arttıracacağına dair verdiği “sözü tutamamasına” değil, aynı zamanda mezunların nitelikleriyle mevcut işlerin gereklilikleri arasındaki uyumsuzluğu da ortaya koymaktadır. Mutsuz gençlerin güvencesiz işlere yönelik kaygıları giderek artmaktadır.

Japonya, Güney Kore, Hong Kong, Tayvan ve Çin örneklerinde görüldüğü üzere, 2004-2020 yılları arasında üniversite mezunlarının işsizlik oranları dalgalı bir trende sahiptir (Şekil 2). Kitleleşmiş yükseköğretim, Doğu Asya ülkelerindeki genç işsizliğe işaret etmekte yetersiz kalmış, işsizlik oranının düşmesine dair bir etki gösterememiştir. Üniversite mezunu olmalarına rağmen, mezunlar iş bulmada zorluk yaşamaktadır. Japonya her ne kadar genç mezunlar arasındaki işsizliğin azaltılmasında başarı sağlasa da, 2018 yılından sonra bu oranda biraz artış yaşanmıştır. Dolayısıyla, üniversite mezunlarının düzgün iş olanaklarına erişimi tüm Doğu Asya’yı etkileyen bir sorun haline gelmiştir.

> Politik çıkarımlar

Bu makale, kitleleşmiş yükseköğretimin mezun istihdamını, mezunların becerileri, iş gücü piyasasının değişen ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluğu ve bu durumun olumsuz etkilerini ele almaktadır. Bu araştırma, üniversite mezunlarının bilgi ve becerileri ile iş gücü piyasasının ihtiyaçları arasındaki uyumun ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Genç mezunların üniversite eğitimleri boyunca edindikleri beceriler, iş gücü piyasasının gerekliliklerine cevap verememektedir. Ayrıca, bazı arz-yönlü yaklaşımlar mezunların becerilerinin artırılması konusunda yükseköğretim sitemine tüm sorumluluğu yüklemektedirler. Ancak, iyi-geliştirilmiş ve iyi-uygulanmış istihdam edilebilirlik koşulları, mezunların istihdam edilme oranlarına etki etmemektedir. Dolayısıyla, yükseköğretim kurumları müfredatlarını hızla değişen sosyo-ekonomik koşullara göre yeniden şekillendirmelidir.

Mezunların eksik istihdamı ve işsizliğinde görülen artış, insan sermayesi teorisinin “sözünü tutamamasıyla” birleştiğinde, gençler arasında memnuniyetsizlik daha görünür hale gelmektedir. Son çalışmalara göre, Doğu Asya’daki gençler mutsuzluklarını sıklıkla dile getirmektedir. Benzer bir şekilde, İngiltere ve Avrupa’daki mutsuz gençler, hükümetlerin “gençlerin krizine” kulak vermesi için seslerini yükseltmektedir. Dünyanın birçok yerindeki hükümetler, mutsuz gençlerin *eğitim, iş, barınma ve refahta kuşaksal eşitsizlik* olarak tanımladığı nesiller arası çatışmayı dikkatlice ele almalıdır. ■

Ka Ho Mok’a ulaşmak için <kahomok@ln.edu.hk>

1. Bu makale, Mok, KH, Ke, GG and Tian, Z (2022) “Massification and privatisation of higher education in East Asia: Critical reflections on graduate employment from sociological and political economic perspectives,” içinde: Brown, P et al (eds) *International Handbook for Graduate Employment*. Cheltenham: Edward Elgar. (baskıda) da yer alan makalesinin yeniden düzenlenmiş versiyonudur.

> Brezilya'da Popülizm Gölgesinde Üniversitelerin Direnci

Elizabeth Balbachevsky, São Paulo Üniversitesi, Brezilya

Duvarda, paste-up tarzı bir sokak sanatının üzerinde "Popülizm" yazıyor. Foto: [flickr](#).

Bu makale neo-liberal hükümetlerin yönetimindeki devlet üniversitelerinin karşılaştıkları zorlukları ele almaktadır. Devlet Başkanı Bolsonaro hükümeti karşısında Brezilya'daki devlet üniversitelerinin günümüzdeki deneyimlerine odaklanılmaktadır.

Geçen on yılda, dünyadaki yükseköğretim kurumları hükümetlerin girişimleri yüzünden birçok zorlukla karşı karşıya kaldılar. Neoliberalleşme, piyasalaşma, yönetimselleşme ve diğer kavramlar, yükseköğretim, hükümetler ve toplum arasındaki ilişkiyi şekillendiren dinamiklerin birçok boyutunu tanımlamaktadır. Öte yandan, neo-popülist hükümet deneyimi bir adım daha ileriye gitmektedir: söz konusu hükümetin yönetiminde, üniversiteler yalnızca sürekli değişim yönünde baskı yapan ihtilaflı bir politika çevresine maruz kalmaz. Aksine, hükümetin üniversiteleri dönüştürmekle değil onları alt etmeyle ilgilendiği düşmanca bir çevreyle de karşı karşıya kalır.

Halkın geniş kesiminin doğrudan desteğini arkasına alarak yükselen ve gücünü koruyan liderleri tanımlamak için siyasi analizlerde eski bir kavram olan popülizm kullanılır. Bu liderler, halkın desteğini korumak için toplumun çeşitli kesimlerinin şikayetlerini ve öfkelerini hedef alan farklı söylemler oluştururlar. Günümüzde, bilgi toplumunun çeşitli sektörleri dışlaması nedeniyle artan öfke, siyasi girişimcilerin zamanlarını ve kaynaklarını bu sektördeki

memnuniyetsizliklerine ses vermek ve örgütlemek için kullanmasıyla, siyasilerin bu durumdan istifade etmelerini sağlamıştır. Bunu da, eski popülist araçları kullanarak yapmışlardır: lider ve destekçileri arasında kişisel bir bağ geliştirerek, "uzun zamandır görmezden gelinmiş insanları" koruma vaadinde bulunmuşlardır.

> Üniversitelere neo-popülist saldırı

Bu söylemde, diğer kurumlar gibi üniversiteler de düşman olarak görülmektedir: post-materyalist kültür ve değerlerin beşiği olan bu kurumlar "halkın" öz değerleriyle gelişmektedir. Üniversiteler, bilim ve teknolojiyi kucaklayarak, eski geleneklere en büyük tehdidi oluştururlar. Bilimin şüpheli yaklaşımı, kabul görmüş gerçekleri hedef aldığı kuşku uyandırır. Bu anlayış, üniversiteleri dize getirilmesi gereken düşman haline getirir. Neo-popülizmin totaliter versiyonunda ise, üniversite hayatını kontrol altına almak için oluşturulan politikaların daha derin bir anlamı vardır: üniversiteleri, neo-popülist rejimin hakim ideolojisini yayma aracına dönüştürmek hedeflenir.

Brezilya'da demokrasiyi tehdit eden neo-popülizmin kökleri, küreselleşmenin yarattığı yoksulluk ve güvensizliğe dayanmaktadır. Ancak, bu durum daha katmanlıdır: kaliteli eğitime erişimdeki güvensizlik ve modern beceri ve yeterlilik eğitimlerindeki eksiklik de güvensizliği tetiklemektedir. Bu duruma karşı duyulan öfkeyi 2018 başkanlık seçim-

>>

lerinde onu zafere ulaştıran kampanyasında Jair Messias Bolsonaro dile getirmişti. Bu zafere, farklı sosyal medya kanallarını kullanarak ve destekçilerine yönelik çeşitli anlatıları kurgulayarak ulaşmıştı. Her bir anlatıda nefret ve öfkeyi körükleyen kaynakları temel almış ve diğer adayı tüm bu öfkenin nedeni, eskiyle savaşın ve geleneksel değerlere karşı çıkışın meşru ifadesi olarak sunmuştu.

Göreve geldiğinde Bolsonaro arkasına sosyal medya aracılığıyla bir araya gelen geniş, dağınık ve çeşitli destekçiler ağı ile beraber farklı partilerden oluşan Kongre üyelerinin coşkulu desteğini de alarak hükümetin başına geçmiştir. Muhafazakar gündem Bolsonaro'nun siyasi desteğini harekete geçirmesine yol açmıştır. Bu gündemin ana amacı, çevre, sağlık, eğitim, altyapı ve refah olmak üzere tüm alanlardaki düzenleyici çerçeveyi ortadan kaldırmaktır.

Bolsonaro hükümeti, devlet üniversitelerini düşman ilan etmiştir. Hükümet üyeleri birçok defa devlet üniversitelerinin komünist ve ateist yuvası olduğunu dile getirerek, üniversite rektörlerini kampüste esrar yetiştirilmesine göz yummakla suçlamaktadır. Bu doğrultuda, hükümet federal üniversite bütçelerinde büyük oranda kesintiye gitmiştir. Adalet Bakanlığı, 1960'lardaki otoriter yönetimin bir eseri olan eski kanunu öne sürerek, halka açık toplantılarda hükümeti eleştiren akademisyenler ve üniversitenin üst düzey idari yöneticilerine yönelik yasal işlem başlatmıştır. Hükümet pandemiye bahane ederek, yeni akademisyenlerin ve diğer çalışanların işlerini elinden almıştır. Akademik özerkliğe müdahale eden birçok adım atılmıştır: sosyal ve insan bilimlerinin desteklenmesine yönelik kaynaklar kesilmiş ve toplumsal cinsiyet ve ırksal eşitsizliklere odaklanan lisansüstü programlarının sürdürülebilirliğini riske atan eylemlerde bulunulmuştur. Son olarak, üniversitelerin iç yönetimini bozmaya yönelik girişimler mevcut kuralları hiçe sayarak, üniversitelerin başına muhafazakar hareketlerin başındaki kişileri kayyum olarak atamıştır.

> Üniversite direnişi

Bu olumsuz ortama rağmen, Brezilya'daki üniversiteler ayakta kalmayı başardı. Pandeminin yarattığı zorlu koşulların üstesinden geldi, uzaktan eğitim için gerekli kaynakları kullanarak eğitim ve öğretimi yeniden şekillendirdi ve imkanı olmayan öğrencilerin internete erişimi için programlar geliştirdi. Farklı alanlardaki birçok araştırma ve lisansüstü programlar kendilerini baştan yaratarak, pandeminin sonuçlarını anlamaya odaklandı, böylelikle Brezilya halkının gözündeki üniversite imajı olumlu yönde pekişmiş oldu.

Üniversite direnişi birbirini tamamlayan birçok unsurdan beslenmektedir. İlki, medya ve yargı sistemi olmak üzere Brezilya toplumunun yanında duran güçlü müttefikleridir. Bu, devlet üniversitelerinin 1970'ler ve 1980'lerde ülkenin demokratikleşmesi için verdikleri mücadelenin mirasıdır. İkincisi, bilim ve lisansüstü eğitim politikalarındaki meslektaş denetimi prosedürleridir. Zulüm tehdidiyle karşı karşıya kalınan bu süreçte, tüm alanlardaki akademisyenler akademik özgürlüğü savunmak için bir araya gelmiştir. Bu unsurlardan sonuncusu, Brezilya'da üniversite yönetiminin temelini oluşturan, yönetimdeki kişilere eşit oranda sorumluluk hakkı veren kuralların varlığıdır. Bu kurallar, üniversitedelerde karar-alma mekanizmasının birçok yarı-özerk karar merkezine bağlı olması anlamına gelmektedir. Bölümler, fakülteler, laboratuvarlar, enstitüler, programlar iç karar-alma sürecinde belli oranda özerkliğe sahiptir. Hükümetin yanlış yönetimi nedeniyle merkezi idare çöktüğünde, bu merkezler sorumluluk alarak, amacı yönelik ve kısa dönemli bağlantılar (ad-hoc) üzerinden üniversiteyi içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için harekete geçer. Dolayısıyla, Brezilya deneyimi eski yönetim modellerinin, neo-popülist otoriter hükümetler tarafından yaratılan fırtınalar karşısında üniversiteyi ayakta tutmak için gerekli olduğunu göstermektedir. ■

lizabeth Balbachevsky'e ulaşmak için <balbasky@usp.br>

> Ubuntu Üniversitesi İhtimali Üzerine

Yusef Waghid, Stellenbosch Üniversitesi, Güney Afrika

Bu makale, üniversite fikrinin, insan değerine ve birbirlerine bağlılığına odaklanan bir Afrika anlayışı olan *ubuntu* üzerinden yeniden düşünülmesini savunmaktadır. Küresel ölçekte üniversiteler, bireysel özerklikten kamusal sorumluluğa uzanan amaçları ışığında bilginin (yeniden) üretiminin yapıldığı kurumlardan ekonomi ve piyasaların çıkarlarına hizmet eden kurumlara dönüşmüşlerdir. Ancak üniversiteler her daim kamusal sorumluluklarını yerine getirememektedir.

> Tehdit altındaki devlet üniversitesi

Her ne kadar (Güney) Afrika'daki devlet üniversitesinin önemli ölçüde dönüştüğü öne sürülse de, artan üniversite harçlarına yönelik öğrenci protestoları; kurumsal yolsuzluk ve kaynakların yanlış yönetimi; toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve dışlanma; cinsel taciz; yüksek not için rüşvet, intihal ve disipline uymamak gibi suistimaller; öğrenciler arasında artan alkol kullanımı ve suç oranları gibi üniversitelerin içinde bulunduğu krizi şiddetlendiren konuların ele alınması ve çözülmesindeki isteksizlik devam etmektedir. Öte yandan, üniversite hayatına dair en büyük endişe yaratan konu, yükseköğretim ve öğrenmeye dayalı pedagojik faaliyetlerdir. Öğretim ve öğrenme büyük ölçüde bilgi aktarımı ve bilgi edinmeyle sınırlı kalarak, pedagojik pratiklere yeterli olanak tanınmamıştır. Koronavirüs pandemisinin zorunlu kıldığı uzaktan eğitimin hayatımıza girmesiyle, eleştirel öğrenimin bir kez daha uzaktan eğitim ve karma eğitime feda edildiği görülmekte olup, öte yandan pandemi sürecinde bu uygulamaların üniversite eğitimi konusunda güven aşıladığı sanılmaktadır. Dolayısıyla, üniversitelerin kamusal sorumluluğu tehdit altındadır ve kurumu çöküşün eşiğine getirmektedir.

(Güney) Afrika üniversitesinin içinde olduğu vahim duruma yönelik, üniversite fikrinin bir Afrika anlayışı olan *ubuntu* üzerinden yeniden düşünülmesi gerektiğini öne sürüyorum. *Ubuntu* hem felsefi hem de siyasi-etik bir kavram olarak, ilk önce üniversiteyi zor zamanlarda farklı açıdan ele almaya; ikinci olarak ise akademisyen ve öğrencilerin bireysel özgürlükler, iş birliği ve eş-aidiyet ilişkilerini geliştirmeleri için topluluk fikri etrafında kurumsal ve dönüşümsel amaçlara yönelik pratikleri hayata geçirmelerinde önemli katkı sağlayacağını düşünüyorum. *Ubuntu* kavramı, kurumun kendi içinde dönüştürücü potansiyelini yeniden düşünmeye iten yeni bir yükseköğretim oluşumuna fırsat verebilir.

Ubuntu'nun farkı, insan eylemine içkin bağı ve diğer insanlar, bağlamlar ile bilgisayar ve diğer teknolojik aygıtlar gibi insan-dışı varlıklarla dışsal ilişkiler kurmasında yatmaktadır. "Ben, biz olduğumuz zaman benim" görüşüyle vurgulanan *ubuntu*, kendi ile diğerleri içinde ve arasındaki ilişkilere, diğer şeylerle olan ilişkilerini de dahil etmektedir, dolayısıyla *ubuntu*, diğerlerine yönelik ya da diğerleri için eylemlerin yanı sıra diğerleri ile birlikte yapmayı da önceler. *Ubuntu*dan ilham alan üniversite anlayışının, kurumun hem özerkliği korunmasını hem de eylemlerinde kamusal sorumluluğuna sahip çıkmasını mümkün kılar. Çoğunlukla, ilk olarak bu anlayış temelindeki üniversite yalnızca kurumun dönüşüme dair gündemini pekiştirmekle kalmaz aynı zamanda odağını kamusal meselelere de çevirmesini sağlar. Burada, bilgi ve mantık ilişkisinin dönüşümüne dair meseleleri işaret etmekle beraber, daha önceden düşünülmemiş bir sorgulama biçiminden de söz etmekteyim. İkinci olarak, bu tür bir üniversite, toplumla olan bağına sadece hizmet verme anlayışı ya da etki yaratan eylemlerinden ziyade, kurum ve kamunun çıkarlarını gözeten iş birliği üzerinden kurar. Üçüncü olarak, üniversite, insanlık onuru, sosyal ve onarıcı adalet ile insanların barışçıl olarak bir arada yaşamasını destekleyen yerel ve dünyevi meselelere manevi bir bakış açısıyla yaklaşımın geliştirilmesine yardım eder.

> Dekolonizasyon/dekolonileşme ve ubuntu üniversitesi

Yükseköğretimin dönüşümü sürecinde, devlet üniversitesinin üzerinde düşünmesi gereken en önemli konu dekolonizasyondur. Yükseköğretimde dekolonizasyon derken, yükseköğretim pratiklerini belirleyen çarpık güç-paylaşımı anlayışını yıkan direniş pratiklerini kastediyoruz. Dekolonizasyonla birlikte dekolonileşme kavramı da, kültürel değerlerin, iktisadi ihtiyaçların ve (önceden) sömürgeleşmiş toplumların bilgi ilgisini yeniden canlandırmak olarak düşünülebilir. Dolaylı olarak, kamu üniversitesinin dekolonizasyonu, emperyalist mirasla beraber dışlanmış toplulukların kültürlerinin ve bilgi ilgilerinin değersizleştirilmesine karşı koyma ve bu anlayışı yıkma girişimidir. Böylelikle, yükseköğretimin dekolonizasyonu, dışlanmış toplulukların temel değer sistemlerinin yeniden ifade edilmesine olanak tanıyacaktır. Tam da bu noktada dekolonizasyon projesi *ubuntu* ile ilişkilendirilebilir, zira söz konusu anlayış diğerlerinin değerini kendi diğerliliğinde değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu yüzden, yükseköğretimin deko-

>>

“Ubuntu kavramı, kurumun kendi içinde dönüştürücü potansiyelini yeniden düşünmeye iten yeni bir yükseköğretim oluşumuna fırsat verebilir.”

lonizasyonu *ubuntunun* manevi değerlerine göre yeniden şekillendirilmesiyle eş anlamlıdır.

Şöyle bir soru sorabiliriz: *Ubuntu* üniversitesinin girişimci üniversiteden, düşünen üniversiteden ve ekolojik üniversiteden farkı nedir? Bu farklı anlayışlar üniversitelerin hem kendileri hem de toplumla olan ilişkilerindeki epistemolojik ve ahlaki zorunlulukları vurgularken, *ubuntu* üniversitesinin onur ve insanîyet olarak kendini gösteren duygusalcılıkla üniversitenin özerklik, sorumluluk ve eleştirelilik kapasitesini geliştirebileceğini savunuyorum.

Ubuntu üniversitesi nasıl olur? İlk olarak, “Ben varım öyleyse biz varız” deyişindeki “ben”, üniversitenin özerk eylemlerini vurgulamaktadır. Üniversiteyi üniversite yapan değerler arasında ilk sırayı, üniversitenin özerk insan eylemlerini- bu da deyişte yer alan “ben” ile eş anlamlıdır- geliştirmesi alır.

İkinci olarak, deyişteki “biz” *ubuntu* anlayışındaki kolektif insan eylemlerini işaret eder. Ancak, *ubuntuya* göre, bu kolektiflik katılımcılık temellidir. *Ubuntu* üniversitesi, kurucu üyelerinin-aydın muhakkiklerin- katılımcı eylemlerini destekler. Bu tür bir angajman hem eğitimsel hem de siyasidir. Katılımcılık, üniversite içinde ve ötesinde özerk muhakkiklerin iddialarını sunabilmelerine bağlıdır. Yükseköğretim, açıklık, düşünümSELLİK ve bağlantılık ruhuyla insanların

beraber çalışarak ve hareket ederek, hem içsel hem de dışsal değerlerini birlikte kavrayabilmelerini sağlama şartını yerine getirmelidir. *Ubuntu*, yükseköğretimi yalnızca içkin amaçlarını yerine getirmeye odaklı şartlandırmaz, çünkü bu durum, üniversitenin kamuya, topluma ve dünyaya karşı sorumluluğunu reddetmesi anlamına gelir.

Üçüncü olarak, *ubuntu* üniversitesi ileri görüşlü olmalı ve yerel ile küresel tahakkümleri de göz önüne almalıdır. Bu tür bir anlayış, Afrika üniversitesi için geçerli olabilir zira *ubuntudan* ilham alan bir üniversite halen olgunlaşma sürecindedir. Böyle bir üniversite yerel ve toplumsal konuların ötesinde, birlikte-yaşama, seslerin çoğulculuğunun tanınması ve barışçıl iş birliği ve ilerleme çerçevesinde karşılıklı-bağımlılık idealiyle küresel sorunlara eğilmelidir. Bu tür bir yaklaşımla *ubuntu* üniversitesi küresel konuları ve dis-topyaları ele almada yol katedebilir.

Son olarak, *ubuntu* anlayışını açıklayan “Ben varım öyleyse biz varız” deyişini, “Ben varım öyleyse biz varız ve oluruz” olarak yeniden ifade edebiliriz. Bu, *ubuntu* üniversitesini bir oluş olarak düşünmeye, dolayısıyla onu kesin değil de açık-uçlu ihtimallerin bir kümesi olarak göremeye yarar. ■

Yusef Waghid’e ulaşmak için <yw@sun.ac.za>

> Gerçek Ütopyaların Zarureti

Michael Burawoy, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley, ABD

Erik Olin Wright, Marksizmin yeniden inşasının mimarıydı. Birbirine karşıt sınıf konumları-Marx'ın temel sınıflar arasında kurduğu ilişkilere aracılık yapmak- küresel bir projeye döndü ve tüm dünyada sınıf analizine dair çalışmaları etkiledi. Ölümüne kadar, sınıfın mantıksal temelleri ve ampirik ilişkisiyle mücadele etti. Önemli eserleri arasında, *Classes* (1985, Türkçeye *Sınıflar* adıyla çevrilmiştir, 2016), *Class Counts* (1997), ve son olarak *Understanding Class* (2015) gösterilebilir. Birçok ölümlü bu denli bir küresel projeden gurur duyardı, ancak 1990'ların başlangıcında Wright ikinci bir küresel proje için kolları sıvamıştı, bu proje Gerçek Ütopya Projesi adını taşıyordu. Bu proje, Sovyetler Birliği ve Sovyet uydusu devletlerde varlığını sürdüren sosyalizmin çöktüğü, Çin'in devlet kapitalizmine geçişiyle beraber neo-liberalizmin güçlendiği dönemde yeşermiştir.

Tüm bu tarihi olaylar ışığında, çoğu kişi Marksizmin ölümünü ilan etti. Ancak Wright, tam tersini düşünüyordu. Sovyetler Birliği ve Çin'in parti-devletlerle olan bağından kurtulmasını, Marksizmi gerçek sosyalist bir gelecek- mevcut kurumlarda kapitalizmin ya da kapitalizmin emeğe olan tabiiyetinin çatlaklarından sızan vizyonla temellenen-vizyonu yeniden canlandırmak için bir olanak olarak görmüştür. *Envisioning Real Utopias* (2010), gerçek ütopya hakkında detaylı bir teorik yapı inşa ettiği bir başyapıt olmakla beraber Wright, fikirlerini daha sonra manifesto olarak *How to be an Anticapitalist in the 21st Century* (2019) kitabına taşımış ve bu kitap ölümünden sonra basılmış ve 13 dile çevrilmiştir.

Öte yandan Wright yalnızca gerçek ütopya kuramcısı değildi, gerçek ütopyaları pratik de ediyordu, bunun için dünyayı geziyor, nerede olursa olsun kapitalizmi zorlayan koşulların peşine düşüyor ve aktivistlerle görüşüyordu. Sadece akademisyenlere değil sosyal adalet için savaşan herkese ilham kaynağı olmuştu. Wright, gerçek ütopyaların baş aktörleriyle diyalog geliştirerek, bu ütopyaların altta yatan prensiplerini, iç çatışmalarını, varlıklarını ve yayılmalarını borçlu oldukları koşulları mercek altına aldı. Kendisinin de öğretim üyesi olduğu Wisconsin Üniversitesi'nde ve dünyanın en ücra köşelerinde seminerler düzenleyerek gerçek ütopyalara dair ihtimalleri ve sınırlılıkları ele aldı, tüm bu seminerler Verso tarafından basılan bir kitap serisinde toplandı.

Yaptığı çalışmaların yanı sıra Erik Wright, anti-kapitalist bir proje olan gerçek ütopyaları birleştirme görevini tamamlayamadan aramızdan ayrıldı. *Envisioning Real Utopias* kitabında Wright, kapitalizmin yıkıcı yönlerinin bir listesini sunarak, köklerinin sivil topluma uzandığını belirttiği gerçek ütopyaların, bu yıkıcı yönleri bertaraf etmeyi amaçladığını vurgulamaktadır. Böylelikle, sosyal sosyalizm üzerinden yeniden kurmaktadır. *How to be an Anticapitalist in the 21st Century* kitabında ise, gerçek ütopyaları değerler- eşitlik, demokrasi, sosyal adalet ve dayanışma- üzerine inşa ederek, aynı değerlerin kapitalizmi meşrulaştırmak için kullanıldığını ancak kapitalizmde kısmen bu değerlerin karşılanabildiğinin altını çizmektedir. Yine de, gerçek ütopyaların itici gücü ve hangi anlamda anti-kapitalist olduklarına dair hususlarda belirsizlik vardır. Bu kısa makalede, söz konusu sorulara cevabın Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* (1994)'ünde bulunabileceğini öne süreceğim. Polanyi'nin fikirleri kendi içinde sınırlıdır; biraz kapitalizmin dinamiklerine dair Marksist teoriyle doygun hale gelmesi lazımdır. Wright'ın öne sürdüğü hayali ütopyalardan gerçek ütopyalara dönüşümünün gerçekleşmesi için Marksist teoriye ihtiyaç vardır; bu yolla çember de tamamlanmış olacaktır.

> Gerçek ütopyaların birliğinin peşinde

Wright'ın *Envisioning Real Utopias* kitabında inşa ettiği mimarı zarif bir biçimde basittir: kapitalizm eleştirisi (teşhis); kapitalizmin alternatifleri (çözümler); dönüşüm sorunu (tedavi). Ele alınmaktadır. Wright'ın kapitalizme dair 11 eleştirisi bulunmaktadır. Özetle, kapitalizm insanın acısını artırır; insanın yeşermesi için gereken koşulların varlığını engeller; bireysel özgürlüğü kısıtlar; eşitlikçi ilkeleri ihlal eder, önemli meselelerde yetersiz kalır; tüketimciliğe eğilim gösterir, çevreyi katleder; herkes tarafından benimsenen değerleri tehdit eder; militarizm ve emperyalizmi destekler; toplumu çürütür; ve demokrasiyi engeller. Bunlar ağır suçlamalardır! Her ne kadar tüm bu unsurlar birbiriyle yakın ilişkide olsalar da, hepsini birleştirici bir çatıdan ya da ana eleştiriden mahrumdur.

Eğer bir birlikten söz edilecekse, bu kapitalizm eleştirisinde değil, çözümünde yatmaktadır; bu da sivil toplumun ekonomi ve devlet karşısında güçlendirilmesini, sosyalde sosyalizmin tesisini işaret etmelidir. Sosyalizm tarihinin bir parçası olan hayali ütopyalardan vazgeçerek, var olan oluşumlar- kurumlar, örgütler- üzerinden "gerçek ütopyaları"

>>

“İnsanlığı kapitalizmden kurtaracak kolektif aktör kim olacaktır? Marx, Polanyi ve Wright bizi bu soruyla baş başa bırakmıştır”

öne sürerek, anti-kapitalizmden bu kurumların çatlaklarından sızan ya da kapitalizmin gelişimiyle simbiyotik bir ilişkisi olan unsur olarak bahseder.

Favori ütopyalarından bazıları şunlardı: temel gelir ödeneği, kooperatifler, Wikipedia, katılımcı bütçeleme, sosyal ekonomi. Projesinde uygulayıcılarla beraber çalışarak, gerçek ütopyaları soyut olarak tanımlamayı, onların varlık koşullarını, yayılımını ve iç çelişkilerini incelemeyi amaçlamıştı. Gerçek ütopyalar, kapitalizmin bir ya da daha fazla yıkıcı unsuruyla çatıştığı müddetçe anti-kapitalistti. Wright, geçişe dair birçok strateji geliştirdi- simbiyotik, interstisyel, çıkış ve kopma- ancak bu dönüşümün aktörleri konusunda suskunluğunu korumaktaydı. Gerçek ütopyaları kapitalizmin dinamikleri teorisine bağlamayı başaramadı, ki bu teori hem gerçek ütopyaların görünümünü hem de kapitalizme karşı çıkışını açıklamak için kullanılabiliirdi. Wright'ın projesini kurtarmak adına, Karl Polanyi ve Marx'a başvuruyorum.

> Wright'tan Polanyi'ye

Polanyi de gerçek ütopyalardan- Robert Owen'ın komünalizminden, kooperatiflerin gelişimi ve lonca sosyalizminin embriyosu gibi düşüncelerden- hayli etkilenmişti. Her biri on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinin toplumsal hareketlerine eklemlenmiş olup, emeğin kontrolsüz metalaşmasına karşı çıkıyordu. Görüldüğü üzere, Wright'ın gerçek ütopyaları metalaştırmaya karşı bir hareket olarak da değerlendirilebilir. Daha belirsiz olan yönü, kapitalizm ile olan ilişkisinde yatmaktadır.

Polanyi, faşizmi, Stalinizmi, sosyal demokrasiyi kontrolsüz piyasalaşmaya karşı devlet-kaynaklı bir tepki olarak gördü. Fakat, piyasa köktencilliği ve kapitalizm arasındaki mantıksal nasıl bir bağ vardır? Cevaba yönelik ilginç bir ipucunu meşhur Polanyi Paradoksunda- 1970'lerde başlayan piyasalaşmanın üçüncü dalgasını, neoliberalizm olarak öngörememesinde- bulabiliriz. Buna, üçüncü-dalga piyasalaşması adını verdim çünkü Polanyi'nin anlatımında bir değil iki piyasalaşma dalgasının olduğunu görürüz- biri on dokuzuncu yüzyılda, emeğin metalaştırılmasına tepki olarak diğeri de yirminci yüzyılda paranın metalaştırılmasıyla (finans kapital) ortaya çıkmıştır. İlki toplumsal hareketleri ikincisi de devlete yönelik tepkiyi- kimi zaman ilerlemeci kimi zaman patolojik olmak üzere- doğurmuştur. Polanyi, özellikle faşist tepkiye temkinli yaklaşmıştır.

Polanyi, insanlığın bir daha asla piyasa köktencilliğini tecrübe etmeyeceğini düşünüyordu. İnsanlık kontrolsüz piyasaların yıkıcılığı riskini almayacak, kontrolsüz bir değişim sürecine maruz kalıp kullanım değerini kaybeden, “hayali emtialar” -emek, para ve doğa, yaratmayacaktı. Ama, ya-

nılmıştı. 1970'lerin başından itibaren yeni bir piyasalaşma dönemine girildi. Nasıl bu ihtimali düşünememişti? Bana göre bu sorunun cevabı, piyasa köktencilliğine dair idealist bir bakış açısına- yanlış fikirlere sahip liberal ekonomistlerin kafalarındaki tehlikeli ütopya imgesine- sahip olmasıydı.

Polanyi'nin idealizmi, kapitalizmin Marksist analizle ele alınmasına yönelik eleştirisinde- kapitalizmin gelişimine dair kurallara düşmanlık ve bunun sonucunda ortaya çıkan sınıf çatışması- görülür. Polanyi'ye göre Marx, sömürüyle güdümlenen sınıf çatışması ihtimaline olduğundan fazla anlam yüklemişti. Gerçekten de, Marx'ın savında bir paradoks vardır: Bulandırılmış bir sömürü ve işçilerin kapitalizmin maksimum büyümesinden maddi çıkarı olduğu koşullarda sınıf çatışması nasıl görülebilir?

Marx'a dair bu paradokslarla uğraşmaktan ziyade, Polanyi kapitalizmde yabancılaşmanın, üretimden ziyade metalaşma perspektifinden daha iyi anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Her ne kadar Marx'a göre metalaşma, üretimdeki sömürüyü bulandırır da, Polanyi için bilhassa “hayali emtialar” ile metalaşmanın yıkıcılığı, mülksüzleştirme ve hoşnutsuzluğa neden olmaktadır. Marxist dinamikleri bir kenara koyup, sömürü pahasına metalaşmaya odaklandığımızda, Polanyi kapitalist dinamiklere dair, birikim (birik-meme) teorisinden yoksun kalır. Dolayısıyla, piyasalaşmanın köklerini, kapitalizmin büyümesinde göremez. Bu da bizi Marx'a geri döndürür.

> Polanyi'den Marx'a Geri Dönüş

Metalaşma, yalnızca düşmüş liberal ekonomistlerin yarattığı, kapitalizmin rastlantısal bir niteliği değildir. Aksine, kapitalizmin aşırı üretim ve karlılığın yarattığı sistemik krize çare bulmak için başvurduğu yoldur. Aşırı üretim, yeni piyasalar arayışıyla dengelenmekte ve bu durum yalnızca kapitalizmin başlangıcında değil tüm süreçte görülmekle beraber bir miktar şiddet de içermektedir. Emperyalizmi, hammadelerin sömürgeleştirilmiş ülkelerde ucuz emekle çıkarılmasını ve böylelikle oluşan yeni tüketici piyasası olarak ele alabiliriz. Diğer bir deyişle, piyasalaşma dalgaları- metalaşmanın yayılması- aracılığıyla kapitalizm, kendi yarattığı krizlerin üstesinden gelmektedir. Bu durumda, metalaşma karşıtı hareketler kapitalizmin önünde engel oluşturabilir: anti-metalaşma anti-kapitalist olabilir. Eğer metalaşmanın birbirini takip eden dalgaları aracılığıyla kapitalizmin yıkıcılığını tecrübe ediyorsak, o zaman metalaşma anti-kapitalist stratejilerin bir sahası haline gelebilir.

Marx kapitalizmin dinamiklerine dair bir teori ortaya koymuştur, gerçekten de bu teori kapitalizmin sürdürülebilirliği için metalaşmanın yoğunlaşması gerektiğinden bahseder.

>>

Ancak, Marx kapitalizme karşı direnci, her şeyin metalaştığı ve kolektif direniş için güçlü bir kaynak oluşturan piyasalaşmadan ziyade yalnızca üretimdeki mücadelede görür. Marx, kapitalizmde piyasalaşma dalgalarının zorunluluğunu ortaya koyan materyalist bir teori ortaya koyduysa, Polanyi de bize kapitalizme karşı direnişin piyasalaşmadan doğduğunu öneren bir teori sunmaktadır.

Polanyi ve Marx ile elimizi güçlendirdikten sonra, şimdi Wright'a dönebiliriz. Gerçek ütopyalar projesini metalaşma-karşıtı projeler olarak ele alabiliriz. Temel gelir ödeneği emeğin metalaşmasına karşı çıkarken, katılımcı bütçeleme ve kamu bankaları sermayenin metalaşmasına, Wikipedia bilginin metalaşmasına, köy kooperatifleri de toprağın ve emeğin metalaşmasına karşı koyar. Ben de, anti-metalaşmanın, birbirinden farklı gerçek ütopyaların birleştirici unsuru olduğunu savunuyorum. Bu da, Polanyi'nin deyimiyle karşı-hareketin bir parçasını oluşturmaktadır.

> Temsil Sorunu

Marx, komünizmde kurumsal içerik aşılamaı reddettiği ve herhangi bir rejimin ya da hareketin kendisini "komünist" olarak tanımlamasına açık kapı bıraktığı için Marksizme büyük zarar vermiştir. Wright, gerçek ütopyalarıyla bu hatayı düzeltme yoluna gitmiş ancak bu durum hepsini tek bir çatı altında toplama ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Polanyi'nin metalaşma eleştirisi bu birliği sağlayabilir ancak o da kapitalizmin dinamikleri ve piyasalaşma dalgaları arasındaki bağı görememiştir. Her ne kadar Marx metalaşmanın yıkıcılığını hafife almış olsa da, birikimi piyasalaşmaya bağlayarak tutkal görevi üstlenmiştir. Ancak, bu teorik sentez yeni sorunlar yaratmıştır.

İlk olarak, Polanyi'nin belirttiği gibi anti-metalaşma, bir diğer deyişle karşı-hareketler, otoriterleşmeyi, faşizmi besleyebilir ve nihayetinde Wright'ın ütopyalarının demokratik

niteliğini zedeleyebilir. Piyasalaşmaya, otoriter çözümden başka nasıl bir demokratik çözüm getirilebilir?

İkinci olarak, Polanyi metalaşmanın toplumu tehdit etmeye başladığı zaman toplumun tepki vereceğini öne sürmüştür. Ancak, bunun hala geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Bir diğer deyişle, sadece karşı-hareketin biçimini- otoriter ya da demokratik- değil, karşı-hareketin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerine de düşünmeliyiz.

Üçüncü olarak, anti-metalaşma meta olmaktan çıkarma biçimine dönüştüğünde, bu etkili bir özümseme stratejisi olabilir. Böylelikle, yaratılan refah devleti kapitalizme karşı çıkmaz aksine rıza gösterebilir. Hangi koşullar altında anti-metalaşma anti-kapitalist hale gelebilir?

Dördüncü olarak, piyasalaşma metalaşmadan daha fazla yol katedebilir, hayali emtiaları, üretim unsurlarının hepsini piyasadan silebilir, bu durum atığın üretimine, yani *metalaşma dışında* kalmaya işaret eder. Metalaşma, emeğin, toprağın, paranın, bilginin ve çevrenin yıkımına yol açar. Buna en iyi örnek olarak, son elli yıldır içinde bulunduğumuz üçüncü dalga piyasalaşma verilebilir.

Beşinci olarak, günümüzün toplumsal sorunu karşı-hareketlerin küresel boyuta taşınamamasıdır. Karşı hareketler hala yerel ve ulusal düzeyde olup, metalaşmanın küresel çerçevesini ele alamamaktadır. Her ne kadar üçüncü dalga piyasalaşmanın içinde olsak da aslında hala ikinci-dalga piyasalaşma sürecine yönelik tepkiler veriyoruz.

Tüm bu sorunlar, temsil sorununu ortaya koymaktadır: insanlığı kapitalizmden kurtaracak kolektif aktör kim olacaktır? Marx, Polanyi ve Wright bizi bu soruyla baş başa bırakmıştır.■

Michael Burawoy'a ulaşmak için <burawoy@berkeley.edu>

> Türkiye Sosyolojisi: Zorluklar ve Olasılıklar

N. Beril Özer Tekin, Doğu Üniversitesi, Türkiye, ve ESA Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi Araştırma Ağı (RN16) üyesi

Türkiye’de sosyoloji çok dinamik bir karaktere, bazı özel konulara ve tartışma alanlarına sahiptir. Bu bağlamda sivil toplum, siyaset, politikalar, çevre sorunları, gündelik yaşam ve tüketim en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Türkiye’nin kendine özgü kültürü, sosyo-ekonomik özellikleri, siyasi dinamikleri ve kurumsal nitelikleriyle diğer ülkelerden ayrılmaktadır, bu durumla beraber pandemi de Türkiye’de sosyoloji yapma pratiklerini etkilemiştir. Pandemi ile birlikte toplumun farklı kesimlerinin yaşadığı sosyal ve ekonomik zorluklar, değişen iş yapma ve günlük yaşam biçimleri, halihazırda üzerinde çalışılan konulara pandemi perspektifiyle bakmayı sağlamış ve eşitsizliklere daha fazla odaklanmıştır.

Bu bölümdeki makaleler, Türkiye’nin toplumsal gerçekliğinin ve sosyoloji pratiklerinin daha iyi anlaşılmasını amaçlamaktadır.

Aslı Telseren, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Feminizm” başlıklı makalesinde geçmişten günümüze feminist hareketi ele alıyor. Tarihsel bir bakış açısıyla birlikte, mevcut zorluklara işaret ediyor ve pandemi ile ilgili süreçlerin cinsiyet ayrımını nasıl derinleştirdiğini ve pandeminin toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ve kadın cinayetlerini nasıl arttırdığını ortaya koyuyor. Bu makale pandeminin, kadın emeğinin – hem ücretli hem de ücretsiz emeğin – önemini ortaya koyduğunu ileri sürmektedir.

Dicle Koylan, “Türkiye’de COVID-19 ve Orta Sınıfın Tüketimi” başlıklı makalesinde beyaz yakalı çalışanların salgın sonrası değişen yeni çalışma koşullarını tartışıyor. Makale, evden çalışmanın çalışma ortamı ve alışkanlıklarda yarattığı değişikliklerle beraber daha uzun çalışma saat-

leri ile yöneticilerin artan beklentilerine, çalışanlar üzerinde artan baskı ve stresin yanı sıra tüketim alışkanlıklarındaki değişikliklere de odaklanıyor.

Özkan Öztürk, “Türkiye’de Çevre Sosyolojisi” başlıklı makalesinde ülkedeki çevre sorunlarına verilen toplumsal tepkileri tarihsel süreç bağlamında tartışıyor. Türkiye’de mevcut lider siyasi parti olan AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) yönetiminin politikalarının, hidroelektrik santrali gibi enerji projeleri aracılığıyla çevre sorunlarını arttırdığını ve bu sorunların giderek nüfusun büyük bölümünü etkilediğini öne sürüyor. Yazar, internetin yaygın kullanımıyla beraber çevreci söylemin daha geniş kitlelere ulaştığını belirtiyor.

İlknur Hacisoğlu, “Türkiye’de İdeolojik Çatışmaların Ortasında Kadınlar” başlıklı makalesinde cinsiyet eşitsizliğine, spor arenasında toplumsal cinsiyete ve beden inşasına dikkat çekiyor. Son olarak makale, bir yandan kadınların bedenlerinin siyasi tartışmalarda araçsallaştırılmaya devam ettiğini öne çıkarırken, öte yandan, kadınların kendi kaderlerini çizmek için mücadele ettiğini de vurguluyor.

N. Beril Özer Tekin, “Türkiye’de Pandemi ve ‘Dijital Göçmenler’” başlıklı makalesinde pandemi sırasında artan yaş ayrımcılığını tartışmakla beraber internetin ve akıllı dijital teknolojilerin, “dijital göçmenler” olarak adlandırılan yaşlılar için sunduğu olanaklara dikkat çekiyor. Yazar, Türkiye’de dışlanmanın, sosyal izolasyonun ve eşitsizliklerin internet aracılığıyla azaltılabileceğini gösteriyor ve bu konuda öneriler sunuyor.

Umarım bölümü beğenirsiniz! ■

N. Beril Özer Tekin’e ulaşmak için [<btekin@dogus.edu.tr>](mailto:btekin@dogus.edu.tr)

> Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşit/sizliği ve Feminizm”

Aslı Telseren, Doğuş Üniversitesi, Türkiye, Sosyal ve Politik Değişim Laboratuvarı-Feminist Çalışmalar Eğitim, Belgeleme ve Araştırma Merkezi (LCSP-CEDREF), Paris-Cité Üniversitesi, Fransa

Türkiye’de 8 Mart gösteri yürüyüşü. Pandemi bağlamında, feminist protestonun sokağa taşınması daha büyük bir önem taşımaktadır.

Sosyal bir inşa olarak toplumsal cinsiyet, zamana ve mekana göre değişkenlik gösteren toplumsal roller arasındaki kültürel, sosyal, politik ve ekonomik farklılıklara işaret eder. Toplamların sosyo-ekonomik ve politik ihtiyaçlarına bağlı olarak toplumsal kurumlar aracılığıyla yapılan toplumsal cinsiyet rejimleri sosyo-ekonomik ve politik yapılarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve hiyerarşilerini belirler. Böylece, eşitsizlikler doğal ya da biyolojik olmaktan çıkıp, sosyal olarak inşa edilirler.

En temel insan haklarından biri olan toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyetten bağımsız olarak kamu, ekonomik, politik ve sosyal kaynaklar ile olanaklara eşit erişimi ifade eder. Sosyolog Nilay Çabuk Kaya, toplumsal eşitliği, kadın ve erkeklerin eşit oranda sosyal yaşama katılımı olarak tanımlamaktadır¹. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliği cis ya da trans kadın ve erkek; erişkin ya da çocuk; çalışan ya da işsiz, vb. fark etmeksizin tüm bireyleri etkilemektedir. Dolayısıyla, politik hayata eşit katılımdan daha fazlasına işaret etmekle beraber feminist ve LGBTIQ+ hareketleriyle arasında güçlü bir ilişki vardır. Türkiye’deki mevcut durum ve toplumsal yapılar göz önüne alındığında, toplumsal cinsiyet eşitliği için fiziksel, psikolojik, ekonomik ile cinsel saldırı, femisid, gelir farklılığı ve toplumsal cinsiyet

temelli ayrımcılık gibi kadınlar ve LGBTIQ+ bireylere zarar veren tüm pratiklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu makale, 2021’in sonu itibarıyla Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşit/sizliğindeki güncel duruma ışık tutmaktadır.

> Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşit/sizliğinin kısa tarihi

Toplumsal cinsiyet eşit/sizliğine dair savlar ve tartışmaların (cinsiyetler arası eşitlik özelinde) başlangıcı Osmanlı modernleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna dayanmaktadır. Serpil Sancar ve Ayça Bulut’a göre, 1920 ve 1930’larda yapılan cumhuriyetçi reformlar kadını modernleşmenin ve Türk toplumunun modern yüzü olarak betimlemektedir². Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikalar, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın vazgeçilmez unsurları olmaktan ziyade modernleşme ve kültürel dönüşümün bir parçası olarak ele alınmıştır. Öte yandan bu dönemde, oy ve medeni kanun olmak üzere kadın ve erkek eşitliğine yönelik yasalar birbiri ardına çıkarılmış olup, aile yapısı öncelenmekteydi. Bu reformlara rağmen, toplumsal cinsiyet eşitliği toplumsal düzeyde tanınmamış ve toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitsizlikler var olmaya devam etmiştir.

1980’lerin sonundan itibaren, kadın örgütleri ve feminist hareket toplumsal cinsiyet eşitliğinin tanınmasında önemli bir role sahiptir. Bu örgütler ve hareketler gösterdikleri siyasi çabalar ve politik ve toplumsal manzaranın şekillenmesine yönelik katkılarıyla giderek görünür hale gelmiştir. 1990’larda kadınlar, feminist gayretleri sayesinde hem yasal hem de toplumsal alanda kazanımlar elde etmişlerdir. Feminist mücadele, kamu, ekonomik ve politik kaynaklara eşit erişim, kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması ve kadınların meclisteki temsiliyetlerinin artırılması gibi konularda kadınların insan haklarının gelişimi için devam etmiştir. Bu dönemde feministler, kadının aile içindeki ve mevcut patriyarkal yapıdaki yerini sorgulamaya başlamıştır. Aynı zamanda, cinsiyetçilik, erkek egemenliği, aile içi şiddet ve ücretsiz emek gibi konulara da odaklanmışlardır. Bu bağlamda, patriyarkanın rolüne ve patriyarkal toplumsal, politik ve ekonomik sisteme dikkat çekmişlerdir. Tüm

>>

bu çabalar sayesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli sorunlara dair farkındalık yaratılmakla beraber bu sorunların çözümü için gerekli olan kaynak ve mekanizmalara dair bilgi de ortaya koyulmuştur.

> Günümüzde karşılaşılan sorunlar

Feministlerin 1980 ve 1990'lardaki çabalarıyla feminist hareket hem toplumsal hem de politik anlamda güçlenmiştir. 2000'ler ve sonrasında, dini, etnik kimliği, sınıfı, cinsel yönelimi ve yaşı fark etmeksizin patriyarkayı ve patriyarkal toplumsal yapıyı bir sorun olarak gören tüm kadınlar feminist hareketin öncüsü olmuştur. Hill-Collins (1990), toplumsal cinsiyet, sınıf ve etnisitenin modern dünyanın en muğlak ve politize sosyal ilişkileri arasında olduğunu öne sürmektedir. Sınıf, cinsel yönelim, yaş, din, sağlık durumu, vatandaşlık bağı vb. unsurların kadınların deneyimlerini farklılaştırdığı görülsede, feministler birbirine geçmiş güç ilişkileri ve kadınların sosyal ve politik deneyimleri arasındaki bağı sistematik olarak sorgulamaya devam etmektedirler. Türkiye'deki feminist hareketin kesişimsel karakteri, hareketin gücünün temelini oluşturmaktadır.

2000'lerdeki politika oluşturma sürecine baktığımızda, toplumsal cinsiyet politikaları 1999'da Helsinki Zirvesi ile başlayan Avrupa Birliği'ne giriş süreciyle uyum göstermektedir. Bu dönemde Türkiye, Türk Ceza Kanunu ve Medeni Kanunu'ndaki değişiklikler ve İstanbul Sözleşmesi'ne ev sahipliği olmak üzere kadın hakları konusunda büyük ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, cinsiyet yönelimi ne olursa olsun kadına yönelik şiddetin ve aile içi şiddetin önlenmesini amaçlayan ilk Avrupa sözleşmesi olan İstanbul Sözleşmesi'nin ilk imzacısıdır. Söz konusu belge, LGBTIQ+ bireyler için bir güvence olmuştur. Sözleşmenin imzalanmasından sonra, Türkiye'de 2012 yılında 6284 sayılı yasa çıkarılmıştır.

Ancak, 2012 yılından sonra Avrupalılaşma politikalarının sonlandırılmasıyla, söz konusu reformlar da askıya alınmıştır. Bu dönem, eşitlikçi söylemden muhafazakara söyleme geçişi de beraberinde getirmiştir. Dönemin neoliberal politikaları, patriyarkal toplumsal yapının güçlendirilmesi için ailenin ve aile içinde kadının rolüne önem atfeden retoriği araç olarak kullanmıştır. 2021'de Türkiye, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilen ilk ülke olmakla kalmamış, bu karar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayı olmadan alınmıştır.

Son yıllardaki ilerlemeye rağmen, siyasette ve iş gücünde kadınların yeteri kadar temsil edilmemesi, kadın işsizliğinin artan oranı, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve femisid gibi birçok sorunla hala karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte, COVID-19 pandemisi de toplumsal cinsiyet üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Veriler, pandemi sürecinde kadına yönelik şiddetin arttığını ortaya koymaktadır. Birçok kadın, karantina önlemleri nedeniyle güvende olmadıkları ortamlara sıkışıp kalmış ve bu durum kadınların belli hizmetlere erişimlerini engellemiştir.

Her ne kadar pratikte bu durum önemli ölçüde değişip gelişse de, Türkiye gibi geleneksel ve stereotipik iş bölümünün olduğu, erkeklerin ev geçindirmekle yükümlü olup bakım işlerinin kadınların görevi olduğu ülkelerde, COVID-19 pandemisi toplumsal cinsiyet ayrımını derinleştirmekte ve kadınları büyük bir yükün altına sokmaktadır. Öte yandan, pandemi döneminde erkeklerin de ev işlerine daha fazla zaman ayırdığına dair çalışmalar olsa da³, aynı çalışmalar ev işlerine erkeklerin katılımının kadınların yükünü azaltmadığını da saptamıştır. Gerçekte ise, pandemi kadın emeğinin önemini ortaya çıkarmıştır. Ev dışındaki hayat durmuş olsa da, Melda Yaman'ın⁴ da işaret ettiği gibi, kadınlar ücretli ya da ücretsiz çalışmaya, iş gücü üretmeye ve evlerinde çocuklarına ve beraber yaşadıkları yaşlılara bakmaya devam etmişlerdir. Güvencesiz iş piyasasının bir parçası oldukları için COVID-19'un ekonomik etkilerine daha çok maruz kalmışlardır. Tüm bu unsurlar, kadınları hem kamusal hem de özel alanda kırılgan hale getirmekle kalmayıp, toplumsal cinsiyet eşitliğinin önünde de büyük engel yaratmıştır. ■

Aslı Telseren'e ulaşmak için <telserena@dogus.edu.tr>

1. BBC News Türkçe, Toplumsal cinsiyet eşitliği nedir, Türkiye'de neden tartışma yaratıyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49679143> (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2022).
2. Sancar, S. and Bulut, A. (2006) *Turkey: Country Gender Profile, Final Report*, https://www.jica.go.jp/english/our_work/thematic_issues/gender/background/pdf/e06tur.pdf (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2022).
3. Bkz. İlkcaracan, İ. and Memiş, E. (2021) "Transformations in the gender gaps in paid and unpaid work during the COVID-19 pandemic: findings from Turkey." *Feminist Economics*. 27 (1-2), 288-309, <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1849764> ve Hızroğlu-Aygün, A., Köksal, S. and Uysal, G. (2021) "Covid-19 pandemisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği: ev işlerini kim yaptı? Çocuklara kim baktı?". İstanbul Politikalar Merkezi. Sabancı Üniversitesi. <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20210401-19040880.pdf>.
4. Yaman, M. (March 7, 2021) "Pandeminin içinden: kadınların yeniden üretim emeği." *Birgün*, <https://www.birgun.net/haber/pandeminin-icinden-kadinlari-yeniden-uretim-emeği-336621>.

> Türkiye'de COVID-19 ve Orta Sınıfın Tüketimi

Dicle Koylan, Doğu Üniversitesi, Türkiye

Foto: Tran Mau Tri Tam, Creative Commons.

CCOVID-19 pandemisi toplumları, kurumları ve gündelik hayatı ani ve hızlı bir şekilde dönüşüme uğrattı. Birbiri ardına dünyanın her yerinde hükümetler tarafından toplumsal hayata getirilen kısıtlandırmalar, sosyal mesafe ve sosyal izolasyon kavramlarını gündelik hayatın bir parçası haline getirdi. Çalışma hayatından boş zaman aktivitelerine kadar sosyal anlamda bir araya geldiğimiz tüm alanlar yeniden düzenlendi ve bu durum rutinler, yaşam tarzları ve tüketim alışkanlıklarını değişime uğrattı.

Bu ani değişime özellikle pandemiden önce işe giden, trafikle boğuşan, yüz yüze toplantılar düzenleyen, ofiste belli saatler boyunca çalışan ve kamusal hayata düzenli olarak dahil olan orta-sınıf beyaz-yakalı çalışanlar maruz kaldı. Şüphesiz, COVID-19 pandemisi toplumun her kesimini ve onların gündelik hayatını etkiledi, ancak bu değişim evden çalışma düzenine geçmek zorunda kalan beyaz-yakalı çalışanlarda daha görünür hale geldi. Elbette, çalışma hayatının dönüşümüne büyük şirketlerin ve organizasyonların dijitalleşme çabaları da etken oldu, bu durum pandemi sürecinde kendini bir lüks olarak gösterdi. Bu lüksten orta ve üst-sınıf beyaz yakalı çalışanlar yararlanırken, işçi sınıfı ise mahrum kaldı.

Mavi-yakalı işçiler ve sağlık çalışanları COVID-19 pandemisi boyunca Türkiye'deki en kırılgan gruplardan oldu. Kurum, gıda endüstrisi işçileri, süpermarket kasiyerleri ve inşaat işçileri gibi düşük-vasıflı ve düşük-maaşlı işlerde çalışanlar bu virüse en çok yakalanma riski taşıyanlar arasındadır. Çalışma şartları dijitalleşmeye uygun olmamakla beraber, evden çalışma ya da esnek çalışma saatleri için de uygun mesleklere sahip değillerdir; dolayısıyla COVID-19 pandemisi onların çalışma hayatlarında pek değişim yaratmadı. Öte yandan, bir kafede bir araya gelmek ya da kalabalık düğünlere katılmak gibi sosyal rutinleri, yaşam tarzları ve tüketim alışkanlıkları pandemiden etkilendi. Unutulmamasıdır ki, kapitalist toplumların odak noktası çalışma hayatının sürdürülebilirliğidir ve alt sınıfların çalışma hayatları bu süreçte de eskisi gibi devam etmiştir.

> Beyaz-yakalı çalışanlara etkisi

Alışın oldukları lüksle pandemi sürecini atlatan üst ve varlıklı seçkinlerin aksine, alt ve orta sınıflar pandeminin sadece olumsuz etkilerini yaşadılar. Bu makalede, pandemi sürecinde işsiz kalmayan ancak en az diğerleri kadar bu salgından etkilenen özellikle beyaz-yakalı çalışanlar olmak üzere orta sınıfa odaklanmaktayım. Ancak, onların yaşadıkları zorluklar görülmediği gibi göz ardı da edildi. İşleri-

>>

nin dijitalleşmesinden yararlısalar da bir takım zorluklarla karşılaştılar. Çalışma şartları ve yeni şartlar altındaki iş tanımlarının değişime uğraması, tüm hayatlarını etkiledi.

Beyaz-yaka meslekler, genellikle ofise gitmeyi ve insan etkileşiminin ön planda olduğu yüz yüze toplantılara katılımı gerektirmektedir. Ancak pandemi bu gereklilikleri hızlıca değişime uğrattı. Çalışma hayatının da dahil olduğu, insan etkileşiminin (yüz yüze) söz konusu olduğu her alanda yasaklar ve kısıtlamalar oldu. Böylelikle, beyaz yakalı çalışanlar birdenbire evlerine hapsedildi ve evden çalışmaya uyum sağlamaya gayret ederek, yeni bir gündelik hayat inşa etmek durumunda kaldı, bu durum büyük ölçüde tüketim davranışlarında değişim yarattı.

Pandemiyle hayatımıza giren sosyal izolasyonun, evlere hapsolme ve tüketimde azalma etkisi yaratması şaşırtıcı bir durum değildir. Eve kapanma, kısıtlamalar ve karantinalar kamusal hayatta bireylerin görünürlüğünü azaltmaktadır. İnsanlar nadiren yemek yemek, toplanmak ya da düğüne katılmak, arkadaşlarıyla bir araya gelmek ve AVMler'de alışveriş yapmak için dışarı çıktı. Bunun sonucunda lüks ve gösterişçi tüketim (ekonomik gücün kamusal görünürlüğü için lüks ürün ve hizmetlerden yararlanma ve satın alma) azaldı. Dışarı çıkmadıkları takdirde insanlar, pahalı kıyafetler, topuklu ayakkabılar, lüks parfüm ya da kozmetik ürünleri almazlar. Mağazaların olduğu caddeler ya da plazadaki ofisleri gibi kamusal alanda başkaları tarafından görülmedikçe insanlar gösterişçi tüketime yönelmezler. Kamusal alanda görülme imkanı yoksa, gösterişçi tüketim de olmaz.

Gündelik hayatın ve tüketim alışkanlıklarının dönüşümüne dair bir diğer bulgu da iş yeri ve ev arasındaki ayırmda yatmaktadır. Pandemiyle beraber, evin bir odası ofise dönüştü. Çalışma saatleri ve boş zaman hiç olmadığı kadar birbirine yaklaştı- ofis ve çalışma saatleri ile ev ve boş zaman arasındaki sınırlar belirsizleşti. Ev, yaşamın tüm alanlarının merkez üssü oldu. Çalışma ve ev hayatının giderek birbirine karışmasıyla orta sınıf beyaz-yaka çalışanlarının aile ilişkileri zarar gördü. Ofiste çalışma düzeninden evde çalışma düzenine geçiş, bireyin günün her saatinde çalışmaya hazır olması anlamına geliyordu. Beyaz yaka çalışanlar pandemiden beri üstlerinin ya da yöneticilerinin kendilerine her gece e-posta gönderdiklerini ve bu postalara ivedi yanıt beklediklerini belirtti. Yöneticilerin beklentileri değişti-çalışanlardan toplantılar, pazarlama stratejileri geliştirmek, e-posta yazmak, rapor hazırlamak gibi görevlerin yerine getirilmesi için her an hazır olmaları istendi. Bu belirsiz çalışma saatleri özel hayatta sorunlara yol açtı. Çalışanlar aileleri ya da arkadaşlarıyla plan yapamamakla beraber, canlı yayınlanan programları dahi kaçırdılar. Bu durum, motivasyon düşüklüğü ile stres ve depresyon oranlarının artmasına neden oldu.

Sonuç olarak, COVID-19 pandemisi İstanbul'da yaşayan orta sınıf beyaz yaka çalışanların gündelik hayatlarını ve tüketim alışkanlıklarını doğrudan etkiledi. ■

Dicle Koylan'a ulaşmak için <dkoylan@dogus.edu.tr>

> Türkiye'de Çevre Sosyolojisi

Özkan Öztürk, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Çevrecilik, otoriterleşme karşısında çevreci aktivizm ve sivil toplum hareketliliği arasında köprü oluşturabilir. Foto: congerdesign/Pixabay, Creative Commons.

36

Türkiye'de çevreciliğin seyri ve biçimi, ülkedeki toplumsal dönüşüm ve bu dönüşüme dair politikalarla paralellik göstermektedir. Çevreciliğin dönüşümüyle, sivil toplumun gelişim mücadelesi, neo-liberalizmin ideolojik biçimleri ve politik tartışmalarla beraber sınıfsal farklılıkların yarattığı toplumsal ayrışmayı da görmek mümkün olmuştur.

Türkiye'deki çevre sorunlarına verilen toplumsal tepkinin tarihi 1970'lerin sonuna uzanmakta, örgütlü bir çevreciliğin ortaya çıkışı da 1980'lerin sonuna denk gelmektedir. Örgütlü çevreciliğin ilk dönemi, 1980 askeri darbesiyle sosyal örgütler üzerindeki psikolojik bariyerin yıkılmasına ve 1970'lerde çevre sorunlarını politika ve ekonomiyle birlikte ele alan protesto dilinin oluşturulmasını mümkün kılan yeni bir siyasi temelin kurulmasına katkı sağlamıştır. Dönemin siyasi dilinin ötesinde çevreci bir söylemin ortaya çıkışı, Yeşil Parti ile kendine temsil alanı bulmuştur. Ancak, bu çaba her ne kadar yenilikçi bir bakış açısına sahip olsa da, erken çevreciliğin orta-sınıf pratiği olarak dar bir alana sıkışıp, kitlelere ulaşamaması nedeniyle kısa ömürlü olmuştur. Bu başarısız siyasi denemeden sonra çevre söylemi, çevreci sivil toplum örgütleri tarafından farklı biçimlerde üretilmeye devam etmiştir.

> 1990'lar: çevreciliğin kurumsallaşması

1990'lar hem çevreciliğin sivil toplumun bir bileşeni olduğu hem de çevre değerlerinin orta sınıf değerleriyle bütünleştiği ve çevreciliğin kamusal alanda görünürlik kazandığı dönemdir. Bu dönemde, çevre örgütleri çevre sorunları üzerinden siyasal talep üretmenin ötesine geçen toplumsal örgütler haline gelmiştir. Devlet otoritesinin karşısında güçlenen sivil toplum ile çevrecilik de sivil toplumun önemli bir bileşeni olmuştur. Çevreciliğin sivil toplum üzerindeki büyük etkisinin iki nedeni vardır. Bu nedenlerden ilki, çevreciliğin siyaset dışı bir toplumsal imaja sahip olması, askeri darbe döneminde apolitikleşen bireylerin yeniden toplumsal örgütlerin bir parçası olmasıdır. İkincisi ise, yapılması planlanan nükleer enerji santralının taşıdığı potansiyel risk ile beraber sanayinin ve ülkedeki termik santrallerin yarattığı kirlilik, çevre sorunlarının sadece bölgesel değil aynı zamanda ulusal bir mesele olduğunu ortaya koyarak, çevreci söylemin sosyal dolaşımını hızlandırmasıdır. Örneğin, Bergama'daki altın madenlerine karşı yapılan eylemler, dönemin en iyi bilinen çevre direnişi olmakla beraber orta sınıfta çevreci söylemin yayılmasını da sağlamıştır. Bu dönemde çevrecilik orta sınıfa dayanarak bir temel oluşturmuş ve günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır.

>>

Türkiye'de çevre protestoları. Foto:Özkan Öztürk.

Sivil toplum, çeşitli çevreci örgütlerin oluşumunu ve çevrecilik üzerine farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Aynı zamanda kurumsallaşma dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde çevreci örgütler lobi oluşturup, farklı toplumsal süreçlerin içinde yer almışlardır. Çevreci sivil toplum örgütleri, tarımcılığa dair sorunlar, doğal yaşamın korunması ve erozyonla mücadele gibi belli başlı konulara eğilerek toplumsal farkındalığı arttırmış ve eğitim faaliyetleriyle çevre konusunda dikkat çekerek, ilgi alanları yaratmışlardır. Özellikle farkındalık arttırmaya yönelik aktivitelere ağırlık verilmiştir: çocuklar ve genç erişkinler için çevre eğitimleri farkındalığı yüksek bir sosyal grup oluşturma adına önemli bir çabadır.

Aynı dönemde, yalnızca çevreci sivil toplum örgütleri kurumsallaşmamış aynı zamanda doğrudan politikaları hedef alan çevreci hareketler de güç kazanmıştır. Arkasında ekonomik bir güç olmayan ve dolayısıyla kurumsallaşmış çevrecilik adına propaganda gücünden yoksun olan çevreci hareketler, özellikle yerel sorunların duyurulması için ortak çalışma grupları ve yerel eylemler düzenleyerek çevre sorunlarının politik boyutuna dikkat çekmişlerdir. Çevreci hareketlerin politik-eylemliliği ve çevreciliği politik boyutundan ayırmayı amaçlayan kurumsal çevreciliğin ortak paydası çevre sorunlarına dikkat çekmek ve daha çok insana ulaşmak olmuştur.

> 2000'ler: çevreciliğin profesyonelleşmesi

1990'larda hız kazanan kurumsallaşma süreci, 2000'lerde çevreciliğe yeni bir boyut kazandırdı. Çevreci örgütlerin

1990'larla karşılaştırıldığında daha kapsamlı amaçları vardı ve bu örgütler, amaçlarına ulaşmak için gereken araçları da belirlemişlerdi. Profesyonelleşme olarak da adlandırılan bu sürecin sonucunda, çevreci örgütler hem politik ve ekonomik programlarını netleştirdiler hem de ideolojik konumlarının fikri yapısını oluşturdular. Ancak, büyük kuruluşların gölgesinden yararlanan bu yeni "çevreci" örgütlerin çoğu sermayenin mevcut ekonomik ve politik pratiklerine uyumlu ehlileştirilmiş bir çevrecilik anlayışını benimsedi. Çevreciliğe yönelik ilgi sadece büyük kuruluşların kontrolü altında olan örgütlerle sınırlı değildi. Bilhassa Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin siyasi güç elde ettiği 2000'lerin ortasında, muhafazakar ve dini örgütler de toplum üzerindeki etkisini genişletmek adına dini-çevreci söyleme sahip çevreci örgütler kurdular. Dini söylem, çevre sorunlarının kamu yararı gözetilerek çözüme kavuşturulmasından ziyade mevcut konjonktürle ortak hareketi desteklemiştir.

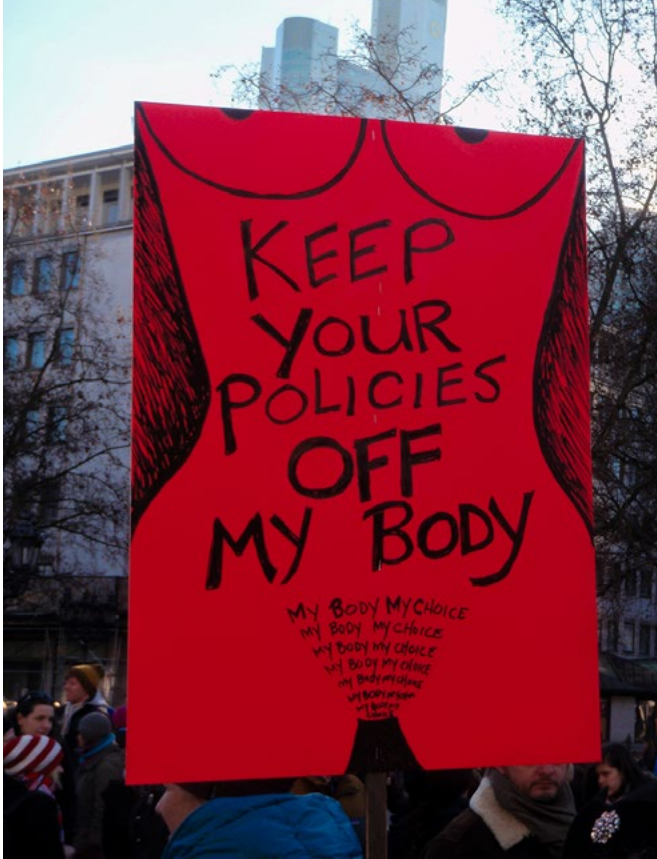
2000'ler aynı zamanda çevrecilik ve çevre sorunlara yönelik toplumun ilgisinin de orta sınıftan alt sınıfa yayıldığı bir döneme işaret eder. İnternet gibi iletişim teknolojileri, çevreci söylemin hiç olmadığı kadar kişiye ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan, giderek otoriterleşen AKP yönetiminin çevre politikalarına dair uzlaşmacı olmayan tutumu ve sürekli yeni çevre sorunları yaratması, çevre sorunlarına duyarlı daha geniş bir sosyal grubun oluşmasına ön ayak olmuştur. Yüzlerce köyün bulunduğu bir yerleşim yerinde dere yatağına kurulan hidroelektrik santrallerin neden olduğu zarar ya da maden arama çalışmaları için ulusal parkların talanı yerel halkların otoriter bir siyasi gücün yanı sıra çevre sorunlarını da doğrudan deneyimlemelerine yol açmıştır.

Çevre sorunlarının giderek daha çok kişi tarafından deneyimlenmesi hem sivil toplum hem de politik alanda çevreci söylemin öne çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda çevrecilik otoriter yönetime ve çevre sorunlara karşı mücadelede önemli bir yer tutmaktadır. Bu rolün sadece siyasi boyutunu düşünmek, Türkiye'de çevreciliğin kısa tarihini göz ardı etmek olur. Doğrudan politik bir mücadeleyle beraber, demokratik değerler ve eğitim aracılığıyla farkındalık-arttırıcı aktiviteleri odağına alan sivil inisiyatiflerin geliştirilmesi çevreciliğin toplumsal değerini daha da güçlendirmektedir.■

Özkan Öztürk'e ulaşmak için <ozkanozturk@karabuk.edu.tr>

> Türkiye’de İdeolojik Çatışmaların Ortasında Kadınlar

İlknur Hacisoftaoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türkiye

2017 yılında Frankfurt'ta düzenlenen Kadın Yürüyüşü'nde kadın bedeni üzerine yapılan politikaları protesto etmek adına hazırlanmış poster. Foto:Wikimedia Commons.

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'nin tarihinde de kadın bedeninin çeşitli politik tartışmaların merkezinde yer aldığı görülmektedir. Bu makalede, kadınların bedenlerinin farklı siyasi çatışmaların temelinde nasıl yer aldığına çeşitli örneklerini inceleyeceğim.

Yirminci yüzyılın başında, erken cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde rejim Cumhuriyet'in "yeni kadını" tanımladı. Kadının toplumsal konumu ve beden pratikleri (örneğin, kıyafet seçimi, spor ve egzersiz) aynı formül üzerinden işledi. Böylelikle, kadınlar bedenleri ve pratikleri aracılığıyla Türk ulusuna olan görev ve sorumluluklarını yerine getirecekti.

Bu dönemde, yeni kurulmakta olan Cumhuriyet'e dair değerlerin odak noktası uygarlık ve kültür arasındaki bö-

lünmeydi. Aydınlar ve yeni rejimin kurucuları Batı değerleriyle özdeşleştirilen uygarlığın ülkeye modernleşme yoluyla getirilebileceğini savunmuşlardı. Ancak, ülkenin farklılığını ve özgünlüğünü temsil eden kültürün nasıl korunacağı da önemli bir noktaya işaret ediyordu. Bu karşıtlıkta kadınlar hem Batı'dan farklılığı hem de Batı ile benzerliği temsil ediyorlardı. Kamusal alana erişimi katı kurallarla kısıtlanmış "eski" kadın, kanunlar nezdinde erkeğin karşısında eşitlik kazanmış ancak yine de geleneksel aile içindeki rolünü koruyan "yeni" kadınla yer değiştirmişti.

"Türkiye'de sekülerizm ve İslamcılık arasında vatandaşlık" adlı makalesinde Çolak, yeni bir vatandaş olarak her Türk kadınının bedenleri aracılığıyla "ideal" ve "uygar" sembol, imaj ve ritüellere uyması gerektiğinden bahsetmiştir. Spor, yeni kadının kendini gösterdiği bir alan olarak ele alınmıştır. İlk kadın otomobil yarışçısı Samiye Cahid Morkaya ile Halet Çambel ve Suat Fetgeri, çoğunluğun Müslüman olduğu bir ülkede 1936 Berlin Olimpiyatları'na katılan ilk kadınlar olup, döneme damga vuran kişiler olmuşlardır.

> İslamcılık, sekülerizm ve kadın bedeni üzerine tartışmalar

Kadının toplumdaki yeri 1950 ve 1980 yılları arasında öne çıkan konulardan değildi. Öte yandan, Türkiye'de rejimi dönüşüme uğratan 1980 askeri darbesinin ardından, kadın hareketlerinde artış görüldü. Nacide Berber'in de belirttiği gibi "bağımsız feminist hareket", Sevgi Çubukçu'nun sözleriyle, yasal haklarıyla yetinmeyen, Kemalizmin yarattığı toplumsal cinsiyet eşitliği illüzyonuna karşı çıkan, radikal ve köktenci taleplerle ortaya çıkan bir 'isyan' hareketidir."

Bir diğer hareket ise, 1980 sonrasında ortaya çıkan İslami harekettir. Bu hareket, askeri rejimin önünü açtığı alana yayılmış, 1990'lar boyunca etkisini arttırarak devam etmiştir. 1990'lardan sonra, siyaset gündeminde kalıcı yerini koruyan bir karşı hareket olarak görülmüştür. Başörtüsü meselesinin tekrar gündeme gelmesiyle, kadınların bedenleri kamusal alana dair çatışmaların merkezinde yer almıştı. Başörtüsü İslami retoriğin önemli bir parçası olmuş ve dönemin baskın güçleri başörtüsünü İslam'ın sembolü olarak görmüştür; sekülerizme karşı bir imge olarak konumlandırmışlardır. Bu nedenle, başörtülü kadınların okul ve bakanlıklar gibi devletin kurumlarında çalışmalarına izin verilmemiştir.

>>

Büyüyen kadın hareketi, İslami hareketi de etkilemişti. Kadın hareketinin güçlenmesi ve başörtülü kadınların kamusal alana katılımına dair hararetli tartışmalar, kadınların özellikle yerel siyaset düzeyinde İslami hareketin içinde aktif rol almasına ön ayak olmuştur. 2002'de, İslami yönelimli bir siyasi parti olan AKP seçimleri kazandı. Partinin retorikinin önemli parçasını, başörtülü kadınların kamudaki yerini yeniden kazanma mücadelesi oluştuyordu. Kadınların kendi bedenleri üzerinde istediklerini yapabilme hakkını savunarak, söylemlerini başörtü takma özgürlüğü üzerinden oluşturdular. Erken cumhuriyet döneminde retorik, uygarlık ve kültür arasındaki bölünme üzerine kuruluydu, mevcut çatışma ise sekülerizm ve İslam üzerine olmuş, her iki durumda da kadınların bedenleri bu çatışmayı temsil eden bir imge haline getirilmişti.

İlerleyen yıllarda İslami hareketin yükselişe geçmesiyle, kadın bedeni üzerine tartışmalar yeni bir boyut kazanmıştı. Başörtülü kadınlar, kadın bedeni hususundaki tek tartışma unsuru değildi. Bazı İslamcı kanaat önderleri, kadınların yerini bilmesi gerektiğini ve bedenleriyle de İslam'ın değerlerine uymaları konusunda çağrıda bulundu. Kadın hareketlerinde kazanılan haklar yeniden tartışılır olmuştu. Söz konusu kazanımlardan biri, 2011 yılında kadınları her türlü şiddete karşı koruyarak, kadınlara yönelik ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetin önlenmesi, cezalandırılması ve ortadan kaldırılmasını amaçlayan İstanbul Sözleşmesidir. 2012'de bu Sözleşmeyi tereddütsüz imzalayan Türkiye, hükümete yakın olduğu düşünülen gazetelerin aylarca yürüttükleri kampanyanın ardından 2021 yılında bu sözleşmeye dair çekincelerinin olduğunu öne sürerek imzasını geri çekti. Aslında, İstanbul Sözleşmesi'ne dair tartışmalar Türkiye'de birçok alanda kadın haklarına yönelik gerilimi yansıtmaktaydı. Homofobi bu tartışmaların odağında yer alırken, siyasi söylemde de yer bulduğu üzere verilmek istenen mesaj kadının geleneksel konumunun değişmesine tepki olarak, özgürleşen kadınların evlerine geri dönmeleiydi.

> Sembol olarak sporcü kadınlar

İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmenin yarattığı şokun gölgesinde Tokyo Olimpiyatları başlamıştı. Türkiye'den yaklaşık

eşit sayıda kadın ve erkek sporcü Olimpiyatlar'a katılmaktaydı. Her ne kadar madalya kazanamasa da, Türkiye'de *Filelin Sultanları* olarak bilinen kadın voleybol takımı tüm dikkatleri üzerine çekti. Bu durumun nedenlerinden biri, uluslararası spor arenasında takımın başarısının, sosyal medyada İslamcı bir kanaat önderinin paylaştığı tweet ile farklı bir anlam kazanmasıydı.¹ Söz konusu tweet, İslam'ın kızlarının popüler kültürün bir parçası olan kadın voleybol oyuncularını gibi değil, tevazunun ve edebî sultanları olması gerekliliği üzerineydi. Aynı kadınlar, sekülerler için modern Türkiye'nin sembolüydü. Kadın voleybol takımına birdenbire sembolik bir anlam atfedilmiş ve bir kez daha kadın bedeni araçsallaştırılmış ve İslamcı-seküler tartışmasının sembolüne dönüşmüştü.

Bu tartışmalar sürerken, takımın en başarılı oyuncularından biri kız arkadaşıyla çekildiği bir fotoğrafını Instagram'da paylaştı. Bu sefer de, homofobik saldırılar arttı, bir kısım söz konusu sporcüyü ayrımcılık-karşıtı söylemle savunurken, bir kısım da bu sporcüyü ahlaki yozlaşmanın bir sembolü olarak görerek, kutuplaşmaya yol açtı. Öte yandan, Olimpiyatlar'ın ardından, Avrupa Kadın Voleybol Şampiyonası'nda Türkiye'nin kadın voleybol takımı favoriler arasında gösterildi. Bu gelişmeler sonucunda, devlete bağlı resmi bir kuruluş olan Türkiye Voleybol Federasyonu oyuncuyu destekleyen bir açıklama yaparak, bireyin özel hayatının özel olduğunu ve sporcunun başarısı ve takıma olan katkısı dışında hiçbir konunun gündeme getirilmesi gerektiğini ifade etti. Bunun ardından, söz konusu sporcü İtalya'da bir voleybol takımına transfer oldu. Pat Griffin'in "Oyunun Seyrini Değiştirmek: Sporda Homofobi, Cinsiyetçilik ve Lezbiyenler" adlı makalesi ve sporcuların cinsel kimlikleri üzerine yapılan tartışmalarda olduğu gibi, sessizlik yemini devreye sokuldu ve konu kapandı.

Günümüzde ise, Aslı Telseren'in makalesinde de ele aldığı gibi, bir yandan kadınların bedenleri siyasi tartışmalarla araçsallaştırılmaya devam ederken, diğer yandan kadınların kendi kaderlerini belirleme mücadelesi de sürmektedir. ■

İlknur Hacısofaoğlu'na ulaşmak için <ilknur.hacisofaoglu@bilgi.edu.tr>

1. <https://twitter.com/ihsansenocak/status/1419296320267997187>

> Türkiye’de Pandemi ve “Dijital Göçmenler”

Beril Özer Tekin, Doğuş Üniversitesi, Türkiye ve ESA Sağlık ve Hastalık Sosyolojisi Araştırma Ağı (RN16) üyesi

Pandemi sürecinde dijital göçmenlerin dijital aygıt kullanım deneyimleri.
Foto: Oleg Volovik, Creative Commons.

C OVID-19 pandemisinden dünyanın geri kalanı kadar Türkiye de etkilenmiş ve çeşitli toplumsal kesimlerde ciddi ekonomik ve sosyal etkilere neden olmuştur. Özellikle dezavantajlı gruplar olarak sınıflandırılan yaşlı bireyler (65 yaş ve üzeri) diğer toplumsal kesimlere göre bu süreçten farklı şekilde etkilenmiştir. Pandeminin etkisi arttıkça, Butler’ın (1969) işaret ettiği gibi, korku iklimine paralel olarak “yaş ayrımcılığı” da artmıştır. Yaş ayrımcılığı, insanlara yaşlarına göre ayrımcılık yapılması olarak tanımlanmaktadır. Terim ırkçılık ile benzerlik gösterse de ırkçılıktan en önemli farkı her birimizin yaşlanacağı gerçeğinde yatmaktadır! Bu makale, pandeminin getirdiği kısıtlamalar sürecinde yaşlıların deneyimlerine ve özellikle artan dijitalleşme deneyimlerine odaklanmaktadır.

Birleşmiş Milletler’in 2019 verilerine göre dünyada 703 milyon yaşlı birey (65 yaş ve üzeri) bulunmaktadır; tahminler, bu nüfusun 2050 yılına kadar iki kat artarak 1,5 milyara ulaşacağını göstermektedir. Türkiye, yaşlı bireylerin istihdam ve sosyal hizmetler konusundaki ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmakla beraber Avrupa ülkelerinin iki katı oranında hızlı yaşlanma eğilimi de göstermektedir. Nüfusun “grileşmesi” göz önüne alındığında, hem dünyada hem de Türkiye’de yaşlanma konusunda daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

> “Dijital Göçmenler” Olarak Yaşlı Bireyler

Yirmi birinci yüzyıl, internet kullanıcılarının sayısının artması ve birçok kamu hizmetinin çevrimiçi olarak sunulmasıyla birlikte dijitalleşmenin hızlandığına tanıklık ettiğimiz bir dönem oldu. Ancak tüm bireyler dijital teknolojilere aynı oranda erişime sahip değildir. Ekonomik durum ve eğitim gibi değişkenlerin yanı sıra yaş da dijital teknolojilere erişim konusunda dezavantajlara neden olmaktadır. “Dijital göçmenler” terimi (Prensky, 2001), yaşlıların dijital alana girişlerindeki zorluklara işaret etmektedir. Bilgisayar teknolojileri yayılmadan önce doğan ve bu teknolojilerle geç yaşta tanışan kuşak ifade eder. Buna karşı, dijital göçmenlerin küçük çocukları veya yeni teknolojilerle aynı zamanda dünyaya gelen torunları ise “dijital yerliler” olarak adlandırılmaktadır. Dijital göçmenler, yerlilerin yardımıyla bu teknolojileri kullanma becerilerini geliştirmeye başlamışlardır.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020) verileri, Türkiye’de 65-74 yaş arasındaki bireylerin bilişim teknolojileri kullanımının 2015-2020 yılları arasında arttığını göstermektedir. Yaşlı kullanıcı oranı %6’dan %27’ye çıkmıştır. En sık kullanılan cihaz akıllı cep telefonudur: araştırma verilerine göre (Binark vd., 2020), Türkiye’de kadınların %57’si ve erkeklerin %60’ı bu cihazları internete bağlanmak için kullanılmaktadır.

Yaşlılar medya ve iletişimde, gazete ve radyodan başlan, akıllı cep telefonları, akıllı TV ve dokunmatik ekranlarla devam eden büyük dönüşümlere tanık oldular. Eskiden mektup gönderip telefon bekleyen bu nesil, bilgi akışının, iletişimin ve iletişim hızının arttığı yeni çağa uyum sağlamaya çalışıyor. Yaşlılar pandemi döneminin getirdiği zorluklar karşısında dijitalleşme sayesinde özgürlük ve eğlence alanı bulabildiler. Öte yandan dijital platformların bilgi kirliliği, yanlış bilgilendirme, dolandırıcılık, yanlış dil kullanımı gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır.

> Pandemi Sırasında Yaşlıların Dijital Kullanımı

Pandemide yaşlı bireylerin dijitalleşme sürecine katılımı arttı. Onlara, ikametlerinden ayrılmama (22 Mart 2020) ve toplu taşıma kullanma yasağı (Kasım 2020) gibi katı sınırlandırmalar getirildi. Yaşlıların toplu taşıma kullanımlarına yönelik kısıtlama nedeniyle özellikle taksi ya da özel araba ile yolculuk etmek için uygun bütçesi olmayan bireyler günlük yaşamlarında birçok sorunla karşılaştılar. Pandemi ile birlikte yaşlı bireylerin mevcut psikolojik ve fizyolojik kırılganlıkları arttı. Yüksek tansiyon, kalp hastalığı, şeker hastalığı, böbrek sorunları, dolaşım bozukluğu gibi çeşitli sağlık sorunları için ilaç kullanmalarına rağmen, kontrol amaçlı ya da ilaçlarının dozlarının düzenlenmesi için doktora gide-mediler.

Yaşlı bireyler maalesef toplumda etiketleme, damgalama ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Sağlık veya psikolojik sorunlarının yanı sıra medyaya yansıyan ayrımcı dil de yaşlı bireyleri toplumdan soyutlanmış ve dışlanmış hissettirdi. Bu zor günlerde sosyal ve psikolojik olarak en büyük desteği ailelerinden ve çocuklarından buldular ancak pandeminin yaşlı nüfus üzerindeki olumsuz etkileri yıllarca sürebilir. Yaşlı bireyler, hükümetin uyguladığı kısıtlamaların yanı sıra, alışveriş, komşu ziyaretine gitme ve arkadaşlarıyla buluşma gibi günlük yaşam aktivitelerine çocukları tarafından getirilen kısıtlamalara da maruz kaldılar. Kendilerine

yönelik baskı ve kontrol, korku ve endişelerini arttırdı. Komşularını veya arkadaşlarını görmekten ve alışverişe gitmekten vazgeçtiler. Ya çocukları onların alışverişlerini üstlendi ya da onlar internetten alışveriş yapmaya başladılar. Bu durum, onların interneti çevrimiçi alışverişin yanı sıra çevrimiçi görüntülü iletişim programları ve arkadaşlarıyla sosyalleşme gibi başka amaçlar için de kullanmalarının önünü açtı. Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, WhatsApp gibi uygulamalar pandemi döneminde yaşlı bireylerin en çok tercih ettiği uygulamalar arasında yer aldı.

Yaşlı bireyler pandemi sırasındaki imkanlar doğrultusunda fiziksel aktivite, yürüyüş, internette gezinme, film izleme ve hobiler (okuma, dikiş dikme, meditasyon, çevrimiçi kurslara katılma) gibi bu durumla baş etmek adına stratejiler geliştirdiler. Bu aktiviteler onların psikolojik ve fiziksel sağlıklarını korumalarına yardımcı oldu. Yaşlı bireylerin çoğu daha önce yürümeyi alışkanlık haline getirmeseler de kısıtlamalar sırasında yürüyüş yapmaya başlamış ve bu pratiklerini sürdürmüşlerdir.

Son olarak, internet ve yeni medya teknolojileri pandemi sırasında önemli bir tampon mekanizma olmuştur. İnternet ve sosyal ağlar, yaşlıların sorunlarıyla başa çıkmalarına yardımcı olmakla beraber sosyalleşme ve eğlence olanakları açısından da önemli bir işleve sahiptir. Yaşlıların eğitim, ekonomik ve sosyal faktörlere bağlı olarak interneti oldukça etkili kullandıkları belirlenmiştir. Yeni teknolojiler, aktif bir yaşlanma süreci, günlük işlerin kolaylaştırılması, sağlıklı ve bağımsız bir yaşam sürdürülmesi için de gereklidir. Pandemi döneminde yaşlılar, kadınlar, yoksullar gibi dezavantajlı gruplar için mevcut eşitsizliklerin derinleştiği göz önüne alındığında, bu gibi gruplara internet aboneliği ve akıllı cihaz edinmek için ekonomik desteğin yanı sıra ilgili kurumlar tarafından bu cihazların kullanımları konusunda da bireylere eğitim verilmesi büyük önem taşımaktadır. ■

Nazlı Beril Özer Tekin'e ulaşmak için <btekin@dogus.edu.tr>

> Hiper-Küreselleşmeden Sürdürülebilir İş Birliğine Giden Yollar

Hans-Jürgen Urban, IG Metall ve Jena Friedrich Schiller Üniversitesi, Almanya

Kapitalist “hiper-küreselleşmenin” (Dani Rodrik) sosyal ve ekolojik çarpıklıkları çok sayıda küresel sosyolojik araştırmanın, özellikle de küresel tedarik ve değer zincirleri boyunca farklı çalışma koşullarına yol açan kapitalist üretim biçimi üzerine araştırmaların konusu olmuştur. Bu zincirlere genellikle merkezleri kapitalist Kuzey ülkelerinde bulunan şirketler hakim olurken, tedarikçi şirketleri ise Küresel Güney’de bulunmaktadır.

> Küresel tedarik zincirlerindeki asimetrijler

Küresel araştırmalar, bu zincirler boyunca çalışma koşullarında Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) temel emek standartları ve temel insan haklarının büyük ölçüde ihlal edildiğini göstermektedir. Kapitalist Kuzeydeki orijinal malzeme üreticilerinden (OMÜ) Küresel Güneydeki ara ürün üreticilerine (tedarikçilerine) kadar bütün hat boyunca kötüleşen çalışma koşulları ve artan sağlık riskleri eğilimleri gözlemlenebilir. Bu coğrafi eşitsizliğe, sağlık tehditlerine yol açan farklı çevresel faktörler eşlik etmektedir.

Çalışmanın gerçekleri ve uygulanabilir yasal ve etik normlar arasındaki göze batan bu eşitsizlik ortadan kaldırılmadan, hiper küreselleşmeden sürdürülebilir iş birliğine geçiş başarılı olamaz. İş yükü ve sağlık fırsatlarının dağılımındaki asimetrik yapı bu sebeple, işçilerin direnişi ve sendikaların iyileştirme sağlama girişimleri için yineleyen bir başlangıç noktasıdır. Fakat değişimi sağlamak yükün asimetrik dağılımının kâr ve maliyetin eşitsiz dağılımına tekabül etmesi nedeniyle zordur. Dağıtılmayan tedarik ve üretim ilişkilerinin ekonomik avantajları, kapitalist Kuzey ülkelerindeki ÖMÜ’lerin sahiplerinde, yani küresel güç ve ayrıcalıktan faydalananlarda yoğunlaşmıştır. Tedarik zincirleri boyunca sendika güç yapıları inşa etmek ya da metropol ülkelerdeki hükümetleri etkili sosyal ve ekolojik düzenlemeler uygulamaları için ikna etmek şimdiye kadar yalnızca birkaç durumda mümkün olmuştur.

> Kapitalist küreselleşme kritik eşikte mi?

Buna rağmen, 2008’deki Büyük Finansal Kriz ve küresel COVID-19 pandemisi, kapitalist hiper küreselleşmenin kararlılık yüzünü kendisinden fayda sağlayanlara bile göster-

miş oldu. Plansız bir “vahşi korumacılığın” yeniden doğuşu, küresel tedarik zincirlerini ve değer yaratma süreçlerini yerle bir etti. Satış piyasaları aniden kapandı ve ana ürünlerin yokluğu üretimde kesintilere neden oldu. Her ne kadar bazı durumlarda yeni tedarikçiler bulmak ve alternatif satış bölgeleri açmak mümkün olmuş olsa da, artan satın alma maliyetleri ve ek piyasa geliştirme maliyetleri kârlar üzerine baskı yapmayı sürdürüyor.

Bunların yanı sıra ikinci bir gelişme daha yaşanmıştır. Kapitalist metropollerde bağımlı ücretli çalışmanın bölünmesi ve güvencesizleşmesi, temel sosyal haklardan mahrum emek kuşaklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kuşaklar ücretli iş ya da bağımlı serbest meslek gibi toplumsal biçimlerde var olmakla birlikte, çalışma, sağlık ve çevre yükü bağlamında farklı dezavantaj derecelerine sahiptir. Bu durum, Almanya’da Korona pandemisi sırasında et endüstrisinde çalışan Güneydoğu Avrupalı işçilerin utandırılacak çalışma koşullarıyla gözler önüne serildi. Burada, Alman sendikalarının baskısının yokluğunun yanı sıra, Alman kanun koyucuların yürürlüğe koyduğu kanunların tanımladığı asgari yasal hijyen ve enfeksiyon koruma tedbirleri bile mevcut değildi. Bu hukuksuz ve insanlık dışı koşulların medyada yer alması, bunlardan sorumlu ticari ve siyasi aktörlere büyük baskı uyguladı.

Üçüncü bir gelişme, Avrupa’da, merkezi burada bulunan kurumlara yeni durum tespiti zorunlulukları dayatan yasal müdahalelerdir. Bunlar, Güneydeki tedarikçilerin çalışma koşullarının olumlu etkilenmesi için yeni fırsatlar yaratabilir. Örneğin Almanya’da, toplumsal bir ittifakın yaptığı baskı sonucunda *Tedarik zinciri kanunu* (“Lieferkettensorgfaltspflicht-Gesetz”) olarak anılan bir kanun geçirilmiştir. 2021 yılında ise Avrupa Parlamentosu *Kurumsal Durum Tespiti ve Kurumsal Hesap Verebilirlik Yönergesi* taslağını kabul etti. Bu kuralların etkinliği kesin olmasa da, şirket ve sendika girişimleri için başlangıç noktası olabilir.

Küresel tedarik zincirlerinin pandemiyle bir kez daha açığa çıkan kırılganlığı, aşırı gergin küreselleşmenin riskleri ve rasyonalitesine dair bir tartışmayı başlatmış oldu. Örneğin Alman iktisatçı Sebastian Dullien, üretim ekonomisinin kü-

>>

“Tedarik zincirleri boyunca sendika güç yapıları inşa etmek ya da metropol ülkelerdeki hükümetleri etkili sosyal ve ekolojik düzenlemeler uygulamaları için ikna etmek şimdiye kadar yalnızca birkaç durumda mümkün olmuştur.”

reselleşmesinin optimum noktasını geçip geçmediğini ve küreselleşmenin daha da derinleşmesinin marjinal faydasının riskleri artık karşılayıp karşılayamayacağını sorgulamaktadır. Finansal piyasa krizi ve Korona pandemisinin, özellikle Küresel Güney’de neden olduğu büyük hasarlar ve ızdıraplar karşısında, sendikalar ve diğer aktörler küreselleşmenin yörüngesinde muhtemel bir değişiklik belirleme göreviyle karşı karşıyadır. Giderek kırılganlaşan küreselleşmenin maliyetleri, göçmen işçilerin aşırı sömürsüne karşı artan hassasiyet ve ulusötesi şirketlerin detaylı inceleme süreçlerini güçlendirecek girişimler, küresel ekonominin sosyal ve ekolojik düzenlenmesini hedefleyen faaliyetler için yeni koşullar yaratmaktadır.

> Küresel kamusal sosyolojinin araştırma hatları

Bunun küresel sosyolojik diyalog için anlamı ne olmalıdır? Eleştirel sosyal bilim bu tarihsel kümelenmedeki çalışma koşulların iyileşmesine nasıl katkıda bulunabilir? İlk olarak, küresel tedarik zincirlerinin bulunduğu ülkelerdeki araştırmacıların, ortak bir sosyolojik anlayış ve ortak araştırma hatları üzerine hemfikir olmaları. Michael Burawoy’un, şimdiye kadar etkileyici araştırma bulguları ortaya çıkaran *küresel kamusal sosyoloji* görüşü, uygun bir zemin olabilir. Emek sosyolojisi perspektifinden bakıldığında, çalışmanın ekolojisine doğru yönelen bir araştırma hattı kullanışlı olabilir. Küresel tedarik zincirleri boyunca minimum standartlar ve sosyal-ekolojik düzenlemelerin yürürlüğe koyulmasının önündeki engeller, çıkarlar ve stratejilere dair daha çok araştırmaya ihtiyaç vardır.

Ekonomik, ekolojik, yasal sorunların birbirine bağlılığı, siyasal iktisat, sosyoekonomik ve insan hakları yaklaşımlarının da iç içe geçmiş olduğu araştırmaları gerekli kılmak-

tadır. Emegin, toplumun ve doğanın sürdürülebilir yeniden üretiminin değişik yönleri, ortak araştırma soruları içine koyulmalıdır. *İşçi sınıfı çevreciliği* ya da *çevresel emek çalışmaları* etiketi altında araştırmalar, burada başlangıç noktası olabilir.

Örgütsel sosyolojiye yönelen bir araştırma hattı da gerekli olacaktır. Ulusal sendikaların güç kaynaklarını ulusötesi şemsiye örgütler kurarak birleştirme çabaları şimdiye kadar tatmin edici olmamıştır. Sendikaların güç yapılarını küresel tedarik zinciri hattında inşa etme çabaları, özellikle Güneyli sendikalar ve şirket tabanlı çıkar gruplarında, yetersiz mali ve insan kaynakları ve ulusal gelenekler ve sendika geleneklerinden beslenen kültürel farklılıklar gibi büyük engellerle karşılaşmıştır. Araştırmaların, hiper küreselleşmenin sonuçlarından müşterek etkileneme deneyiminin, aynı zamanda müşterek strateji inşa etme süreçlerini de teşvik edip etmediğini incelemesi gerekmektedir.

> Görünüm

Sosyolojik araştırma, hiper küreselleşmeden sürdürülebilir iş birliği rejimine geçişin bilgi yokluğundan çok, çıkar ve güç yapıları nedeniyle engellendiğini göstermektedir. Bunlar tek başına yeni araştırma çabalarıyla ortadan kaldırılamaz. Fakat küresel kapitalizmde üretim ve katma değer bağlarının rasyonalitesine dair şüphecilik, yeni bir fırsat penceresi açmış olabilir. Eğer küresel sosyoloji bu yeni farklılığa eleştirel araştırmayla eşlik ederse, yeni iş birliği alanları ve küresel kamusal sosyoloji için yeni fırsatlar ortaya çıkabilir. ■

Hans-Jürgen Urban’a ulaşmak için <Hans-Juergen.Urban@igmetall.de>

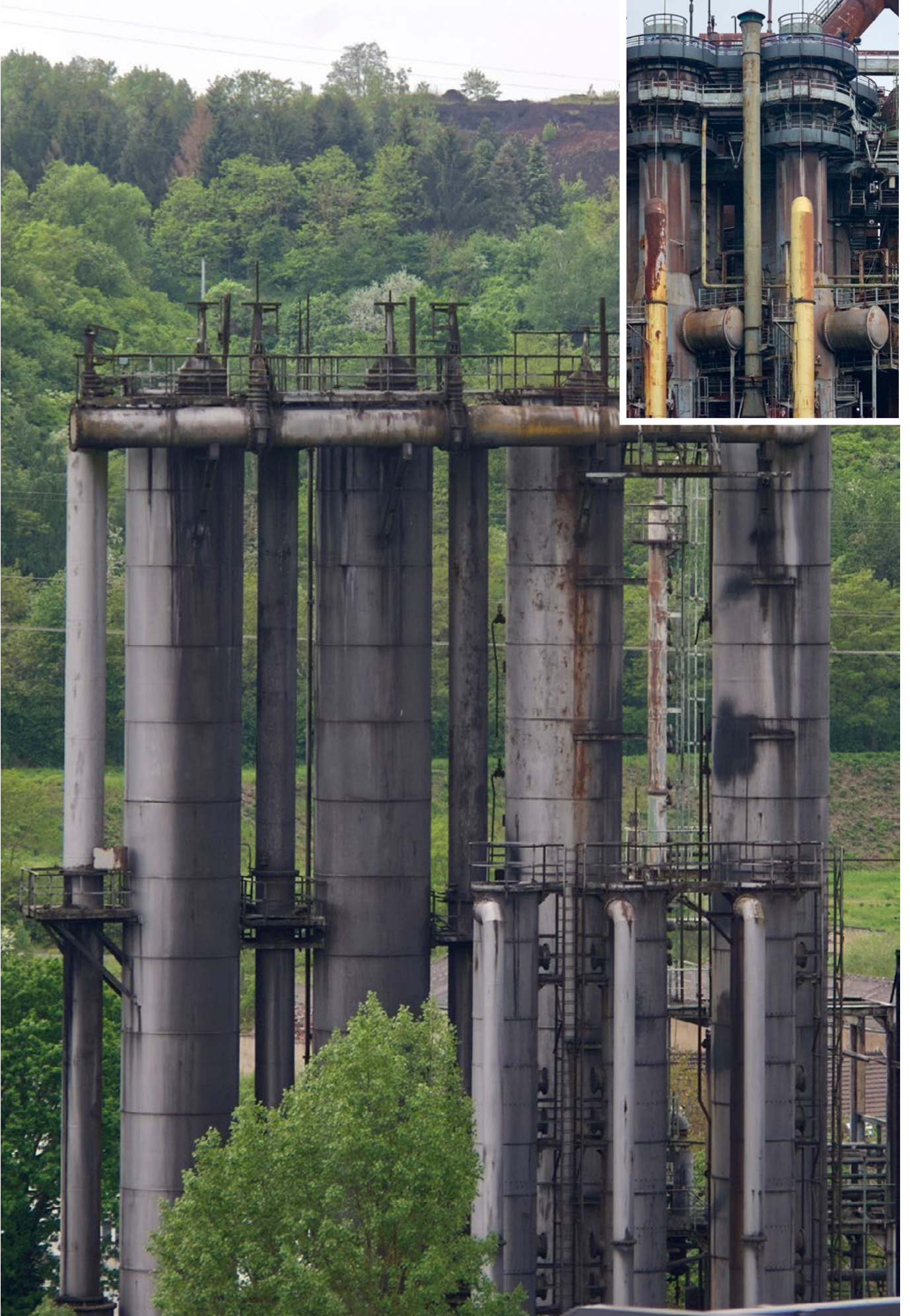
> Doğa Geri Geliyor: UNESCO Dünya Mirası Alanı Völklinger Hütte

Völklinger Hütte <https://voelklinger-huette.org/en/> endüstriyel dönemden kalan bozulmamış tek demirhane ve UNESCO Dünya Miras Alanıdır. Hem bu üretim mekanını hem de doğanın nasıl geri geldiğini göstermektedir.

Fotoğraflar: Max Aulenbacher. *Küresel Diyalog*'daki fotoğraflar, Völklinger Hütte UNESCO Dünya Miras Alanı'nın iletişim, medya ve basın birimi sayesinde yayınlanmaktadır. ■

Max Aulenbacher'e ulaşmak için <max.aulenbacher@t-online.de>

> Neden Yukarı Bakmalı?

Karl Polanyi'den Sağcı "Popülizm"e dair

Sang Hun Lim, Kyung Hee Üniversitesi, Güney Kore

Fotoğraf: Ivan Radic/flickr.

Radikal sağ siyasetin yakın zamandaki yükselişi sıklıkla neoliberal küreselleşmede geride bırakılanlar tarafından popülist bir sosyal korumacılık hareketi olarak yorumlanır. Toplumsal muhalefet, “üçüncü yol” adına piyasa ekonomisini kabul eden ve toplumsal ve ekonomik sınıf eşitsizliklerini görmezden gelerek toplumsal cinsiyet ve etnisite gibi kimlik siyasetine odaklanan ilerici siyasetçileri ve entelektüelleri eleştirir. Çözüm olarak alt-orta sınıfı ve işçi sınıfını radikal sağcı retorikten daha açık ve eşitlikçi ilerici popülizme çekebilmek için “solcu popülizmi” desteklemeyi önerirler.

Makalem (“[Look Up Rather Than Down](#),” [Aşağıya Değil Yukarı Bakın] *Current Sociology*, 2021, ilk olarak çevrimiçi yayınlandı), sağcı politikaların yükselişi için aklını kaçırmış “halkların” suçlanması gerektiği fikrinin sorgulanmasından yola çıktı. Radikal sağcı siyasetin popülizm olarak adlandırılması pek çok üst ve orta sınıf “seçkinin” de radikal sağcı partileri ve politikaları desteklediği ve pek çok radikal sağcı partinin neoliberal iş ahlakını desteklediği gerçeğini açıklayamaz. Bunlar refah yardımlarını alanları, milliyetlerinden bağımsız olarak, suçlamaktadır. Karl Polanyi’nin (1886-1964) 1. ve 2. Dünya Savaşları arasındaki yıllarda faşizm üzerine yazdıkları, radikal sağ siyaset bilmecesini anlayabilmek için

açıklayıcıdır. Bilindiği gibi Polanyi, modern kapitalist piyasa ekonomisini eleştiriyordu. Modern kapitalist uygarlığın gelişimini (ve onun gözünde, çöküşünü) “çifte hareket” fikriyle açıklıyordu: kendi kendini düzenleyen piyasanın gelişimi ve sosyal koruma için karşı hareketler. Bununla uyumlu olarak Polanyici araştırmacılar sıklıkla radikal sağ siyaseti kapitalizmin hasalarına karşı kitlelerin bir tür sosyal koruma hareketi olarak yorumlar. Fakat Polanyi’nin kendisi faşizmi, kapitalist seçkinlerin kendini düzenleyen piyasa ekonomisini korumayı amaçlayan bir aşırılık hareketi olarak görüyordu.

> Karl Polanyi’nin çifte hareketi ve faşizm

Polanyi liberal iktisatçıların ve kapitalistin ekonomiyi “kitlelerin” müdahalesinden korumaya çalıştığını ileri sürmektedir. Kendini düzenleyen piyasa, insanların beşeri ve sosyal yaşamlarının temeline emeğin, toprağın ve paranın metalaştırılmasıyla saldırmaktadır. Bu “hayali metalaştırma” yüzünden geçim kaynaklarından ve sosyal ilişkilerinden yoksun bırakılanlar kendilerini, kendini düzenleyen piyasanın bu saldırısından korumak isteyebilirler. Kendini düzenleyen piyasayı korumak isteyenler için ise kitlelerin ekonomi üzerindeki koruyucu etkisi, piyasanın “doğal” işleyişini bozar. Bu da düşük üretkenliğe ve zaman içinde Malthusçu bir kıyamete yol açar.

Tarihsel olarak kapitalistler serbest piyasanın korunması ve demokratik siyaset arasında bir uzlaşma buldular. Fakat sert ekonomik darboğaz demokratik güçlerden gelen baskıların artmasına ve son kertede iki taraf arasında bir açmazda neden olur. 1930'lardaki Büyük Buhran sırasında da durum buydu. Faşizm, demokrasiyi yok ederek ve kapitalizmi bireysel bir sistemden, insanları "ortak yarar" için üretmeye katkıda bulunmak üzere disipline eden korporatist bir sisteme dönüştürerek, kapitalist piyasa ekonomisini kurtaran "kolay çıkış yolu" olarak görüldü. Polanyi bize iki dünya savaşı arasındaki faşist liderlerin hiçbirinin, hatta Hitler'in bile, siyasi ve ekonomik seçkinlerin desteği olmadan siyasi güç kazanmadığını hatırlatır.

Elbette 1930'lardaki faşizm, şu anki siyasi durumla birebir aynı değildir. Sıklıkla işaret edilen bir fark, günümüzdeki sağcı siyasetçilerin demokratik kurumları genellikle açık biçimde benimsiyor olmalarıdır. Fakat yeni demokrasilerde radikal sağ siyasetin sıklıkla demokrasilerini "liberal olmayan demokrasi" ya da hatta "seçimle diktatörlüğe" dönüşecek şekilde yozlaşmasına neden olduklarının altı çizilmelidir. Dahası, son ABD başkanlık seçiminden sonra yaşanan siyasi karışıklık, görece istikrarlı bir demokraside seçim gibi temel bir demokratik kuruma bile meydan okunabileceğini göstermiş oldu.

> Polanyi'nin faşizmi ve günümüzde sağ siyaset

Makalemin başlığının ileri sürdüğü gibi, Polanyi radikal sağ siyasetin güçlenmesine dair teşhis yaparken aşağıdan ziyade "yukarıya bakmamızı" söyler. Radikal sağ siyasetin zaferini önlemek için üst ve orta sınıfları, en azından alt ve alt orta sınıfları birleştirdiğimiz kadar, bölmeliyiz. Böylece kapitalist seçkinlerin, ilerici hükümetlerin teşvik ettiği sosyal koruma politikalarına ket vurmak için mobilize edebilecekleri kaynakların ve bilginin yoğunlaşmasını engelleyebiliriz. İki dünya savaşı arasındaki dönemde bunun gerçekleşmesi demokrasi ve kapitalizm arasındaki kördüğümü daha da kötüleştirerek faşist bir çözüm için zemin hazırlamış oldu. Üst ve orta sınıf seçkinleri nasıl bölebiliriz? Bir anlamda kimlik siyaseti hattında yeniden gruplaşma, toplumsal sınıf ve parti ideolojileri arasındaki bağlantıyı bulanıklaştırdı.

Bu gruplaşma üst ve orta sınıfların üyelerini bölerek pek çoğunu ilerici tarafa çeker. Elbette, Nancy Fraser'ın önemli kavramı "ilerici neoliberaler"de olduğu gibi, sınıf çatışması ve ekonomik eşitsizliği görmezden gelme tehlikesi bulunmaktadır. Fakat kimlik siyaseti konularının pek çok üst ve orta sınıf üyesini ilerici partilerle aynı hizaya getirdiği de görmezden gelinmemelidir.

Seçkinleri bölmenin bir başka yolu, evrensel sosyal politikalarda bulunabilir. Thomas Piketty ciddi malvarlığı eşitsizliğinin gelir eşitsizliğine üstün geldiğini göstermiştir. Geliri çok fakat malvarlığı zayıf olan pek çok genç profesyonel, gelecekteki gelir kayıplarının yanı sıra teknolojik ve endüstriyel dönüşümlerin sonucu olarak profesyonelliklerinin değerinde meydana gelebilecek bir azalmaya karşı güvence altında olmak istemektedir. İlerici partiler evrenselci refah politikalarını destekleyebilirler. Bunlar yalnızca alt sınıflara değil aynı zamanda üst orta sınıf profesyonellerin de yararınadır. Özellikle de sabit oranlı eşitlikçi bir yeniden bölüşüm sistemiyle birlikte ücrete dayalı bir sosyal güvenlik sisteminin bu yüksek gelirli ve düşük malvarlığına sahip profesyonelleri çekici gelme ihtimali yüksektir.

> Sonuç

Sağ siyaseti "popülist" bir sosyal koruma hareketi olarak yorumlamak bizi "aşağıya doğru baktırarak" bu tür bir siyasetin sorumluluğunu neoliberal küreselleşmenin kurbanlarına yüklemektedir. Polanyi'nin faşizme dair teşhisi bizi kapitalist seçkinlere doğru "yukarı" bakmaya zorlamaktadır. Bu seçkinlerin kaynak ve bilgi tedariği olmadan radikal sağcı siyasetçiler siyasi gücü çok zor elde ederlerdi. Polanyi bizlere radikal sağcı siyasetçilerin, tüm popülist retoriklerine rağmen, piyasa ekonomisini desteklediklerini hatırlatmaktadır. Eğer Polanyi'nin faşizmin siyasi güçlenmesinin seçkinlerin kendini düzenleyen piyasayı koruma çabası olduğu teşhisini kabul ediyorsak, alt sınıflar arasında birliğin nasıl teşvik edileceği kadar kapitalist seçkinlerin nasıl bölüneceğini de düşünmeliyiz. ■

Lim Sang Hun'a ulaşmak için <limsanghun@khu.ac.kr>

> Cinayet Faillerinin Hikayelerinden Öğrenmek

Martín Hernán Di Marco, Oslo Üniversitesi, Norveç ve ISA Biyografi ve Toplum Araştırma Komitesi (RC38) üyesi

*San Martín Hapishanesi (küçük resim), and Devoto Federal Hapishanesi (büyük resim), Buenos Aires.
Fotoğraf: Martín Hernán Di Marco.*

Cinayet, sosyal bilimler ve psikolojiden hukuka, edebiyattan sinemaya pek çok alanda ele alınmıştır. Oriana Binik'in dediği gibi, şiddete olan bu ilgiyi, bu konu hakkında nasıl düşündüğümüze dair sorular soran akademik ve akademi dışı teorilerin geniş yelpazesi göstermektedir. Fakat faillerin eylemlerinin irrasyonel olduğu öncülünden yola çıkmak, şeytanlaştırmak, mitleştirmek ya da tıbbileştirmek, bu eylemlerin arkasındaki sosyal süreçlerin tam olarak anlaşılması ihtimalini baltalamaktadır.

Bu konudaki temel paradoks, cinayet faillerinin hikayelerinin ve biyografilerinin nadiren çalışılması, kendi kavramlarının ve mantıklarının nadiren göz önünde bulundurulmasıdır. Kapsamlı akademik araştırmalar, mikro, mezo ve makro düzeyde şiddet içeren ölümlerin niteliklerine dair bilgiyi genişletmiştir. Bu vurgu, haklı olarak, istatistik eği-

limlere ve (yaş, toplumsal cinsiyet ve sosyoekonomik statü gibi) temel değişkenlere dair bilgiyi genişletirken, anlatı süreçlerinin kapsamlı analizlerine zarar vermiştir.

> Cinayet suçlularının dünya görüşü: ampirik temelli bir anlayış için bir iddia

Şiddet antropolojisi alanında bir öncü olan David Riches, bu alanın temel bir özelliğinin, “şiddet”in şahitler ve kurbanlar tarafından kullanılan bir kavram olduğunu, faillerin öznel açıklamalarının genellikle eksik kaldığını söylemiştir. Nicel veri daha çok dikkat çektiği için saldırganların şiddeti rasyonalize etme ve deneyimleme biçimleri daha az bilinmektedir.

Saldırganların perspektifinden ne öğrenebiliriz? Hikayeleri ve yaşamları erkeklerin erkekleri öldürdüğü cinayet biçim-

>>

lerini anlamaya nasıl katkıda bulunabilir? Benim doktora çalışmamın amacı, anlatısal kriminolojiden yola çıkarak saldırganlar tarafından kullanılan anlatıları anlamak ve bu olayların hikayelerindeki önemini analiz etmektir. Bu yaklaşım, tasarımı itibarıyla, özcü bir analizden kaçınır ve her sosyal grupta tarihsel ve kültürel olarak şekillenmiş şiddet pratiklerine atfedilen anlamları vurgulamaya çalışır.

> Anlatısal ve biyografik bir yaklaşım

Bu çalışmadaki veriler, Arjantin'de Buenos Aires Metropol bölgesinde erkek failerle yapılmış 72 anlatısal mülakattan alınmıştır. Örneklem kriterine uymak için katılımcılar erkeklerin kavga ve kişisel çatışmalar sonucunda diğer erkekler tarafından öldürüldüğü cinayetlerle suçlananlar arasından seçilmiştir. Mülakatlar, erkeklerin ele almayı seçtiği zaman dilimi ve söylemi izlemiştir. Parantezleme süreci (kişisel deneyimleri ve inançlar bir kenara bırakmak) analizde çok önemlidir. Saha çalışması federal ve yerel hapisanelerde ve cezalarını tamamlamış erkeklerin evlerinde sürdürülmüştür.

Her katılımcı kendileriyle yapılmış mülakatların transkriptlerini almış ve katılımcıyla iş birliği içinde kısa bir yeniden yapılandırılmış yaşam öyküsü yazılmıştır. Açık ve aksiyel bir kodlama süreci bunu takip etmiştir. Bu makale iki temel alana odaklanmaktadır: biyografik dönüm noktaları (dönüm noktası olarak belirtilen anlar) ve rasyonaliteler (katılımcıların olaylara anlam veren açıklamaları).

> Şiddet içeren ölümler: Anlamlar ve hikayeler

Saldırganların cinayete verdiklerini anlamları incelemek, ilginç ve verimli çaba olmuştur. Erkeklerin şiddet ve şiddet içeren ölümü nasıl sundukları ve ifade ettiklerine dair üç ana nokta öne çıkmaktadır.

İlk olarak fiziksel şiddetten çeşitli ve değişen biçimlerde bahsedilmiştir. Şiddet, duygusal bir durumun spontan, doğal ve mantıklı sonucu olarak veya durumsal bir dinamik olarak betimlenmiştir; gerekli bir araç, bir cezalandırma türü ve onuru, erkekliği ve statüyü yeniden kazandıran bir pratik olarak görülmüştür. Aynı zamanda istemeden yapılan bir eylem ya da sosyal koşulların zorladığı talihsiz bir olay olarak sunulmuştur. Şiddet, bir eylem ve bir kaynak olarak, çokdeğerli bir eylemdir. Şiddeti doğallaştırmak ve rasyonalize etmek için erkekler, özneliği asgari düzeye indirmeye, utanç hislerini saptırmaya ve kendilerini belli hakim senaryolarla uydurmaya ("Başka seçeneğim yoktu", "Bunu hak etmişim", "Kontrollden çıkmışım", "Bunun nedeni ben değil, yetiştirilme biçimim") sığınmıştır. Dolayısıyla şiddetin anlamı hiçbir zaman noksan değildir ve son kerte aktörler tarafından kullanılan meşru bir kaynaktır.

İkinci olarak, hipotezimin ve şiddet performansını "travmatik" doğasını ileri sürerek tıbbileştiren ruh sağlığı alanındaki hakim teorilerin aksine, cinayet çoğunlukla bir dönüm noktası olarak sunulmamıştır. Ebeveynlerinin onları terk etmiş olması, ekonomik kriz döneminde işlerini kaybetmiş olmaları, romantik ayrılıklar, arkadaş kazanımı ya da kaybı, ve en önemlisi, hapishaneye girmiş olmak, yaşam hikayelerinde önemli geçişleri temsil etmiştir. Fakat cinayetin kendisi nadiren bir dönüm noktası olarak sunulmuştur.

Öldürmenin kendisinden daha çok hapishaneye girmiş olmak bu kurumun onlara ne anlam ifade ettiğiyle ilişkilendirilen önemli bir olay olarak betimlenmiştir. Yaşamlarında "dibi gördükleri" an olarak, yaşamlarının gidişatını değiştirmek ve yeniden şekillendirmek için bir fırsat olarak, eski benliklerinden kurtulmak olarak ve hatta toplum tarafından belirlenmiş bir olarak sunulmuştur.

Üçüncü olarak, cinayet ve ondan önceki önemli acı olaylar genel olarak "öğreten deneyimler" olarak sunulmuştur. Görüşülen kişilerin kullandığı yaygın söylemler, zarar veren deneyimleri olumlu olarak değerlendirme eğilimindedir. Hapishaneye girmek, kavgalar, akrobalar ve arkadaşlarla iletişimin kopması, olgunlaşma, kişisel gelişim, öznel dönüşüm ve güçlenme anları olarak deşifre edilmiştir. Şiddet içeren bir ölüm yeni bir "benlik" başlangıcı olabilmektedir. Bu rasyonalite hegemonik erkeklikle olduğu kadar hapishanede dönen ve hikayeleri şekillendiren söylemlerle (örneğin, psikoloji, koçluk, din, rehabilitasyon ve sosyal hizmet araçları) derinden bağlantılıdır.

> Sonuç

Sosyal etkileşimcilerin son yıllarda vurguladıkları gibi, toplumsal aktörlerin perspektifini muhafaza etmek, toplumsal gerçekliği anlamak ve onu önceden belirlenmiş bilimsel kategoriler içinde ikame etmekten kaçınmak için gereklidir. Cinayet hakkında (ölümün, saldırganın yaşamında neredeyse evrensel "travmatik" etkisine atıfta bulunan) akademik teoriler bol olsa da yalnızca anlamlandırma üzerine ampirik incelemeler olgunun kapsamlı olarak anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Akademide ve sağduyuda, öldürmek varoluşsal bir anla ve irrasyonel, dengesiz ve ah-laksız bir eylemle ilişkilendirilir. Bu araştırma bunun tam tersini göstermektedir.

Şiddete ampirik temelleri olmadan belli anlamlar yükleyen verileri, teorileri, çerçeveleri ve kurumsal araçları yeniden incelemek, hala çok yapılmamakta fakat önemli bir araştırma hattını oluşturmaktadır. ■

Martín Hernán Di Marco'ya ulaşmak için <mh.dimarco@gmail.com>

> Brezilya'da Dijital Platformlar Üzerinden Dağıtım İşi

Bruna da Penha ve **Ana Beatriz Bueno**, Rio de Janeiro Eyalet Üniversitesi (UERJ), Brezilya

Covid-19 pandemisinin başında Brezilya'da dağıtım işçileri.
Fotograf: Marcelo Renda/Pexels.

Birincil ampirik veri ve sosyolojik düşünceden yola çıkarak Brezilya'da pandeminin dağıtım işçilerinin çalışma koşulları üzerindeki etkilerini inceliyoruz. Aynı zamanda bu etkilerin işçilerin eşitsizliğe dair öznel anlayışlarına tesir edip etmediğini analiz etmek istiyoruz. Sağlık krizinin (kapitalizme içkin olan) böyle bir eşitsizliği yaratmadığı ama onu güçlendirdiği hipoteziyle başlıyoruz. Yani, çalışma saatleri, ödemeler ve riskleri ve emek-sermaye çatışmasının çelişkilerini içeren çalışma koşullarının kötüleşmesi için potansiyel yaratır. Ampirik çalışmamızda Brezilya'da yüz dijital platform kuryesi örnek-

leminden oluşan orijinal bir veritabanı kullanıyoruz. Bu veri sosyal ağlar üzerinden *Google Forms*'a verilen cevaplardan elde edilmiştir. Brezilya'nın güneydoğu, kuzeydoğu ve orta batı bölgelerindeki kurye gruplarına odaklanılmıştır.

> Uberleşme ve emek-sermaye çatışması

Emeğin Uberleşmesini tam bir tarihsel yenilik olarak anlamamalı, onu toplumsal maddesellik içine yerleştirmeliyiz. Yani, kapitalist birikim örüntülerinin en başından beri sürdürüldüğü biçiminden bir sapmayı ya da bununla uyumsuzluğu temsil etmemektedir. Uberleşmiş işi nitelendiren sosyal ilişki, emek gücünün metalaşmasıdır. Bunun gerekliliği geçim araçlarının daha önce ele geçirilmiş olmasıyla açıklanmaktadır. Kapitalizmde tabi olan emeğin toplumsal koşulu budur ve yasal statüsten bağımsızdır.

>>

Überleşmenin tarihsel bir yenilik olarak anlaşılmaması gerekirken, çağdaş senaryoda bu olgunun dış hatlarını anlamak gerekmektedir. Brezilyalı dağıtım işçileri örneğinde işçiler ve platformlar arasındaki ilişkide eşitsizlik algısı büyük ölçüde günlük ve kentsel çalışma deneyiminin paylaşılmasına dayalıdır. Her ne kadar çalışma sürecinin parçalanması artsa da, şehir boyunca ilerlemek ve diğerleriyle tanışmak bu ilişkiye dair kendi anlamlarını üretmektedir.

Dahası, son derece ilişkisel olan dağıtım eylemi en basit insan işi niteliklerini açığa çıkarmaktadır: gerçekliğin ve öznel arası ilişkilerin gelişmesinin dolayımı süreci olması. Bu, eşitsizlik hakkında algıların inşası için ve protesto hareketlerinin kolektif artikülasyonu için önemli bir özelliktir. Çalışmanın bundan sonrasında, ampirik araştırmamızdan elde ettiğimiz ana sonuçları sunacağız.

> Google Forms anketi

Pandemi sırasında gün içinde dağıtım yaptıkları saatlerin sayısı sorulduğunda yanıtlayanların çoğu (%42) 9-12 saat arasında çalıştıklarını söylemiştir. Bunu 8 saat çalıştığını söyleyenler (%20) ve 13 saat ve üstü çalışanlar (%13) takip etmiştir. Pandemiden önce de dağıtım içinde çalışanlara (66 kişi) o süreçte çalışma saatleri sorulduğunda, %39,3'ü 9-12 saat arasında, %22,7'si 8 saat, %9'u ise 13 saat ve üzeri çalıştığını söylemiştir. Dolayısıyla çalışma saatlerinde bir artış görülmüştür.

Dağıtımlardan edindikleri aylık gelir için en büyük kısmı (%25'i) ortalama olarak (cevapladıkları zaman 1.100 *reais*'e denk gelen) Brezilya'daki asgari ücretten daha az kazandıklarını belirtmişlerdir. Bunu, 1.100-1.650 *reais* arasında kazandığını belirten %23 izlemiştir. Bunlara nazaran, %15,3'ü pandemi öncesinde (asgari ücretin yine 1.100 *reais* olduğunu göz önünde bulundurarak) güncel asgari ücretten daha az gelir kazandıklarını söylemiştir. Soruları yanıtlayanların çoğu (%37 civarı) pandemiden önce 2.750-3.300 *reais* arasında kazandıklarını, yalnızca %15'i pandemi sırasında ortalama bu kadar kazandığını belirtmiştir. Bu, her ne kadar bu hizmetlere olan talep ve ortalama çalışma saatleri artmış olsa da aylık gelirden önemli bir düşüşü göstermektedir.

Dolayısıyla, araştırmaya katılan kişilerin arasında on üç ya da daha fazla saat çalışanların ve aylık asgari ücretten daha az kazananların oranında açık bir artış görülmektedir. Öyleyse ücret, özellikle de soruları yanıtlayanların %84'ünün tek gelir kaynağının bu olduğu göz önünde bulundurulunca, platform işinin eşitsizliklerine dair öznel algıda belirleyici faktördür. Bu iş, ek gelir kaynağı olmaktan çok uzakta, Brezilya'daki işçilerin gelirinin önemli bir parçasıdır.

Talepler bağlamında, ödemelerde artışa dair talep (yanıtların %91'i) net biçimde öne çıkmaktadır. Bunu haksız ablukalar, kaza sigortası, yemek harçlığı, daha fazla özerklik, sosyal haklar ve resmi iş sözleşmesi takip etmektedir. Yanıtlayan %20'sinden daha azı bu sonuncuyu (iş sözleşmesi üzerinden düzenlemeyi) taleplerinin bir parçası olarak belirttiler. Bunun muhtemel bir açıklaması, geniş bir toplumsal krizin kuvvetlendiği bir anda, eşitsizliklerin en görünür boyutlarının öne çıkıyor olmasıdır. Bu ilişkinin parasal boyutunun, en açık biçimde, bu emeğin dinamiklerinin toplumsal çelişkilerini içermeye gücü vardır.

Dağıtım işi aramak için verilen nedenlere gelince, soruları yanıtlayan hemen herkes bir gelir elde etme ihtiyacından bahsetmiştir. Sosyo-demografik profile bakınca, kişilerin %98'i erkekken, %54'ü kendisini siyah ya da kahverengi olarak tanımlamaktadır. Çoğunluğu gençtir. Kişilerin çoğunluğu (%24) 31 ve 35 yaşları arasındadır. Bunu 21 ve 25 yaşları arasındakiler (%19), 35 ve 40 yaşları arasındakiler (%18) ve 25 ve 30 yaşları arasındakiler (%17) takip etmektedir. Bu büyük ölçüde genç insanların işsizlikten en çok etkilenen grup olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Eğitime gelince, kişilerin %77'si lise ya da üniversite diplomasına sahiptir. Son olarak, 33 kişi çalışırken kaza geçirdiklerini belirtmiş, fakat yalnızca bir kişi platformdan destek alabilmiştir. Bu veriler COVID-19 pandemisinin Brezilya'daki emek-sermaye çatışmasının eşitsizliklerini ve çelişkilerini, dağıtım işçilerinin çalışma koşullarının güvencesizliğini artırarak daha da açığa çıkardığını göstermektedir. ■

Bruna da Penha'ya ulaşmak için <brunapmcoelho@gmail.com>

Ana Beatriz Bueno'ya ulaşmak için <anabeatrizbuenoadv@gmail.com>